In Medias Res

PHILOSOPHY OF MEDIA

M.C. Escher

ISSN 1848-6304
UDK / UDC 316.774:1
Vol 9, no. 17, 2020.

CENTER FOR PHILOSOPHY OF MEDIA

ISSN 1848-6304
UDK / UDC 316.774:1
DOI: 10.46640/imr

Publisher:

Centre for Media Philosophy and Research (Zagreb)
www.centar-fm.org

Editor-in-Chief:

Sead Alić
www.seadalic.com
inmediasres@centar-fm.org

Deputy Editor:

Fulvio Šuran
fulvio.suran@unipu.hr

Managing Editor:

Nenad Vertovšek
nenad.vertovsek@gmail.com

Secretary:

Srećko Brdovčak Mac
mac@centar-fm.org

Editorial Board:

Frank Hartman (Bauhaus University Weimar, Germany), Predrag Finci (England), Herta Maurer (Alpen-Adria University Klagenfurt, Institute of Slavic Studies, Austria), Izidora Leber (Solo artist, Switzerland), Željko Rutović (Ministry of Culture, Montenegro), Mimo Drašković (Faculty of Maritime Studies, Montenegro), Fahira Fejzić-Čengić (Faculty of Political Sciences, Bosnia and Herzegovina), Rusmir Šadić (Medzlis Islamic Community of Tuzla, Bosnia and Herzegovina), Divna Vuksanović (Faculty of Dramatic Arts, University of Art, Serbia), Slađana Stamenković (Faculty of Sport, Serbia), Dragan Čalović (Faculty of Arts and Design, University of Megatrend, Serbia), Lino Veljak (Faculty of Philosophy University of Zagreb, Croatia), Đorđe Obradović (University of Dubrovnik, Croatia), Ružica Čičak-Chand (Institute for Migration and Ethnic Studies, Croatia), Damir Bralić (University of North, Croatia), Nenad Vertovšek (Department of Croatian Studies at the University of Zadar, Croatia), Slobodan Hadžić (University of North, Presscut, Croatia), Robert Geček (University of North, Croatia), Darijo Čerepinko (University of North, Croatia), Mario Periša (University of North, Croatia), Ivana Greguric (Croatian Studies at the University of Zagreb, Department of Philosophy, Croatia), Tijana Vukić (University of Juraj Dobrila in Pula, Croatia), Vesna Ivezić (Croatia), Jure Vujić (Institute for Geopolitics and Strategic Research, Croatia), Sead Alić (University of North, Croatia)

inmediasres@centar-fm.org

Lectors and correctors:

Majda Kovač
majda.kov@gmail.com
Vesna Ivezić
vesna.ivezic9@gmail.com

Layout and placement on the Web:

ing. Amir Ahmetašević
amir@centar-fm.org

The design the cover of the first issue:

Nora Mojaš and Venes Alić

TABLE OF CONTENTS:

IX Uz deveti simpozij Filozofija medija (2019)

Dario Terzić:

Buntovništvo i nemogućnost komunikacijske društvene svijesti

The Rebellion and the inability to communicate Social Consciousness..... 2621

Mirko Jakovljević:

Zavist – pukotina u karakteru novinara – reportera

Envy – a Fissure in Journalist – Reporter’s Character..... 2631

Enis Zebić:

Prilog novinarskom pitanju

O nekim problemima novinarske prakse i neprevladanog nasljeđa

On Journalists’ Question

On some Problems of Journalists’ Practice and unsolved Legacy of Nineties..... 2639

Iris Jerončić Tomić, Rosanda Mulić i Antonija Milišić Jadrić:

Utjecaj društvenih mreža na samopoštovanje i mentalno zdravlje mladih

Influence of Social Networks on self-esteem and Mental Health of Young People..... 2649

Ana Đurković i Aleksandra Brakus:

Znanjem protiv autocenzure, 60 uzbudljivih godina

Knowledge against Self-censorship, 60 exciting Years..... 2655

Iva Brčić:

Utjecaj video igara na djecu

Effects of Video Games on Children..... 2669

Jelena Maksimović, Jelena Osmanović i Anastasija Mamutović:

Kompetencije nastavnika za medijsko obrazovanje

Teachers’ competencies for Media Education..... 2685

Marko Poljak, Jelena Hadžić i Maša Martinić:

Govor mržnje u hrvatskom medijskom prostoru

Hate speech in Croatian Media Space..... 2709

Jure Vujić:

The Meaning of Biopolitics in the Age of Numerical Revolution: What Has Remained of Foucault's and McLuhan's Legacy? The Contours of a New Expository Society

Značenje bio-politike u doba numeričke revolucije: što ostaje od Foucaultovog i McLuhanovog nasljeđa? Konture novog društva izloženosti..... 2745

Amela Delić:

Medium is a Weapon: Bias in Crisis Situations

Medij je oružje: pristranost u situacijama krize..... 2753

Dario Terzić

Visoka škola za turizam i menadžment, Konjic, Bosna i Hercegovina
dariobrel@yahoo.com

Buntovništvo i nemogućnost komunikacijske društvene svijesti

Sažetak

Komunikacija podrazumijeva prihvatanje, odbijanje, razumijevanje, neslaganje, pobunu. Bunimo se protiv samovolje. Čak se niti prvi pobunjenik, Prometej, ne suprotstavlja svim bogovima, a naročito ne prirodi i svemu stvorenom. On se suprotstavlja Zeusovoj samovolji. „Pobunjeni čovjek je“, kaže Albert Camus, „čovjek koji kaže - ne“. Pobuna može biti metafizička (Kain, De Sade, Striner, Nietzsche), povijesna (Spartak, Bakunjin, Marx, Lenjin, Mussolini), umjetnička (Rimbaud, Van Gogh, Zolla, Majakovski, Brando). Šezdesetih godina prošlog vijeka isticali su se i karakteri društveno angažiranih buntovnika. Kellner nam govori i o „imploziji identiteta“ i pri tome podrazumijeva stanja u kojima se identitet konstruira pomoću imagea i stila. O buntovništvu su razmišljali i pisali i Hobbes, Locke, Habermas, Thorreau, Bey, Onfray, Passerin d'Entreves, Gibran i brojni drugi. Pravo na pobunu se ne shvaća uvijek kao opće ljudsko pravo.

Ključne riječi: komunikacija, buntovnik, otpor, neposlušnost, anarhizam.

Komunikacija uključuje najmanje dvije osobe. Ona podrazumijeva razumijevanje, ali često i nerazumijevanje. Balans i disbalans. Ponekad ćemo upravo pobunom pokušati taj disbalans okrenuti u svoju korist. To je situacija u kojoj (bar jedan) subjekt preuzima ulogu buntovnika. Barem ćemo pokušati utjecati na onog drugog (bilo da je to pojedinac ili je grupa) više nego što bi taj drugi utjecao na nas.

Da se upitamo odmah na početku - tko je to buntovnik?

Što je pobunjeni čovjek? - pita se i Albert Camus u knjizi „Pobunjeni čovjek“. Odgovara da je to čovjek koji kaže „ne“. *Koji je sadržaj toga „ne“? Ono znači, na primjer: „To je predugo trajalo“, „Dovde da, dalje ne“, „Idete predaleko“ i još „Ima granica koju ne smijete prijeći“.* Odlučiti se za „NE“, prema tome, znači ne dopustiti da se prijeđu granice prava koje imaju pobunjeni, znači ujedno pomicati granice svog prava. U tom smislu, ljudska povijest jest povijest pobuna. I bogovi su na tronove dolazili pobunom.

Camus, koji konstatira: *ja se bunim, dakle mi jesmo*, pobunu dijeli na: *metafizičku* - poziv kojim se neki čovjek diže protiv svog položaja i čitavog stvaranja (Kain, de Sade, dendiji, romantičari, Stirner, Nietzsche, Lautreamont, nadrealisti, nihilisti...); *povijesnu* - izmijeniti i organizirati svijet čovjekovim silama (Spartak, kraljoubojice u Francuskoj revoluciji, Bakunjin, Nečajev, Marx, Lenjin, Mussolini...) i *pobunu umjetnika* - proizvodnja sudbine po mjeri (Rimbaud, Van Gogh, Zolla, Majakovski, bitnici).

„Pobuna nije nikakav zahtjev za svemoćnom slobodom. Naprotiv, ona vodi proces protiv svemoćne slobode. Pobunjenik hoće da se prizna činjenica kako sloboda ima granice gdje se nalazi neko ljudsko biće, jer je granica upravo moć pobune tog bića.“¹

U Camusovoj vlastitoj fazi pobune (romani „Kuga“, 1947. i „Pad“, 1956.; drame „Opsadno stanje“ i „Pravednici“) „apsurdni čovjek“ ustupa mjesto „pobunjenom čovjeku“ koji besmisao i ravnodušnost prevladava ljudskom solidarnošću. „Pobunjeni čovjek najopasniji je, ali i najzdraviji čovjek. Za mene, kao i za Camusove junake, revolucija je neophodno sredstvo, ali ne predstavlja dovoljan cilj.“ kaže Željko Sošić, režiser predstave „Pravednici“, po Camusu.²

O pobuni protiv vlasti Toma Akvinski govori poglavito u svojem djelu „De regno ad regem Cypri“ u prijevodu „Država“, te obrađuje tu temu uglavnom po političkom ključu, a tek jednu stranicu posvećuje samoj tematici.

Vlast je moramo priznati mnogo više konkretna nego apstraktna. Pobuna nije moguća u odnosu na apstraktni pojam, na predmet vjerovanja. „Pobuna je moguća samo tamo gdje možemo jasno da uočimo tuđu volju koju neko nad nama sprovodi“.³ Čak se niti Prometej, prvi pobunjenik, ne

1 Albert Camus, *La pensee' de midi, Revolte el Meurtre*” <http://sr.scribd.com/doc/48061220/albert-camus#scribd>.

2 Dragana Tripković, *Pobunjeni čovjek najopasniji je, ali i najzdraviji, Intervju sa Željkom Sošićem*, <http://www.vijesti.me/caffe/pobunjeni-covjek-najopasniji-je-ali-i-najzdraviji->.

3 Tijana Damjanović, *Teologija, humanizam i pobuna*, <http://www.akuzativ.com teme/658-teologija-humanizam-i-pobuna>.

suprotstavlja svim bogovima, a naročito ne prirodi i svemu stvorenom. On se prije svih suprotstavlja Zeusovoj samovolji pokazujući što jest osnova svake pobune.⁴

Buntovnici se suprotstavljaju vladi, nepravdi, (ne)pravednim zakonima...

Alessandro Passerin d'Entreves⁵ tvrdi da, u odnosu na Zakon, postoje različiti tipovi ljudskog ponašanja:

1. suglasna poslušnost;
2. formalno priklanjanje
3. okultna evazija (tajno izbjegavanje)
4. pasivna poslušnost
5. prigovor savjesti
6. građanska neposlušnost
7. pasivni otpor
8. aktivni otpor

Pojedini teoretičari zastupaju stav da pravo na otpor ne treba biti inserirano u Ustav, izuzev ako se ne radi o nekim posebnim anomalijama. Takvo mišljenje zastupao je i Kant. Drugi, opet tvrde da akt otpora spada u domenu osobnih prava, te ga se može, odnosno, treba inkorporirati u Ustav.

Hobbesovu postavku prava na otpor suverenu ponavlja u osnovnim crtama i Locke u svojoj „Drugo raspravi o vladi“, kada kaže da je “osnovni, sveti i nepromjenljivi zakon samoočuvanja” ultimativna osnova koja svakog pojedinca ovlašćuje da se pobuni protiv vlasti koja mu ga pokušava oduzeti. Tiranima Locke, ukratko, naziva sve one koji vrše vlast izvan prava⁶ i tako podižu pobunu protiv društva, zbog čega je ono prinuđeno da pruži otpor ovim “pobunjenicima”⁷.

Značajan doprinos teoriji pobune dao je i Henry David Thoreau. Njegova razmišljanja značajno su utjecala na Lava Nikolajeviča Tolstoja, Mahatmu Gandhija, Martina Luthera Kinga, i ostale. Glavne crte Thoreauove filozofije su: individualizam, samodostatnost, težnja ka jednostavnom životu u skladu s prirodom itd. On sam prihvatio je transcendentalističku filozofiju koja je naglasak stavljala na sposobnosti pojedinca da spozna svijet oko sebe bez utjecaja uspostavljenih institucija i njihovih dogmi. U svom najpoznatijem djelu „Walden; or, Life in the Woods“ (1854),⁸ u kojem opisuje dvogodišnje razdoblje svog života provedenog u šumi u osami i svojevrsnom asketizmu, te

4 Tijana Damjanović, *Teologija, humanizam i pobuna*.

5 Danilo Fuscaldo, Giorgio Giannini, *Diritto di resistenza*, <http://www.uonna.it/diritto-di-resistenza-nella-costituzione-italiana.htm>, autor Giorgio Giannini.

6 John Locke, *Dve rasprave o vladi*, NIP Mladost, Beograd 1987. str. 109.

7 John Locke, *Dve rasprave o vladi*, str. 121 - 122.

8 Henry, David, Thoreau, *Walden and Civil Disobedience*, Signet Classics, London 2004.

promišljanja nastala u tom periodu, Thoreau ljudsku savjest i trenutnu procjenu situacije stavlja ispred generičke provedbe unaprijed određenih zakona.

Godine 1849. napisao je poznati esej „Građanski neposluh“ u kojem je iznio nekoliko važnih stavova:

1. ljudi ne smiju dozvoliti da vlada naruši njihovu savjest
2. vlade više štete nego što pomažu, zato je njihovo postojanje iznimno teško opravdati
3. ljudi se imaju pravo pobuniti i povesti revoluciju
4. plaćanjem poreza mi podupiremo nepravednu politiku vladajućih
5. demokracija nije najbolji politički sustav, zato jer većina ne donosi nužno dobre odluke
6. ako živite skromnije, manje ćete imati i za izgubiti
7. treba konstantno inzistirati na boljim životnim uvjetima i pravdi⁹

Govoreći o suvremenom kontekstu, o konceptu građanskog neposluha, razvilo se više teorija, a svakako među najznačajnijima su razmišljanja američkog sociologa Johna Rawlsa (1921. – 2002.). Njegov je izraziti individualizam bio suviše skeptičan prema masovnim akcijama.¹⁰

Jedna od najvažnijih suvremenih teorija građanske neposlušnosti jeste Habermasova teorija. Osnove tog svog shvaćanja iznio je u djelu pod nazivom „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“. Njegov rad se može povezati sa nizom pitanja proisteklih iz čitavog spektra aktivnosti društvenih pokreta osamdesetih godina - mirovnih, ekoloških, feminističkih itd.

Neposlušnost je element zrele političke kulture tvdi Habermas, koji se u velikoj mjeri oslanja na ideju Džona Rawllsa. On prihvća Rawllsova uvjerenja da neposlušnost mora uključivati namjernu povredu pravnih normi. Habermas tvrdi da pojedinac koji se odlučuje na protupravno djelovanje spašava i zajednicu, ne samo sebe.¹¹

Čini se da se kao zaključak nameće potreba za ozakonjivanjem građanske neposlušnosti, u smislu da se sudovi trebaju na različit način odnositi prema neposlušnim građanima i prema kriminalcima¹².

9 Luka Pejić, Centar za anarhističke studije *Henry David Thoreau*, <http://anarhizam.hr/arhiv/39-biografije/219-henry-david-thoreau>, pristup 30. 11. 2019.

10 Luka Pejić, *Henry David Thoreau*, pristup 30. 11. 2019.

11 Mladen Stojadinović, *Koncept građanske neposlušnosti kod Jirgena Habermasa*, https://www.academia.edu/3249477/Koncept_gra%C4%91anske_neposlu%C5%A1nosti_kod_Jirgena_Habermasa, pristup 4. 11. 2019.

12 Jurgen Habermas, *Građanska neposlušnost – test za demokratsku pravnu državu*, Gledišta, 10-12, Beograd 1989., str. 52 - 68.

Rawls nas upućuje kako opravdanost neslaganja sa zakonom i institucijama ovisi o mjeri u kojoj su ti zakoni i institucije nepravedne¹³. Ostaje pitanje – kako se zaštititi od nasilja kolektiva?

Hakim Bey je svojim „privremenim autonomnim zonama“ predstavio novu paradigmu otpora za 21. stoljeće. Čak i površan pogled na revolucije 19. i 20. stoljeća jasno nam dočarava kako, bez obzira na njihovo mesijanstvo, nisu uspjele u najbitnijoj stvari, a to je zaštititi prava pojedinca pred nasiljem kolektiva. Za razliku od revolucije, Bey nudi ustanak bez krvi, bez sulude pogibelji, bez direktne konfrontacije s Državom i Spektaklom. On nudi privremene autonomne zone (PAZ) u svim varijantama, od kojih neke zaista nude praktične i konkretne mogućnosti svakodnevnog otpora. No, tu ostaje vječno pitanje – što je sa stalnim autonomnim zonama? Bey se stoga okreće pobuni (insurekciji) koja je ujedno i sredstvo i cilj / živjeti što slobodnije / te ukida proturječnost između dalekog cilja i zaobilaznih puteva do njegovog ostvarenja karakterističnih za utopije 19. i prve polovice 20. stoljeća. Što se tiče trajanja i prostorne veličine PAZ - a, tu ne postoje nikakva striktna ograničenja. Veličina PAZ - a nije bitna, već spontanost i neposredni međuljudski odnosi.

Kakvog čovjeka, kakvog pobunjenika možemo očekivati u budućnosti?

Suvereni pojedinac će zamijeniti Foucaultovog Čovjeka, tvrdi Onfray u „Politici pobunjenika“¹⁴.

Michel Onfray zastupa hedonističku filozofiju, te u knjizi „Politika pobunjenika“ slavi figuru pobunjenika protiv društva, subverzivca, onoga koji u sebi nosi želju za revolucijom, jednu vrstu mistične ljevice, anarhista sa željom da ponovo zavlada svijetom koji se priklonio ekonomskim manipulacijama, suprotstavljajući se na taj način asketizmu desnice.

U ovom tekstu, kao i u nekim drugim tekstovima („Moć postojanja“ – „Le pouvoir d’etre“), on predlaže pobunu umjesto revolucije, pobunu povezanih odnosno ujedinjenih pojedinaca slobodno povezanih u jednoj novoj Stirnerovoj i hedonističkoj anarho – sindikalnoj matrici.

Za pobunjenoga nije više riječ o tome da sebe učini bogom kao kod Stirnera ili da traži spas u svojem stavu; riječ je o tome da deificira vrstu kao Nietzsche i da preuzme na sebe svoj ideal nadčovječnosti. Anarhisti su za Bakunjinu glasnogovornici slobodarskog instikta masa, detonatori masovnog nezadovoljstva. Cijela jedna plejada filozofa zastupa jačanje utjecaja individualizma u teoriji i taktici anarhističkog pokreta. Povijesna individualnost naroda stoji u svakom buntovniku koji je pao u borbi za osvajanje slobode, kruha i ruža.¹⁵ Individualni anarhizam na jednoj strani realnost je kao i revolucionarni sindikalizam na drugoj.

13 John Rawls, *A Theory of Justice*, Revised Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1999., str. 309.

14 Michel Onfray, *Politique du rebelle*, Biblio essai, Paris 1999., str.170.

15 Max Stirner, *Izvan čarobnog kruga*, <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/10888-max-stirner-izvan-ca-robnog-kruga>, Bertelli, pozivajući se na Nietzschea.

Deleuze smatra da pobuna kao čin neposlušnosti pripada pojedincu. Ona je radikalni otklon od svakog oblika vlasti i pretpostavlja određeni oblik prijestupa, jer odbacuje konformizam i otkriva kontradikcije društva.¹⁶

„Srećom, postoje razni oblici suprotstavljanja — nedisciplina, pobuna, gerila ili revolucija“ — piše Deleuze — „pa se može reći da je uskrsla ratna mašina, da se pojavio *novi nomadski potencijal*.“¹⁷

”Pravo na ludost, na pobunu, na devijantnost je i pravo na suočavanje sa samim sobom, po vlastitoj svijesti, shvatiti ograničenja svakidašnjice i odlučiti da li prihvatiti pravila morala pasivno, ili se igrati uništavanja svih morala koji predstavljaju brnjicu vlasti“.¹⁸

Tamo gdje su ustanici svake vrste izoštrili noževe na grlima svojih tlačitelja, tamo su bili prvi rezultati filozofije aplicirane na izokrenutu svakidašnjicu.¹⁹

Povijesna individualnost naroda stoji u svakom buntovniku koji je pao u borbi za osvajanje slobode, kruha i ruža. “Tamo gdje prestaje država počinje čovjek”.²⁰

O pobuni su osim filozofa promišljali i brojni književnici. Emile Zola, je svojim primjerom pokazao kako jedan pojedinac može itekako puno učiniti protiv jednog nakaradnog državnog sistema i vlasti.

„Život bez pobune je kao godina bez proljeća. Pobuna bez istine je kao proljeće u suhoj, neplodnoj pustinji. Život, pobuna i istina jesu Sveto trojstvo koje se ne može odvajati ni mijenjati“ - zapisao je Khallil Gibran.²¹

I bajke nude pobunu reći će francuski režiser Christophe Gans²² autor filma „Ljepotica i zvijer“. Vrlo je zanimljivo pričati o pobunama kroz bajke. U Čehoslovačkoj su veliki autori u vrijeme komunizma pravili filmove u kojima su pobunjeničke poruke stavljali u bajke, i za mene najupečatljivija adaptacija “Ljepotice i zvijeri” nije Cocteauova, ona je najpoetičnija, nego ona iz 1978, koju je uradio Jiří Menzel. Ono što smatramo najnaivnijim radovima, to je i najpogodnije za poruke pobune, jer postoji ta igra sa simbolikom. Činjenica je, naravno, da europsko društvo nije spremno na promjene, na “pobunu”, da ljudi svoje nezadovoljstvo i način otpora sadašnjem stanju još nisu uspjeli definirati.²³

16 Gilles Deleuze i Felix Guattari, *Rasprava o nomadologiji*, u *Capitalisme et schizophrénie*, Mille Plateaux, Les Editions de Minuit, Paris 1980.

17 Angelina Banović Markovska, *No man's land ili kozmopolitizam bez korijena*, <http://www.matica.hr/kolo/309/no-man-s-land-ili-kozmopolitizam-bez-korijena-20540/>.

18 Max Stirner, *Izvan čarobnog kruga*, <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/10888-max-stirner-izvan-ca-robnog-kruga>.

19 Max Stirner, *Izvan čarobnog kruga*, <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/10888-max-stirner-izvan-ca-robnog-kruga>.

20 Max Stirner, Ibid.

21 Veljko Lukić, *Aktualiziramo. U očekivanju pobjede. Pjesma vodeničnog kotača*, <https://www.sbperiskop.net/kolumne/veljko-lukic/aktualiziramo-u-ocekivanju-pobune-pjesma-vodenicnog-kotaca>.

22 Radmila Radosavljević, *Čak i bajke služe za pobunu Intervju sa Cristianom Gansom u Večernjim novostima*, 6. 3. 2014.

23 Radmila Radosavljević, *Čak i bajke služe za pobunu Intervju sa Cristianom Gansom u Večernjim novostima*, 6. Mart

Poznati BiH književnik Dževad Karahasan promišlja ovako:²⁴ „Moj junak u romanu ‘Noćno vijeće’ kaže: Heroji naših generacija bili su filozofi Jean-Paul Sartre i Albert Camus, glumac Gérard Philipe, pisci, pjevači. Nemate ni jednog generala, nemate niti jednog političara. Junaci naših generacija su bili buntovnici. Jedini čovjek koji se bavio politikom, a bio je junak naših generacija, bio je Che Guevara, buntovnik koji je poginuo dovoljno mlad tako da nije stigao kompromitirati ideje za koje se borio. Nove generacije nemaju tu buntovnu dimenziju, njihova pobuna je mnogo tiša, otmjenija, mirnija od naše. Danas u Njemačkoj imate strašno mnogo mladih ljudi koji neće karijeru, koji neće da zarađuju mnogo. Zarade onoliko koliko im treba za život i tačka! Mlade generacije su tiše od nas, ali želim vjerovati da su jednako kao i mi spremni na potragu za junacima koji su bili nonkonformisti“.

Balša Brković, crnogorski književnik, po uvjerenju anarhista, kaže: „Ključni problem našega vremena, i stvar koja daje najgoru moguću sliku o našoj epohi, je činjenica da je koncept pobune u krizi. I korak dalje – živimo civilizaciju koja je našla način da apsorbira sve subverzivne impulse. To je moć medijske i vizualne civilizacije.“²⁵ „Duh palanke u agoniji. Postmoderni cinizam. Bezobzirnost neznalica. Sve to je današnja Crna Gora... To je problem. Pronaći nove forme subverzije. To je ključno pitanje našega vremena i budućnosti civilizacije kakvu poznajemo“, zaključuje Brković.²⁶

„Činjenica je, naravno, da evropsko društvo nije spremno na promjene, na ‘pobunu’, da ljudi svoje nezadovoljstvo i način otpora sadašnjem stanju još nisu uspjeli da definišu. To ukazuje na društvo bez ideologije, u kome se kategorija demokratije podrazumijeva sama po sebi, ali u kome su velike, revolucionarne ideje istrošene, pa se ponovo traga za novim odgovorima na stara humanistička pitanja. Ali, svaki pojedinac treba da nađe svoj razlog da bi se pobunio. To je dragocjeno. U mojoj ‘Ljepotici i zvijeri’ postoji nova, centralna pouka u filmu, a to je da možemo da proživimo život s ljubavlju i snovima, bez gramzivosti i pohlepe, i da tako prevaziđemo svaki problema“.²⁷

Primjeri pozitivnih buntovnika kroz povijest su:

- Isus - jedini koji se uspio oduprijeti tadašnjoj vlasti za opće dobro čovečanstva.
- Sokrat - jedan od najvećih filozofa; odstupio je od antičkih normi, te su ga okarakterizirali kao „moralnu opasnost za suvremeno mišljenje i literaturu“. Proglasili su ga krivim i osudili da ispije otrov.
- Mahatma Gandhi - borac za priznavanje osnovnih ljudskih prava za Indijce. Bio je zatečen zapostavljanjem građanskih i političkih sloboda indijskih imigranata.

2014, <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:481454-Kristof-Gans-Cak-i-bajke-sluze-za-pobunu>.

24 Dževad Karahasan i Mirza Dajić, intervju: *Pobuna novih generacija je mnogo otmjenija i tiša od naše*, <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/akademik-dzevad-karahasan-pobuna-novih-generacija-je-mnogo-otmjenija-i-tisa-od-nase-405403>.

25 Vuk Lajović, *Promovisan roman Balše Brkovića: Koncept pobune je danas u krizi*, <https://www.vijesti.me/zabava/224451/promovisan-roman-balse-brkovica-koncept-pobune-danas-je-u-krizi>.

26 Vuk Lajović, *Promovisan roman Balše Brkovića: Koncept pobune je danas u krizi*.

27 Radmila Radosavljević, *Čak i bajke služe za pobunu Intervju sa Cristianom Gansom u Večernjim novostima*, 6. Mart 2014., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:481454-Kristof-Gans-Cak-i-bajke-sluze-za-pobunu>.

Pobunu u sebi nose i neka književna djela kao što su:

“Sotonski stihovi”, Salmana Rushdia, “Lolita”, Vladimira Nabokova, „Rakova obratnica”, Henryja Millera, “Životinjska farma”, Georgea Orwella, “Plodovi Gnjeva”, Johna Steinbecka. Sve ove knjige su u svoje vrijeme izazivale kontroverze, polemike, pa i pobunu. Buntovnike prepoznajemo i u Don Quijoteu, i mnogim drugim junacima romana. Svijet je oduvijek imao potrebu za buntovnicima.

Jesu li pobune imale efekt – uvijek pokaže povijest. Mnoge vrlo brzo padnu u zaborav. Pogotovo danas kada informacije prebrzo smjenjuju jedna u drugu je teško odrediti šta je stvarna pobuna a šta samo medijski spektakl. Narančasta revolucija, žuti prsluci - možda zauvijek padnu u zaborav a možda i ostave trajni trag u povijesti.

Literatura:

Tiskani mediji

Bey, Hakim, *The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*, Autonomedia, London 1995.

Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 1997.

Camus, Albert, *Mit o Sizifu*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.

Camus, Albert, *Pobunjeni čovjek*, Matica hrvatska, Zagreb 2011.

Deleuze Gilles i Guattari Felix, *Capitalisme et schizophrénie*, Mille Plateaux, Les Editions de Minuit, Paris 1980.

Habermas, Jurgen, *Građanska neposlušnost – test za demokratsku pravnu državu*, Gledišta, 10-12, Beograd, 1989., str. 52 - 68.

Kellner, Douglas, *Medijska kultura*, Clio, Beograd 2004.

Locke, John, *Dve rasprave o vladi*, NIP Mladost, Beograd 1978.

Mereghetti, Paolo, *Dizionario dei film*, Baldini & Castoldi, Milano 2002.

Onfray, Michel, *Politique du rebelle*, Biblio essai, Paris 1999.

Rawls, John, *A Theory of Justice*, Revised Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1999.

Thoreau, Henry David, 2004., *Walden and Civil Disobedience*, Signet Classics, London 2004.

Woodcock, George, 1975., *Anarchism*, Penguin Books, London 1975.

Web

- Damjanović, Tijana, *Akuzativ*, <http://www.akuzativ.com teme/658-teologija-humanizam-i-pobuna>, pristup 21. 08. 2019.
- Giannini G. Il diritto di resistenza nella costituzione italiana, http://digilander.libero.it/education/dati_box/STO_3/diritto_resistenza_all.pdf, pristup 29. 9. 2019.
- Gibran Hallil - citati. Džubran Halil., <http://mudremisli.net/kahlil-gibran-citati-misli-izreke-poslovice/>, pristup 11. 1. 2019.
- Lajović Vuk, *Promovisan roman Balše Brkovića: Koncept pobune je danas u krizi*, <https://www.vijesti.me/zabava/224451/promovisan-roman-balse-brkovica-koncept-pobune-danas-je-u-krizi>, pristup 20. 8. 2019.
- Lukić Veljko, <http://www.sbperiskop.net/kolumne/veljko-lukic/u-ocekivanju-pobune-pjesma-vodenicnog-kotaca>, pristup 17. 9. 2019.
- Maširević Ljubomir, http://www.danas.rs/danasrs/kultura/gangster__buntovnik_protiv_sistema.11.html?news_id=286296#sthash.K1yomMpQ.dpuf, pristup 11. 8. 2017.
- Milanović Božo, *Božo Milanović i etičke implikacije njegova političkog djelovanja*, skribd (<http://www.scribd.com/doc/195620523/Bo%C5%BEO-Milanovi%C4%87-i-eti%C4%8Dke-implikacije-njegova-politi%C4%8Dkog-djelovanja#scribd>), pristup 11. 8. 2017.
- Pavićević Vladimir, *Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji*, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/5-Mr-Vladimir-Pavi%C4%87evi%C4%87-Gra%C4%91anska-neposlu%C5%A1nost-u-savremenoj-politi%C4%8Dkoj-teoriji.pdf>, pristup 11. 1 2018.
- Pejić Luka, *Henry David Thoreau*, <http://anarhizam.hr/arhiv/39-biografije/219-henry-david-thoreau>, pristup 30. 11. 2019.
- Radosavljević Radmila, *Čak i bajke služe za pobunu Intervju sa Cristianom Gansom u Večernjim novostima*, 6. 3. 2014., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:481454-Kristof-Gans-Cak-i-bajke-sluze-za-pobunu>, pristup 01. 11. 2019.
- Sošić Željko, režiser predstave Pravednici po Kamiju, <http://www.vijesti.me/caffe/pobunjenicovjek-najopasniji-je-ali-i-najzdraviji-62141>, datum pristupa 21. 11. 2019.
- Stirner Max, *Izvan čarobnog kruga*, <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/10888-max-stirner-izvan-carobnog-kruga>, pristup, 12. 10. 2019.
- Stojadinović Mladen, *Koncept građanske neposlušnosti kod Jirgena Habermasa*, https://www.academia.edu/3249477/Koncept_gra%C4%91anske_neposlu%C5%A1nosti_kod_Jirgena_Habermasa, pristup 4. 11. 2019.
- Thoreau H. D., *Građanska neposlušnost*, knjiga www.ffzg.unizg.hr/kssd/casopis/7br/09-thoreau.pdf, pristup 21. 09. 2017.

The Rebellion and the inability to communicate Social Consciousness

Abstract

Communication implies acceptance, rejection, understanding, disagreement, rebellion. We fight against arbitrariness. Even the first rebel, Prometheus, does not oppose all the gods, especially the nature and everything created. He opposes Zeus's arbitrariness. „The rebellious man is“, says Albert Camus, „a man who says - no“. Rebellion can be metaphysical (Kain, De Sade), romantics, nihilists, surrealists, Striner, Nietzsche, historical (Spartacus, Bakunin, Marx, Lenin, Mussolini), artistic (Rimbaud, Van Gogh, Zolla, Mayakovsky, Brando). In the 1960s, the character of socially engaged rebels was emphasized. Kellner tells us about the “implosion of identity”, and in doing so implies situations in which identity is constructed using image and style. Hobbes, Locke, Habermas, Thorreau, Bey, Onfray, Passerin d'Entreves, Gibran and many others have contemplated and written about rebellion. The right of rebellion is not always understood as a general human right.

Key words: communication, rebellion, resistance, disobedience, anarchism.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Mirko Jakovljević

Visoka škola za komunikaciju, Beograd
Kolašin, Crna Gora
mirko.jakovljevic@viskom.ac.rs

Zavist – pukotina u karakteru novinara – reportera

Sažetak

Rad se bavi analizom ličnosti televizijskog reportera. Posao novinara - reportera izuzetno je zahtjevan. Njime se može baviti jedino zrela ličnost. Osim pozitivnih osobina jedna od „pukotina“ u karakteru čovjekovog bića i zrele ličnosti je zavist. Što je zavist? Kada se javlja zavist kod novinara? Šta ukazuje na to da novinar - reporter zavidi drugom novinaru? Kako prevladavati zavist?

Ključne riječi: čovjek, ličnost, zavist, novinar - reporter.

“Veliko je čovjekovo umijeće kad je zadovoljan onim što ima. Još je veće umijeće kad je zadovoljan onim što može učiniti na vrijedan, uman i pošten način”

- D.Kosović

1. Uvod

Slojevitost ljudskog karaktera više je skrivena u labirintima čovjekovog bića nego što je prepoznatljiva i vidljiva u njegovim vanjskim manifestacijama. Loši karakteri, obdareni inteligencijom i pronicljivošću, mogu se prikrivati i lažno predstavljati. Ljudi snažnog karaktera manjina su u golemom i nemjerljivom svetu. Narodna poslovice kaže da “zavist nagriza ljudsko srce”! Zavist je bolest koja razjeda ljudsku dušu. Još u periodu ranog kršćanstva zavist se smatrala jednim od sedam smrtnih grijeha. To dovoljno govori koliko je zavist opaka “bolest” za čovjekovu dušu. Nisu slučajno još u srednjem vijeku umjetnici objašnjavali zavist kao “čudovište koje nagriza srce” i koje, ako ga se ne riješite potpuno pojede čovjeka iznutra. Zavidan čovjek ima iskrivljen pogled na svijet oko sebe i na sebe samog. U redakciji, zavidan novinar obavlja posao tako što je u stalnom takmičenju s kolegama kako bi ih svojim izvještavanjem pobijedio i u toj “borbi” ne preza ni od čega. U takvoj radnoj atmosferi ne mogu se postići dobri rezultati a pogotovo se ne može ostvariti osnovna funkcija novinarstva da informiranje građana bude objektivno, pravovremeno i točno.

2. Kako prepoznati zavist kod novinara

Beskrajna različitost ličnosti sama je po sebi karakteristika ljudskog postojanja. Pod ličnošću se podrazumijevaju ukupne naslijeđene i stečene psihičke osobine koje su karakteristične za jednog pojedinca i koje tog pojedinca čine jedinstvenim.²⁸ Pojedinaac je specifičan primjer ljudske vrste. On je “on” i on je “svi”, on je pojedinac sa svojim osobenostima i u tom smislu jedinstven, ali je u isti mah predstavnik svih karakteristika ljudske rase. Njegova individualna ličnost je određena osobenostima ljudskog postojanja zajedničkog svim ljudima.²⁹ Karakter ličnosti različito je definiran. Ipak, Freud je razvio ne samo prvu već i najdosljedniju i najprodorniju teoriju karaktera kao sistema težnji koje se nalaze u osnovi ponašanja, ali nisu s njim identične.³⁰ Karakter je (relativno trajan) oblik u koji se ljudska energija kanalizira tokom procesa asimilacije i socijalizacije.³¹

O zavisti kao jednom od karaktera ljudskog bića pisali su i psiholozi, filozofi, sociolozi, pa i pjesnici i državnici. Njegoš je rekao: “kletva, zavist, duševna guba”. Zavist nije daleko od mržnje. Veliki pjesnik Goethe je zapisao da je “mržnja aktivno nezadovoljstvo, a zavist pasivno; ne smijemo se stoga čuditi što zavist tako brzo prelazi u mržnju”. Jovan Dučić je smatrao da je zavist urođena

28 Erich From, *Čovjek za sebe*, Kosmos izdavaštvo, Beograd, Nova knjiga, Podgorica 2018., str. 43.

29 Erich From, *Čovjek za sebe*, str. 35.

30 Ibid., str. 46.

31 Ibid., str. 49.

svakom ljudskom biću, samo što je jedni skrivaju, a drugi ju pokušavaju suzbiti.³² Ono što je međutim nesporna činjenica jest da se taj oblik ljudskog karaktera u različitim intenzitetima često sreće kod ljudi. Zavidni su oni ljudi koji se, umjesto da budu zadovoljni što je netko uspješan i superioran, da im to bude poticaj da i oni streme uspjehu i najvišim dostignućima, bave ogovaranjem uspješnih. Čim se bilo tko izdigne iznad prosjeka može očekivati agresiju zavidnika.³³

Čovjek u osnovi sam stvara karakter, jer je u mogućnosti samoga sebe usavršava prema svrhama koje je sebi postavio, tako da te svrhe mogu biti opće i prihvatljive od strane ostalih ljudi. Izgrađeni karakter je moć da se sva svoja djelatnost može odvijati u skladu sa svojim najdubljim životnim, moralnim i interesnim uvjerenjima. Individua koja nema karakter ili ima slab karakter pada iz jednog pravca u drugi.³⁴

Profesor Dobrivoje Stanojević, analizirajući medijske mitove modernog doba, između ostalih smatra da je mit o ličnosti novinara samorazoren već u činjenici da za ovo zanimanje, danas ovdje i odvajkada, nije potrebna nikakva diploma. Kad je ima, ona je zgodna preporuka da budemo oprezni kad spominjemo etiku³⁵. U trci za informacijom novinari sve manje pišu nepristrano, sve su više iza Nekoga ili nasuprot Nekome.³⁶ U takvim okolnostima novinar umjesto društvenog, stavlja osobni interes u prvi plan i na tom putu krši, kako etički kodeks profesije, tako i sve principe prihvaćenih moralnih vrijednosti ličnosti.

Često se dešava da u redakcijama rade novinari koji “bodu oči” drugim kolegama. Mladi su, obrazovani, uspješni, prema kolegama dobronamjerni a opet bez ikakvog razloga postoje oni koji im zavide. Primjera radi kolega novinar je dobio posao u drugoj redakciji, recimo Javnog servisa neke države. Novinar, poznanik iz dotadašnje redakcije umjesto da je sretan zbog njega on mu zavidi. Umjesto iskrenih čestitki za koleginu novo radno mjesto drugi novinar doživljava taj njegov premještaj na bolje radno i bolje plaćeno mjesto kao vlastiti neuspjeh i to je situacija kada se može reći da je druga osoba zavidna. U drugom slučaju kolega je uradio dobar “prilog”, dobru reportažu koja je zapažena kod gledalaca i pohvaljena od urednika. Zavidan kolega neće komentirati taj “prilog”, a na pitanje je li pogledao tu reportažu odgovorit će da nije. Ako uopće prokomentira kolegin rad reći će da od njega ne očekuje dobru reportažu a ako baš mora iskazati svoje mišljenje govorit će da se kolegi “omaklo” da tako nešto napravi ili pak da svatko ponekad, slučajno dobro napravi i komentirat će s drugim kolegama u redakciji u stilu, citiramo narodnu izreku, “da i ćorava koka ubode neko zrno kukuruza”. Posebno ukazujemo na lošu naviku, gotovo svih novinara u redakciji, da komentiraju plaće ostalih kolega. Naime, iako su zarade poslovna tajna, zainteresiranost zaposlenih da saznaju tko je koliku plaću primio i tko je dobio tzv. varijabilu direktan su preduvjet za iskazivanje zavisti kod novinara. Zavidan novinar neprikladnim ponašanjem ometa kolege kada se radi o komunikaciji

32 Dušan Kosović, *Zapisi*, str. 299.

33 Ibid., str. 299-300.

34 M. A. Perović, *Etika medija*, KIC Bijeli Pavle, Danilovgrad 2007., str. 62.

35 D. Ž. Stanojević i M. M. Đorđević, *Fakultet pedagoških nauka Jagodina*, Clio, Beograd, Srbika Kruševac, 2019., str. 44.

36 D. Ž. Stanojević i M. M. Đorđević, *Fakultet pedagoških nauka Jagodina*, str. 44.

s drugima, neumjesno upotrebljava suvremene digitalne uređaje, bavi se spletkarenjem i sličnim radnjama. Druge kolege doživljavat će kao arogantne iako oni to zapravo nisu.

Zavidne novinare je lako prepoznati. To su oni koji umjesto da svojom produkcijom i angažmanom publici približe autentično stvaralaštvo, čine da ono postaje sve dalje. Jadikuju, afektivno verbaliziraju kako su malo zastupljeni ili uopće nisu zastupljeni u medijima. Čine kao da oni odlučuju o pravim vrijednostima favorizirajući iste stvaraoce i kritičare, zanemarujući raznoglasje kao pokretački duh svakog stvaranja.³⁷

Zavist se pokazuje i u samom procesu proizvodnje reportaža. Takve primjere zavidni kolege pokazuju najprije na redakcijskom sastanku. Zavidan kolega komentira da je umjesto njega drugi kolega dobio radni angažman u redakciji koja se bavi ekskluzivnim temama i temama od državnog interesa; da je tom kolegi, umjesto njemu zbog toga zagaranirana bolja zarada. Smatra da drugi kolege, umjesto on, gotovo uvijek izvještavaju s lakšeg događaja. Uvjeren je i javno komentira da će, ako je u pitanju rad u televizijskoj redakciji, snimatelj koji mu je određen da toga dana bude u ekipi s manje profesionalne pažnje i, rečeno u žargonu “ispolijevati” snimke. Kada proces proizvodnje, recimo tv - priloga bude u fazi montaže, zavidni novinar komentirati će da je dodijeljeni montažer drugima uvijek bolje i pažljivije montirao prilog uvažavajući i ideje novinara.

Treba li ovdje napomenuti da će takva osoba, osoba s takvom “pukotinom” u karakteru ličnosti zavidjeti kolegi ne samo na njegovom radu, tekstovima, tv i radio reportažama, objavama na portalima već i na tipu i marki automobile koji koristi, stilu oblačenja i garderobi, šminki ako govorimo o kolegicama i društvenom životu uopće.

Svaka osmišljena razlika može kod jednog broja ljudi izazvati zavist. Najgore je što se u zavisti često ide do krajnosti zloradosti i drastične netolerantnosti.³⁸

3. Kako se “izliječiti” od zavisti?

“Zavist je urođena svakom čovjeku, makar to jedni krili, a drugi suzbijali”

- J. Dučić

Po Slobodanu Tomoviću zavist je donja točka podnošljivosti tuđih prednosti neposredno pred transformaciju u mržnju.³⁹ Zavidna osoba je u velikom problemu. Ukoliko osoba, pa i novinar osjeti kod sebe zavist, mora odmah rješavati taj problem. Ako novinar postane opsjednut drugim novinarom, njegovim radom i krene kidati sve do tada uspostavljene veze pripadnosti i lojalnosti redakcijskom timu, uredniku i mediju u kome je zaposlen, može biti prekasno pa „bolest“ zavisti može postati neizlječivom.

³⁷ Ibid, str. 50.

³⁸ Dušan Kosović, *Zapisi*, str. 300.

³⁹ Slobodan. Tomović, *5000 Vrednosnih sudova*, Štampar Makarije, Beograd, Oktoih, Podgorica, 2011. str. 313.

Na samom početku “ozdravljenja” najbolje je da svatko, pa i novinar dobro razmisli o vlastitim osjećajima i vlastitom angažmanu u profesiji i vlastitom životu ako je primijetio da postaje zavidan. Potrebno je da se novinar “okrene” oko sebe i sagleda poslovno okruženje u kome stvara i živi; da pokuša realno sagledati kolege koje kritizira i za što im prigovara. Ovo je važno zbog činjenice da novinar prvo mora pokušati otkriti je li problem u njemu samom. To mogu samo osobe iskrene prema sebi i profesiji, ovdje novinarstvu, kojom se bave.

Da bi se “bolesno” - zavidno stanje uma takve osobe pa i novinara izliječilo, neophodno je sebi priznati da postoji zavist. Tok izlječenja i “postoperativni” period neće biti lak, ali vrijedi pokušati. pokušati da se to zlo iz sebe izbaci. Jedan od prvih koraka na tom putu je imati pozitivan pristup prema poslu, kolegama i životu uopće. Misliti pozitivno. Komunicirati pozitivno. Biti raspoložen, veseo, ali ne upadati u stanja euforije. Razgovarati s kolegama i pokrenuti ih na dijalog i razgovor o svim pitanjima pa i onima iz svakodnevnog života. Pokušati, prvi promijeniti svoj odnos prema osobi kojoj zavidite.

Jedan od načina prevladavanja zavisti je da zavidna osoba sagleda šta druge osobe imaju u odnosu na nju. U ovom slučaju novinar, treba pogledati kakvi su izvještaji i rubrike ostalih kolega. Mnogi smatraju da su zreli a svojim ponašanjem dokazuju da su se grdno prevarili. Postoji veliki broj ljudi koji ima uzaludne velike ljudske i kreativne potencijale.⁴⁰ Ukoliko je novinar zrela ličnost, a pretpostavka je da u takve ličnosti spada, onda može sagledati realnu sliku o radu kolega i donijeti ispravan sud u odnosu na vlastiti rad. Nijedan novinar ne može raditi sve što hoće i kada hoće, već onda kad dobije zadatak od urednika. Nema potrebe za zavišću ukoliko, ukupno gledajući, zavidna osoba ima više uspjeha u odnosu na nekog trenutno uspješnijeg kolegu. Novinar treba biti svjestan da svaka osoba radi ono što želi i da je svako od nas talentiran za različite poslove. Novinar se zato treba zapitati zašto zavidjeti kolegi koji je napravio intervju sa recimo, ministrom prosvjete, ako je on “donio” odličan razgovor sa rudarom iz okna. Novinar treba odoljeti iskušenju zavisti.

Pogled na ostvarenu novinarsku radnu listu može biti dobar “lijek” protiv zavisti jer vlastiti bolji učinak od drugih kolega utiče na to da novinar treba shvati da je ostvario mnogo više nego što u trenutku “napada zavisti” misli.

Novinar je privilegirana osoba koja se bavi profesijom novinarstva. Novinar može biti novinar samo uz naporan rad. Međutim, svatko u redakciji treba poštovati rad i trud drugih kolega i taj rad i trud cijeniti. Ako novinar cijeni i poštuje rad drugog kolege onda i taj kolega poštuje i cijeni njegov rad i mjesta za zavist jednostavno nema. Jako je važno da novinari budu ljubazni prema svim kolegama pa čak i ako im zavide.

Sama profesija novinarstva nosi i određene specifičnosti koje drugi poslovi nemaju. Posao novinara je izuzetno težak, zahtjevan i odgovoran, pogotovo danas u vreme digitalne tehnologije i proizvodnje vijesti koje se plasiraju do korisnika gotovo brzinom svjetlosti. Ukoliko u određenoj situaciji nije

⁴⁰ Dušan, .Kosović, *Zapisi*, str. 311.

prvi objavio vijest novinar treba imati na umu da je i on bio u prilici za tako nešto, i da korist od toga što je kolega prvi objavio imaju najviše gledatelji, slušatelji ili pak čitatelji, i na kraju redakcija medija za koji radi. U ovom slučaju osjećaj zavisti treba svakako izostati.

4. Nekada je i dobro biti zavidan

“Ako ti nitko ne zavidi, zapitaj se da li pravilno živiš”, M. Seneka

Ako osoba nema namjeru učiniti neko zlo osobi kojoj zavidi, zavist može biti i od koristi za razvoj ličnosti. Novinar koji zavidi drugom treba se upitati je li mu krivo što je kolega uspio napraviti dobru priču, vijest za naslovnu stranu ili najavu u udarnom terminu večernjeg dnevnika zbog toga što njemu nije to uspjelo. Ako novinar smatra da je odgovor potvrđan, već je došao trenutak da se preispitaju motivi i ciljevi za posao u profesiji kojom se bavi. Ako se često dešava da novinar zavidi kad je reportaža nekog kolege bolje plasirana od njegove to je jasan znak da se novinar mora posvetiti boljem vlastitom radnom angažmanu. Zavist se mora iskoristiti kao podsticaj za uspješniji vlastiti rad. Svakako, za uspješan posao u novinarstvu treba se ići pravim i od struke prihvaćenim “kolosjecima” a to je težnja k originalnom novinarskom izrazu uz pronalazene vlastitog stila.

5. Treba se radovati koleginom uspjehu

“Čestitke su najpristojniji oblik zavisti”- J. Heltan

Kada je novinar blizak s nekim kolegom on zna kada je kolegi potrebna pohvala ili čak pomoć za, na primjer, u redakciji bi se reklo kako da se počne prva rečenica. To isto novinar očekuje i od kolege. Pravi kolega uvijek je spreman pomoći kolegi novinaru i kada se dijeli radost za dobro ocijenjen prilog ili kada je novinar uslijed greške na “oštrici uredničkih kritika”.

Uspeh dobrog novinarskog učinka nema velikog značaja ako za njega ne znaju kolege. Zato, u vreme digitalnih informacija, odvojiti vremena za kolege novinare kako bi si čestitali i uz kavu se počastili za dobro plasiranu reportažu, vijest, priču, odličan je način da se pokaže jedinstvo i sloga u redakciji i da se dokaže da zavist ne postoji.

Zaključak:

Na osnovu iznesenog, moramo se složiti da je *zavist bolest koja razjeda ljudsku dušu*. Novinari koji danas izvještavaju suočeni su s tom pojavom i s njom se moraju izboriti, svatko sam sa sobom tako što će pokušati pronaći vlastitu istinu i smisao bavljenja odabranim poslom, a time i suštinu vlastitog postojanja. Jedino tako će novinar moći raditi, oslobođen od površnosti, spreman da polemizira, kritizira, sagledava stvarnost na pravi način. Jedino takvim promišljanjem novinar će i poštovati kolege iz branše a njegov karakter će biti „izliječen“ od zavisti.

Literatura:

Kosović, Dušan, *Zapisi*, Čigoja štampa, Beograd 2011.

Fromm, Erich, *Čovek za sebe*, Kosmos izdavaštvo, Beograd, Nova knjiga, Podgorica 2018.

Perović, Milenko, A., *Etika medija*, KIC Bijeli Pavle, Danilovgrad 2007.

Tomović, Slobodan, *5000 Vrednosnih sudova*, Štampar Makarije, Beograd, Oktoih, Podgorica 2011.

Stanojević, Dobrivoje, Ž. i Đorđević, Marko, M. *Fakultet pedagoških nauka Jagodina*, Clio, Beograd, Srbika, Kruševac 2019.

Envy – a Fissure in Journalist – Reporter’s Character

Abstract

The paper deals with the analysis of a television reporter’s personality. The job of a journalist-reporter is extremely demanding. Only mature personality can deal with it. Apart from its positive qualities, one of the “fissures” in the character of a human being and mature personality is envy. What is envy? When does it manifest inside a journalist? What indicates that a journalist-reporter envies another journalist? How to overcome envy?

Key words: man, personality, envy, journalist - reporter.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Enis Zebić

Zagreb, Kralja Zvonimira 119, Hrvatska
enis.zebic@gmail.com

Prilog novinarskom pitanju O nekim problemima novinarske prakse i neprevladanog nasljeđa

Sažetak

Temeljem tridesetogodišnjeg novinarskog iskustva u dnevnom novinarstvu autor analizira neke segmente hrvatskog medijskog prostora, a posebnu pozornost posvećuje nužnosti većeg profesionalizma i odgovornijem odnosu prema činjenicama. Nedostatna razina profesionalizma našla je plodno tlo na nasljeđu žutog, neprofesionalnog i mrzilačkog novinarstva u nekim mainstream medijima početkom devedesetih.

Ključne riječi: novinarstvo, profesionalizam, izostanak sankcije, Kolinda Grabar Kitarović, tjednik „Globus“.

Pred dvadeset i više godina volio sam citirati rečenicu: „Novinar treba na stolu imati samo dvije knjige – pravopis i ustav“, i pripisivao sam je Marku Twainu. U neko doba krenuo sam provjeriti je li to doista Twainova izreka, ali čini se da - nije. Mora da sam negdje našao tu rečenicu i bog zna kojim procesima u mozgu pripisao je Marku Twainu, koji je – osim što je bio i ostao briljantan književnik - bio i ostao i briljantan novinar. A njegova priča „Novinarstvo u Tennesseeju“ bila je Biblija omladinskim novinarima šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća⁴¹, a možda i ranije.

Bila Twainova ili ne – moja pouzdano nije – izreka debelo ima smisla. Ako znamo pravopis (i gramatiku) ljudi će nas razumjeti i neće baciti novine ili otići na drugu web stranicu nakon prve naše pogreške s „ije“ ili „je“ i „č“ i „ć“. Ovo s Ustavom je malo kompleksnije, ali također mislim da drži vodu. O detaljima kasnije. Ova (ne)Twainova jedna je od brojnih definicija novinara, i to jedna od boljih. A preciznije definiranje, određivanje tko je novinar i koja je njegova uloga u društvu i u javnom prostoru pomoglo bi da se jasnije prepozna probleme s kojima se novinarstvo, mediji i novinari sada suočavaju i možda nađe neki način da se te probleme ili dio njih preciznije locira i jasnije opiše, a to je najbolji put prema tome da ih se i riješi ili bar započne/nastavi rješavati.

Uobičajeno je glavne probleme medija, novinarstva i novinara locirati u zonu političke presije i presije oglašivača. O tome se piše mnogo i obično relevantno. Ja ću pokušati reći štogod o problemima novinarske prakse, o tome s kojim se problemima dnevno susrećemo u toj dvostrukoj ulozi – autora novinarskih uradaka i u isto vrijeme njihovih recipijenata, o tome koje nedostatke prepoznajem i kako bi ih se možda moglo prevladati. Osobno, imam i treću – *pričuvnu* – poziciju. Ja sam 30 godina dnevni novinar unutarnje politike. Počeo sam u gradskoj rubrici, pisao sam među ostalim i o tržnici i javnim zahodima, pa sam s vremenom napredovao do manje živopisnih ali – kako tvrde – društveno relevantnijih tema. Sa druge strane, imam humanističko obrazovanje i after-hours bavim se znanošću, pa se možda takva *razroka* pozicija pokaže korisnom i plodonosnom.

Ono što me najviše zanima je uloga novinara i medija u demokratskom procesu. Ostavljajući po strani različite teorije i definicije demokracije, predmet interesa nam je demokratska procedura. Nju bismo mogli opisati kao proces u kojem zainteresirani i primjereno, odnosno dostatno informirani građani nakon temeljite rasprave odlučuju o ovom ili onom pitanju važnom za funkcioniranje njihove zajednice. Novinari i mediji su ovdje da im posreduju potrebne informacije, da budu facilitatori diskusije, da zainteresiranima, stručnjacima i javnim intelektualcima omoguće prostor za problematiziranje ili zagovaranje ove ili one opcije. Činjenica da oni koji biraju imaju sve relevantne informacije važna je za valjano odvijanje demokratskog procesa bar na dvije razine: prvo, to daje temelja za pretpostavku da će birači odluke donositi odgovorno i na osnovi dostatnih informacija a ne neznanja i dezinformacija, i drugo – informacije posredovane medijima služe kao svojevrsni mehanizmi za provjeru i verifikaciju u koliko mjeri izabrani predstavnici građana u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti obavljaju zadaće za

41 Vidi primjerice svojevremeno kulturnu knjigu Pere Kvesića *Uvod u Peru K.*, Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb 1975, gdje se nalazi i istoimena priča.

čije izvršavanje su temeljem izbornih obećanja i programa izabrani. Neka vrsta trajnog antagonizma između vlasti i medija tretira se na fonu proglašavanja medija „četvrtom vlašću“ kao bitan doprinos i dokaz zdravlja demokratskog sustava. Neki međutim kažu kako ta ocjena načelno ne vrijedi i za post - konfliktna društva⁴², sa čime se ne bismo složili. Dapače, upravo to su situacije u kojima mediji mogu i moraju pokazati svoju kritičku (nasuprot dogmatskoj i/ili apologetskoj) poziciju. Upozorenja da je takvo razumijevanje demokratskog procesa - kako smo kazali, procesa u kojem zainteresirani i primjereno, odnosno dostatno informirani građani nakon temeljite rasprave odlučuju o ovom ili onom pitanju važnom za funkcioniranje njihove zajednice - prevladano, da je informacija previše, da ljudi nisu zainteresirani, i da je javnost konstrukcija, a ne realitet stari, su gotovo stotinu godina – od Lippmanna nadalje.⁴³ Međutim, do sada bolje rješenje nije pronađeno.

Novinar treba pribaviti relevantne informacije, treba u svakodnevno sve gušćoj šumi novih i novih informacija prepoznati koja je relevantna a koja nije, i nakon toga treba je plasirati na razumljiv i pristupačan način. Za prepoznavanje relevantnosti novinar treba biti suveren u materiji o kojoj piše. U tom kontekstu – kada se radi o unutarnjoj politici – doista treba na stolu imati i Ustav. Česta praksa prisutna u pretežnom broju redakcija da se baviš onim što se dešava, što je „uletilo“ u tvojoj šihti, pogubna je. Ne znaš o čemu se radi, guglanje može malo pomoći ali ne do kraja, ne znaš prepoznati što je vijest u događaju kojeg pratiš. Utoliko su novinari „sektoraši“ i dalje snažnija garancija dobrog pokrivanja neke teme nego novinari svaštari.

U tom kontekstu trebalo bi možda razmotriti i istraživačko novinarstvo. Naime, sada se implicira podjela na istraživačke novinare i one druge. Jedini imaju eros, žicu i *balls* za bavljenje istraživačkim novinstvom, a drugi su – da karikiramo stvar – korektni mediokriteti. Možda bi bolja i za dalju analizu plodonosnija bila podjela na dobre, zainteresirane i specijalizirane novinare i manje dobre, manje zainteresirane i nespecijalizirane novinare. Naime, samo novinar koji je suveren u nekoj temi (dakle - „sektoraš“) može u materijalu kojeg pronađe ili dobije poštom od nepoznatog pošiljatelja prepoznati potencijalnu vijest, može je smjestiti u poznati kontekst i pokucati na prava vrata kako bi krenuo s istraživanjem. Novinaru koji u tome nije suveren netko treći mora objasniti gdje je tu vijest. Novinar koji je suveren u nekoj temi („sektoraš“) može prepoznati je li posrijedi podmetanje opcije A opciji B, ili se doista radi o pošiljci nekog ogorčenog hrvatskog „dubokog grla“ kojem je dosta bezakonja u ovom ili onom segmentu hrvatskog društva ili politike.

Što ćemo sa citizen journalismom? Ono ima svoje mjesto u novinarstvu, ali valja ga precizno odrediti. Da, građani mogu javiti o događaju, poslati fotografiju ili video. Oni mogu i trebaju imati više ili manje artikuliran stav o nekom političkom ili društvenom problemu koji će biti objavljen u pismima čitatelja ili na srodnom prostoru u medijima. Ostalo je posao novinara. Novinar ima Etički kodeks,

42 *The Role of Media in Democracy: A Strategic Approach*, Center for Democracy and Governance, U.S. Agency for International Development, Washington, D.C., June 1999, str. 3.

43 Vidi Enis Zebić „Javnost kao fantom i javnost u zamračanju. Kako je polemika Johna Deweyja i Waltera Lippmanna o demokraciji i medijima uvelike relevantna i nakon gotovo stotinu godina.“ *Filozofska istraživanja* br. 121 (1/2011), Zagreb 2011., str. 27 – 43.

poznaje do neke mjere medijsko zakonodavstvo, ima profesionalne uzuse, urednika, vjeru da će se i sutra baviti tim poslom. Citizen journalist neka radi ono što bi na mjestu saobraćajne nesreće radio svaki priseban prolaznik – neka na najbolji način pokuša pomoći unesrećenima, nastojeći ne napraviti štetu do dolaska kvalificirane medicinske ekipe. Dakle, neka upozori na događaj ili pojavu, neka slika ili snimi video, neka da informaciju kvalificiranoj osobi koja ima znanja i vještine prepoznati što je točno, a što nije, što je relevantno, a što nije, što je kršenje Etičkog kodeksa a što nije.

Ako se tu ne zaustavi nego krene dalje – bez profesionalnog znanja i bez normativnog okvira u glavi kakvog imaju profesionalni novinari - svakim je trenom sve veća vjerojatnost da će svojim postupanjem ne pomoći, već odmoći unesrećenima. Citizen journalist i njegovo djelovanje treba biti neka vrsta bove, plutače kojom će markirati problem koji će potom krenuti rješavati profesionalci. Upravo iz perspektive javnog interesa i posebne uloge medija u zagovaranju javnog interesa - citizen journalism treba u jednom trenutku ustupiti mjesto novinarskom profesionalizmu. Novinar je obavezan vidjeti cjelinu. Građanin to nije obavezan. Tu razliku valja imati na umu.

Na drugom kraju novinarske profesije su kolumnisti, preciznije kolumnisti izvan novinarske profesije - ljudi koji (obično iz neke ideološke vizure) komentiraju aktualna zbivanja i poteze političara. Činjenice su svete, komentar je slobodan, davno je rečeno. Komentatori pri pisanju svog teksta koriste obično činjenice i situacije koje opisuju dnevni novinari, izvjestitelji. Međutim, komentatori ponekad radi ekonomije teksta, zvučnosti fraze ili potrebe da se pošto - poto popuni prazno mjesto u argumentaciji malo „dorade“ činjenice ili opis kako bi bolje pristajali u zamišljenu konstrukciju. Komentator nije početnik iz gradske rubrike i njegove se tekstove ne čita s posebnom pozornošću na faktografiju. Međutim, jesmo li sigurni da su navodi u komentarima uvijek točni, i zanima li nekoga prije objavljivanja teksta „vanjskog“ komentatora činjenični supstrat njegove kolumne?

Tko se treba baviti novinarstvom? Svatko? Svatko pismen? Novinari? Loše novinarstvo radi najveću štetu upravo novinarstvu. Licenciranje od strane npr. novinarskog društva odbačeno je kao ideja, jer postoji bojazan od moguće političke zlorabe i arbitrarnog davanja i oduzimanja licence. Neke su struke zaštićene kao lički medvjedi. Ako vas ulove da se neovlašteno bavite odvjetništvom, liječenjem ili projektiranjem zgrada, dakle ako ste nadripisari, nadriliječnici i nadriarhitekti - nećete dobro proći. Kako hrvatski zakoni tretiraju nadripisarstvo? Članak 313 aktualnog Kaznenog zakona kaže: „Tko se neovlašteno bavi pružanjem pravne pomoći uz naplatu, kaznit će se kaznom zatvora do šest mjeseci“⁴⁴ Kako tretira nadriliječništvo? Članak 184 aktualnog Kaznenog zakona kaže: „Tko se nemajući propisanu stručnu spremu bavi liječenjem ili pružanjem druge medicinske pomoći, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.“ Ako se pak naštetiti zdravlju, kazna je i do 10 godina, a tko time usmrti jednu ili više osoba – i do 15 godina.

Mi smo u novinarstvu očito visoko permisivni. Nitko ne govori o novinarima i nadrinovinarima, a trebalo bi. Književnik i nekadašnji novinar Pero Kvesić je po uzoru na pisce i piskarala, sugerirao

⁴⁴ <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>; pristupljeno 8. 9. 2019.

termin ne novinar, već - novinaralo. Shvatimo ovo kao šalu, ali trebalo bi jasnije odrediti tko je novinar, a tko nije. Papa duus, papa nullus. Ako su svi novinari, nitko nije novinar.

Što me smeta u aktualnom hrvatskom novinarstvu? Recimo – prepisivačina bez naznake izvora. Naravno da je prepisivačine bilo oduvijek. Dapače u bivšem sustavu je to imalo i interni naziv – „resavljenje“. Naime, tijekom 15. stoljeća je u pravoslavnom manastiru Manasija nedaleko Despotovca u Srbiji djelovala poznata resavska prepisivačka škola koja se bavila prepisivanjem svetih spisa. Ta je tema očito bila dio zajedničke programske jezgre u svim republičkim obrazovnim sustavima, i to je bio više - manje općeprihvaćeni naziv za takvu rabotu u novinarskim krugovima. S prepisivačinom se nastavilo i u novoj državi, a ja sam naivno mislio da će prestati kada su gotovo svi tekstovi sada na webu, pa je prepisivače doista lako „uloviti“. Međutim, s time se nastavlja i dalje, jer su sankcije blage ili rijetke. Pretragom mrežnih izvora nismo našli unazad nekoliko godina nijedan slučaj sudske tužbe za plagiranje novinarskog uratka. Da je ono prisutno, potvrđuje istraživanje Đorđa Obradovića i Dubravke Njirić o tekstovima na zadnjoj stranici „Jutarnjeg lista“, gdje se objavljuje kraće tekstove o *celebrities*, zanimljivosti i slično. Oni konstatiraju da se takve teme plagira i u drugim hrvatskim medijima, ali da spomenuti dnevnik posebno prednjači plagijatima tekstova iz stranih glasila koje objavljuje na posljednjoj stranici. Kako se navodi, „ukupno je analizirano 158 napisa na zadnjoj stranici Jutarnjega lista tijekom travnja 2008. godine. Rezultati su pokazali da je među njima bilo samo 10 izvornih napisa novinara Jutarnjeg, 16 napisa novinari Jutarnjeg napisali su prepričavanjem ili prijevodom tekstova iz drugih glasila, ali su naveli o kojemu izvoru se radi, u 12 napisa novinari Jutarnjeg potpisali su se zajedno s agencijama koje su prvotno objavile priloge, prenijeli su ukupno 59 agencijskih tekstova i potpisali ih, a za čak 61 napis utvrđeno je da su to plagijati već objavljenih i lako dostupnih priloga u mrežnim glasilima, bez ikakve naznake o izvorima.“⁴⁵ Autori dalje zaključuju i da je potvrđena i hipoteza da su uz „novinare plagijatore, još više odgovorni urednici jer bez njihova dopuštenja plagijati ne bi mogli biti objavljeni“, i to „navođenjem čitateljskih objava u mrežnom izdanju Jutarnjeg lista. U njima su plagijati prepoznati i javno osuđeni, ali urednici nisu reagirali niti su smanjili njihov broj idućih dana.“⁴⁶ Ovdje se radi o plagiranju tekstova iz stranih medija, ali sa visokom vjerojatnošću može se pretpostaviti da se plagira i uratke iz domaćih medija, ali rjeđe i sa više opreza.

To potvrđuje i pregled prakse Novinarskog vijeća časti Hrvatskog novinarskog društva. Plagiranje uređuje članak 11 Etičkog kodeksa Hrvatskog novinarskog društva: „Novinar poštuje autorstvo drugih novinara i ostalih sudionika u javnom informiranju. U svojim priložima navodi izvore kojima se koristio. Plagijat je nespojiv s novinarskom etikom.“⁴⁷

45 Đorđe Obradović i Dubravka Njirić: „Novi mediji olakšali plagiranje“, Medianali, međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovne komunikacije i odnosa s javnostima. Godište 2, broj 4, studeni 2008., str. 41 – 60. Navedeni citat nalazi se na str. 50.

46 Ibid., str. 57 - 58.

47 HND, Hrvatsko novinarsko društvo, *Novinarsko vijeće časti*, <http://www.hnd.hr/novinarsko-vijece-casti1>; pristupljeno 15. 9. 2019.

Analizirali smo rad Vijeća u 2018. i 2019. godini. Ukupno je održano 13 sjednica vijeća i raspravljano je o 50 slučajeva. Svega se jedan slučaj bavio plagijatom, konstatirano je da je učinjen „školski primjer plagijata“, ali nikakva sankcija nije izrečena, jer urednik portala na kojem je objavljen plagijat bez potpisa nije član Hrvatskog novinarskog društva.⁴⁸

Pametniji dio moje obitelji primijetio je jednom prigodom da je brzo skretanje neke diskusije na facebooku u svađu i vrijeđanje dijelom i rezultat takvog tipa komunikacije, u kojem nema neverbalne komunikacije. Komunikacija bez neverbalne komunikacije nije cjelovita komunikacija. To otprilike vrijedi i za interviewe mailom. Ne vidite sugovornika, ne vidite njegovu reakciju na ovo ili ono pitanje, nema mogućnosti za potpitanje, traženje objašnjenja... Najbolje je ići na teren i kontakte s ljudima obavljati licem u lice, pažljiv novinar će i u telefonskom razgovoru prepoznati promjene u ponašanju kod sugovornika, ubrzavanje ili usporavanje govora, zamuckivanje na tricky mjestima... Svega toga u komunikaciji mailom nema. Premalo je komunikacije sa živim ljudima, previše se sjedi za računalom.

Međutim, ono najvažnije. Mislim da je odnos prema činjenicama lakmus - papir u novinarstvu. Tamo gdje se prestaje poštivati činjenice, prestaje novinarstvo. Nepoštivanje činjenica u novinarstvu ravno je kirurgovom nepranju ruku prije operacije, s podjednako fatalnim posljedicama, ali sa neusporedivo većim brojem žrtava i s fatalnijim posljedicama. Nedavni slučaj s posjetom hrvatske predsjednice Kolinde Grabar Kitarović Izraelu i izvještavanje novinarkе „Jerusalem Posta“ Greer Fay Cashman može dobro poslužiti za ilustriranje odnosa novinara i činjenica.

Podsjetimo na faktografiju: tijekom svoje posjete Izraelu, hrvatska se predsjednica Kolinda Grabar Kitarović 29. srpnja 2019. godine susrela s izraelskim predsjednikom Reubenom Rivlinom. Uvaženi izraelski dnevnik „Jerusalem Post“ izvijestio je s tog sastanka zatvorenog za javnost kako je – među ostalim - predsjednica tijekom susreta „za Bosnu i Hercegovinu izjavila kako je riječ o ‘vrlo nestabilnoj’ državi koju su ‘u nekim aspektima preuzeli ljudi povezani s Iranom i terorističkim organizacijama’ kao i da tu državu ‘kontrolira militantni islam, koji je dominantan u postavljanju agende’.“⁴⁹ Bosansko - hercegovačka politika poludjela je nakon te izjave. Predsjedavajući Predsjedništva BiH i član tog tijela iz redova hrvatskog naroda **Željko Komšić** rekao je domaćim medijima kako je očito da nije nestabilna Bosna i Hercegovina, nego - Kolinda Grabar-Kitarović: „Žao mi je što predsjednica Hrvatske i dalje nastavlja s propagandnim aktivnostima na štetu Bosne i Hercegovine iznoseći brutalne neistine. Međutim, izgleda kada je riječ o tim podvalama, to nije izuzetak nego pravilo u odnošenju Grabar-Kitarović prema BiH.“⁵⁰

48 HND, *Zaključci novinarskog vijeća časti*, <https://www.hnd.hr/zeljko-marusic-vs-aleksandar-todorovic?seo=zeljko-marusic-vs-aleksandar-todorovic>.

49 Hinina vijest kako su je prenijeli hrvatski mediji. Vidi npr.: Jutarnji list, 30.srpanj 2019., „Grabar – Kitarović: ‘BIH je vrlo nestabilna i pod kontrolom militantnog islama, u nekim aspektima su je preuzeli ljudi povezani s Iranom i teroristima.’“ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/grabar-kitarovic-bih-je-vrlo-nestabilna-i-pod-kontrolom-militantnog-islama-u-nekim-aspektima-su-je-preuzeli-ljudi-povezani-s-iranom-i-teroristima/9185855/>, pristupljeno 15. 9. 2019.

50 Hinina vijest kako su je prenijeli hrvatski mediji. Vidi npr.: Jutarnji list, 30.srpanj 2019. NIZ REAKCIJA U BiH NAKON ISTUPA HRVATSKE PREDSDJEDNICE Komšić: ‘Nije nestabilna BiH, nego Kolinda’, SDP BiH ‘Izjave su joj toksične kao nuklearni otpad’ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/niz-reakcija-u-bih-nakon-istupa-hrvatske-predsjednice-komsic->

Slično je reagirao i član Predsjedništva BiH iz redova bošnjačkog naroda **Šefik Džaferović**: „Svima u Europi i svijetu je jasno da se radi o lažima koje izmišlja agresivna i ksenofobna politika službenog Zagreba prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima koja ima sve elemente fašizma,“ kazao je. Prvi čovjek Židovske zajednice u BiH Jakob Finci bio je nešto blaži u kvalifikacijama, ali je također ustvrdio kako nije točno da u njegovoj zemlji dominira militantni islam: „Nama koji živimo u Bosni i Hercegovini apsolutno je jasno da je hrvatska predsjednica polupala lončice i da je govorila o nečemu što apsolutno ne stoji.“⁵¹

Hrvatska politika stala joj je u zaštitu, predsjednica je tek nakon 24 sata demantirala da je bilo što takvoga kazala, što je dalo prostora tenzijama da se razmašu. Na kraju je novinarka Cashman kazala da su se predsjedničine izjave o militantnom islamu odnosile na izbjeglice, a ne na BiH i da to nije neka velika priča.

Profesorica novinarstva na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti Gordana Vilović dala je tim povodom intervju za Radio Slobodna Europa i uvjeren sam da je izrekla nekoliko vrlo relevantnih ocjena. Prvo, o odgovornosti novinarke, njenih urednika i političara u ovoj priči.

„Mislim da novinarka, koja kaže da to za nju nije velika priča, da je ona učinila prvi gaf. Da li je urednik pogriješio ja to ne znam. Kada smo mi bili novinari, prije sto godina, onda je urednik preuzimao odgovornost za takve stvari. (...) Drugo, čini mi se da i pretjerano iskazivanje stava istog časa, a da niste provjerili sve, ima dalekosežne posljedice. Meni je strašno žao što vidim da nema tu sreće, da nema pomaka u odnosima dviju država, Hrvatske i BiH, da jednostavno ljudi koji bi trebali surađivati po svim pravilima onog što preporučava znanost o međunarodnim odnosima, sve se svodi na retoriku koja je često puta iritantna i ne sviđa mi se kao građaninu takvo nešto, ali puno je grešaka sa različitih strana.“⁵²

Drugo, o tome da su predsjedničine navodne izjave u Jeruzalemu zvučale sasvim na fonu nekih njenih ranijih izjava o stanju u Bosni i Hercegovini.

Ona priznaje: „Da je meni neko rekao da to nije istina, ja bih rekla - ma ne, to je sigurno istina, pa to je jednom predsjednica rekla, pred 2,3 godine. Mediji u regiji trebali su prenijeti pisanje 'Jerusalem Posta', a 'Jerusalem Post' se trebao ispričati“, sugerira Gordana Vilović.

„Vi, kada ste u novinarstvu, kada radite pod pritiskom, kada morate brzo reagirati dogodi vam se da pogriješite ili neku brojku ili nešto, ali u ovom slučaju bilo bi dobro za sve, i za taj list i za Hrvatsku i BiH da se kaže 'ispričavamo se', 'otišlo je predaleko', 'izvađeno je iz konteksta', što god. Ako se to ne kaže onda će naravno ostati jedna jako loša slika i sumnja, pa možda je ipak to bilo izrečeno, pa možda je ona kazala ovo ili ono. Čini mi se da i mediji trebaju ponekad kazati pogriješili smo,

nije-nestabilna-bih-nego-kolinda-sdp-bih-izjave-su-joj-toksicne-kao-nuklearni-otpad/9186062/; pristupljeno 15. 9. 2019.

51 Ibid.

52 <https://www.slobodnaevropa.org/a/kolinda-izjava-jerusalem-post-bih/30087011.html>; pristupljeno 1. 8. 2019.

ispravljamo, nije bilo tako. Jer, meni je to ljudski i to je dio ove struke, najjavnije koja može biti, ako držimo do profesionalnog novinarstva.“⁵³ Mislim da isprike – nije bilo.

I u kontekstu ove priče dvije generalne objekcije o novinarskom radu:

„Novinari ne bi smjeli ići sa zadatim stavovima i pogledima u nešto nego da provjeravaju. Ja znam da je jednostavno pričati ovako kako ja sada govorim, ali ako se prestanemo boriti za to da nam nisu dovoljna samo dva izvora sa dva portala nego da moramo koristiti i primitivnije tehnologije poput razgovora sa ljudima, običnog razgovora, telefonski razgovor. Dakle ono što je bilo najnormalnije, kao imperativ, sada se pretvorilo u muku. Jer se nitko ne javlja, ne možeš otići do njega. Mislim da još uvijek moramo koristiti neke tzv. primitivne metode novinarskog rada. I naravno, ne vjerovati ili barem smanjiti ta uvjerenja dok nam se činjenice ne poslože.“⁵⁴

I druga:

„Dojma sam da danas svi novinari ili jedan veći dio novinara smatra da točno, pošteno, korektno, činjenično izvještavanje pripada nekim prošlim vremenima i da oni nužno moraju podebljavati, boldati nešto u svom tekstu dajući komentare. Pa zaboga mi imamo toliko komentatora da je to nevjerovatno, a toliko malo izvjestitelja, ljudi koji doista trebaju biti izvjestitelji jer to nije nikakva sramota. Čini mi se kao da je to sad pase i demode i da se od novinara očekuje da ide naprijed i drugačije.“⁵⁵

Toliko Gordana Vilović. Nemam što za dodati ovome što je rekla.

Ocjene koje je Gordana Vilović izrekla povodom „Jerusalem Posta“ vrijede i za stanje u hrvatskom medijskom prostoru i hrvatskom novinarstvu. Međutim, aktualni globalni trend neopterećivanja provjeravanjem činjenica i potpadanja pod histeriju bivanja prvim i ekskluzivnim, kojeg su akteri i žrtve i novinari i u Hrvatskoj, pada u nas na plodno tlo recentnog povijesnog nasljeđa, i negativni učinci se zbog toga dupliraju. O čemu se radi?

Među nama više nema kolege Denisa Kuljiša koji je ušao u usmenu legendu hrvatskog novinarstva strastvenim uzvikom – „Pa gospodo, nećemo valjda dopustiti da nam činjenice pokvare tako dobru priču!“ Njegov – idemo pristojno reći – neobavezujući stav prema činjenicama bio je općepoznat, ali se nitko nije zbog toga previše uzbuđivao. A on je pisao i pisao. De mortuis nihil nisi bene. Ali – ne ponovilo se. Prolistao sam ovih dana vrlo ovlaš prvih godinu - dvije tjednika „Globus“ što ga je on uređivao početkom devedesetih, od prvog broja ujesen 1990. godine. Ovo ovlaš, zato što je posrijedi jako mnogo materijala – što je u ovoj priči manje važno - međutim mnogo više zbog toga što je tamo objavljeno mnogo tekstova koji bezobzirno gaze ne samo osnovna načela novinarstva, već i osnovna načela elementarnog dobrog ukusa. Kao paradigmu žutila (i - u ratnim vremenima početka devedesetih – crnila) obično se uzima „Slobodni tjednik“ Marinka Božića, međutim tekstovi poput

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

pribijanja na stup srama glumice Mire Furlan⁵⁶ ili napada na „feministice Radu Iveković, Vesnu Kesić, Jelenu Lovrić, Dubravku Ugrešić i Slavenku Drakulić“⁵⁷ iz pera „Globusovog“ investigativnog tima“ dostojno stoje uz bok Božiću u antologiji besramnosti u hrvatskom novinarstvu. A „Globus“ su tih godina osim Kuljiša uređivali vrlo ugledni novinari.⁵⁸ Skandaloznost ovakvih tekstova ne umanjuju izvrsni tekstovi Jasne Babić ili odmjereni komentari Živka Kustića objavljeni tek par stranica dalje, niti ti tekstovi ekskulpiraju autore „Globusovog“ investigativnog tima“, od Slavena Letice nadalje, a pogotovo ne urednike koji su tekstove naručivali, opremali i objavljivali.

Običavalo se za govor mržnje u devedesetima – osim „Slobodnog tjednika“ - prozivati u prvom redu HTV kao javni servis. Ljudi koji su tada tamo radili loše novinarstvo mogu reći: morali smo, HDZ je tada bio na vlasti, bio je rat... Vlasnici, urednici i novinari „Slobodnog tjednika“ i „Globusa“ ne mogu imati HDZ kao alibi. Oba su tjednika bila privatna.

Na takvom povijesnom nasljeđu, gdje činjenice „kvare“ dobre priče, aktualno minoriziranje važnosti poštivanja činjenica doista dobiva na težini. U situaciji kada vanjska ili strukovna regulativa nemaju neke učinke, jedina je nada da promjena nabolje počne od nas samih i naše odluke da se prema činjenicama u novinarstvu odnosimo s dužnim poštovanjem i bez kompromisa. Ili drugim riječima – back to basics! Novinarstvo - novinarima. Ali dobrim.

56 (nepotpisani članak) „Težak život lake žene“, „Globus“ br. 60, 31. siječnja 1992, str. 29 i „Nespremna za životnu ulogu“, br. 62, 7. veljače, str. 29. Kako je „Globus“ tjednik, broj od 7. veljače trebao je nositi broj 61, međutim to što su na naslovnoj stranici otisnuli pogrešan broj govori o atmosferi u kojoj se te novine stvaralo, ali – generalno – o odnosu tog tjednika prema činjenicama. Broj 62 nosi i broj od 14. veljače.

57 (Globusov investigativni tim) „Hrvatske feministice siluju Hrvatsku“, „Globus“, br. 11. prosinca 1992, str. 41 - 42. Dok je medijski linč Mire Furlan na žalost prošao bez sankcija, „Globusov“ napad na „Vještice iz Rija“, kako je kolokvijalno kasnije nazivan taj tekst, rezultirao je sa više sudskih tužbi koje su okončane osuđujućim presudama. Kolumnistica „Globusa“ Tanja Torbarina je godinu kasnije objavila kako iza „Globusovog“ investigativnog tima“ u tom slučaju u stvari stoji – Slaven Letica; v.: <http://www.h-alter.org/vijesti/vjestice-inkvizitori-i-dobrotvori>; pristupljeno 7. 2. 2020; zanimljivo je da je autor ovog teksta „H - alterov investigativni tim“. Letica je priznao autorstvo teksta i na njega bio dapače ponosan. Šesnaest godina kasnije nazvao ga je „svojim teorijski neosporivim esejem“. <http://www.matica.hr/vijenac/392/o-govoru-mrznje-i-liberalnom-nacizmu-3621/>.

58 Uz Kuljiša kao glavnog i odgovornog urednika, tjednik su uređivali njegov zamjenik Ratko Bošković, Marko Grčić, Rene Bakalović, Sina Karli, Robert Naprta i Davor Butković; „Globus“ br. 60, 31. siječnja 1992, str. 15; vidi i Nenad Polimac; NENAD POLIMAC OPRAŠTA SE OD SVOG DUGOGODIŠNJEG KOLEGE ‘Bio je najveći talent naše generacije: Sjeo bi za pisaću mašinu i riječi su mu samo navirale’ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/nenad-polimac-oprasta-se-od-svog-dugogodisnjeg-kolege-bio-je-najveci-talent-nase-generacije-sjeo-bi-za-pisacu-masinu-i-rije-ci-su-mu-samo-navirale/9250604/>; pristupljeno 7. 2. 2020.

On Journalists' Question On some Problems of Journalists' Practice and unsolved Legacy of Nineties

Abstract

Based on 30 years of journalist experience in daily journalism, the author analyzes some segments of the Croatian media environment, and pays special attention to the need for greater professionalism and a more responsible attitude to the facts. Certain lack of professionalism found fertile ground in the legacy of yellow, unprofessional and hateful journalism in some mainstream media in the early 1990's.

Key words: journalism, professionalism, lack of sanction, Kolinda Grabar Kitarovic, Globus weekly.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Iris Jerončić Tomić, Rosanda Mulić i Antonija Milišić Jadrić

Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu, Hrvatska
iris.jeroncic@mefst.hr
rosanda.mulic1@st.htnet.hr

Sveučilišni odjel zdravstvenih studija, Hrvatska

Utjecaj društvenih mreža na samopoštovanje i mentalno zdravlje mladih

Sažetak

Samopoštovanje je procjena vlastitog samopouzdanja u tri dimenzije: fizički izgled, romantična atraktivnost te sposobnost formiranja i održavanja bliskih prijateljstava. To je način na koji ljudi percipiraju vlastitu vrijednost i misle da su vrijedni drugima.

Društvene mreže su medij na kojem imamo priliku oblikovati sliku o sebi stvaranjem jedinstvenih profila kako bismo prikazali željenu sliku o sebi. Pojedinci komuniciraju i angažiraju se u živote drugih ljudi pomoću slika koje su stvorili o njima, otkrivanjem osobnih detalja i stvaranja uvida u živote drugih. Upotreba društvenih mreža ima negativne i pozitivne učinke.

Osobnost i razina samopoštovanja su utjecajni čimbenici komunikacije pojedinca s drugim ljudima.

Ključne riječi: samopoštovanje, društvene mreže, mentalno zdravlje.

Samopoštovanje se odnosi na osobnu prosudbu vlastite vrijednosti⁵⁹. Odnosi se na osobnu, pozitivnu ili negativnu, procjenu svojeg "ja", u kojoj mjeri pojedinac smatra sebe vrijednim i kompetentnim. Samopoštovanje je šireg koncepta i služi različitim društvenim i egzistencijalnim funkcijama (npr. prihvaćanje u grupi, značenje u životu). Uglavnom je stabilna osobina koja se razvija tijekom vremena i koja reagira na dnevne događaje i kontekste. Upotreba društvenih mreža i razina samopoštovanja su dva međusobno povezana konstrukta.

Ono što radimo na internetu, osobito na društvenim mrežama, utječe na naše samopoštovanje. Ljudi žive dio svog života na društvenim mrežama. One su internet stranice na kojima se korisnici prikazuju svijetu. Osoba ima priliku oblikovati sliku o sebi koristeći društvene mreže poput Facebooka i Twittera. Objave odražavaju emocije i način na koji se osobe predstavljaju te se mogu koristiti za ispitivanje njihove osobnosti i razine samopoštovanja u mrežnim okruženjima⁶⁰.

Društvene mreže mogu poboljšati samopoštovanje, uključujući percepciju fizičkog izgleda, odnosa s drugima i romantičnih veza, pogotovo kada osoba primi pozitivne povratne informacije od svojih vršnjaka, prijatelja na društvenim mrežama. Osim toga, omogućujući korisnicima kontroliranje onoga što objavljuju na mreži, profil im može pomoći u povećanju razine samopoštovanja putem prezentiranja sebe.

Profil na društvenoj mreži pomaže zadovoljiti potrebe pojedinca za očuvanjem vlastite vrijednosti i integriteta⁶¹. Ovaj medij omogućuje korisnicima prezentaciju svog idealnog "ja", a budući je to optimalna prezentacija sebe, dovodi do pozitivnih osjećaja i više razine samopoštovanja. Društvene mreže utječu i na potrebu za pripadanjem, pružajući prikladan način za uklapanje s drugima. Pripadanje grupi potiče razvoj kolektivnog samopoštovanja koji proizlazi iz poznavanja vlastitog članstva u društvenoj skupini, zajedno s vrijednošću i emocionalnim značajem koji su usko povezani s tim članstvom. Ovakav oblik komunikacije koristan je za osobe s niskom razinom samopoštovanja pomažući im u prilagodbi na novu sredinu, poboljšanju samopoštovanja te subjektivnoj dobrobiti pojedinca. Pojedinci koji koriste društvene mreže mogu doživjeti osjećaj pripadnosti i socijalne podrške drugih⁶².

Osobe s nižom razinom samopoštovanja pokušavaju nadoknaditi nedostatak samopoštovanja putem povećanja broja online prijatelja kako bi uspostavili osjećaj pripadnosti i naglasili doživljaj popularnosti. Prihvaćajući više zahtjeva za prijateljstvom, osobe s niskom razinom samopoštovanja pokušavaju nadoknaditi nedostatak aktivnošću na društvenim mrežama. Introverti mogu nadoknaditi poteškoće u interakciji licem u lice online putem.

59 Ivana Oblačić, Tena Veliki, Lara Cakić, "Odnos samopoštovanja i socijalnog statusa učenika nižih razreda osnovne škole", Školski vjesnik (64/2015), str. 153 - 172.

60 Diana Vries, *Social Media and Online Self-Presentation: Effects on How We See Ourselves and Our Bodies*, University of Amsterdam, Amsterdam 2014., str. 79 - 80.

61 Anela Hasanagić, Tuğba Yilmaz, "Samopoštovanje mladih i korištenje društvenih mreža", https://www.researchgate.net/publication/323228663_Samopostovanje_mladih_i_koristenje_drustvenih_mreza, pristup 20. kolovoz 2019.

62 Kristine Raymer, "The effects of social media sites on self-esteem", <https://rdw.rowan.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1283&context=etd>, pristup 5. kolovoz 2020.

Osobe s nižom razinom samopoštovanja provode više vremena na mreži i imaju više promotivnih sadržaja na svojim profilima. Za razliku od njih osobe s višom razinom samopoštovanja koriste društvene mreže češće kao alat za poboljšanje odnosa s ljudima koje poznaju nego za stjecanje novih prijatelja. Korisne su im za održavanje postojećih prijateljstava ili bliskih odnosa dok su manje korisne za stvaranje novih prijateljstava među onima s višom razinom samopoštovanja i zadovoljstva životom⁶³. Pojedinci s višom razinom samopoštovanja preferiraju dijeljenje fotografija, misli i ideja s drugima te pridaju manje važnosti online interakciji putem društvenih mreža.

Pored pogodnosti i pozitivnog učinka na razinu samopoštovanja osobe, ovakav oblik komunikacije može imati i negativne učinke.

Korištenje društvenih mreža može povećati razinu narcisoidnosti i time negativno utjecati na samopoštovanje. Kada se govori o povezanosti upotrebe društvenih mreža i razine samopoštovanja onda se ispituje utjecaj istih na poštovanje tijela, osobito među adolescentima. Prezentacija sebe, posebno fizičkog izgleda, zaslužuje pažnju u pokušaju razumijevanja utjecaja društvenih mreža na samopoštovanje. Na društvenim mrežama naglašava se fizička atraktivnost korisnika.

Utjecaji upotrebe društvenih mreža sugeriraju svjesnost o važnosti dobrog izgleda na takvim stranicama⁶⁴. Kao rezultat korištenja društvenih mreža, adolescenti će vjerojatno više uložiti u vlastito prikazivanje te naučiti kako se prezentirati drugima. Takve stranice mogu potencirati i nezdravu opsjednutost samim sobom, osobito s tijelom i pojavom. Usmjerenost na fizički izgled prilikom prezentiranja sebe na ovim stranicama može biti važan čimbenik u objašnjavanju štetnih posljedica ovog načina komunikacije.

Društvene mreže mogu doprinijeti nezadovoljstvu vlastitim tijelom i ulaganju u izgled kod oba spola⁶⁵. Okupiranost vlastitim tijelom, pa tako i nezadovoljstvo razvijaju se relativno rano. Djevojčice u dobi od sedam godina već iznose ova opažanja. Glavni utjecaj na tu percepciju je uloga medija koji naglašavaju ideal mršavosti. Intenzivnije korištenje interneta povezano je s internalizacijom ideala mršavosti, kontrolom nad tijelom i željom za mršavljenjem kod adolescenata⁶⁶. Analize sadržaja pokazuju kako idealno žensko tijelo prikazano u masovnim medijima utjelovljuje ideju mršave žene kao normativne i privlačne. Nezadovoljstvo vlastitim tijelom i ulaganje u izgled važni su čimbenici rizika za probleme mentalnog zdravlja, prije svega simptome poremećaja prehrane i depresije, a negativno se odnose na dobrobit i samopoštovanje kod adolescenata.

63 Guðrún Alma Einarsdóttir, "Social Network Site Usage Among Adolescents: Effects on Mental and Physical Well-being" https://skemman.is/bitstream/1946/22550/1/BSc_Thesis_Gu%C3%B0r%C3%BA_n_Alma.pdf, pristup 5. kolovoz 2020.

64 Ann Schlosser, "Self-disclosure versus self-presentation on social media" <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X19300685?via%3Dihub#bib0200>, pristup 5. kolovoz 2020.

65 Rachel Cohen, Alex Blaszczynski, "Comparative effects of Facebook and conventional media on bodyimage dissatisfaction", *Journal of Eating Disorders* (23 / 2015), str. 23 – 34.

66 Goran Livazović, Iva Mudrinić, "Nezadovoljstvo tjelesnim izgledom i ponašanja povezana s poremećajima u prehrani adolescenata" [file:///C:/Users/ijeronci/Downloads/KSI_25_1_2017_5_Livazovic_Mudrinic_HRV%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ijeronci/Downloads/KSI_25_1_2017_5_Livazovic_Mudrinic_HRV%20(1).pdf), pristup 5. kolovoz 2020.

U ovom kontekstu viša razina izloženosti masovnim medijima je povezana s višom razinom nezadovoljstva vlastitim tijelom i poremećajem prehrane⁶⁷. Stope poremećaja prehrane među ženama, kao što su anoreksija, ortoreksija nervoza i bulimija rastu. Sve više muškaraca postaje zabrinuto zbog oblika tijela i težine jer su svakodnevno izloženi medijskom pritisku⁶⁸. Ulaganje u izgled ide ruku pod ruku s aktivnostima koje iziskuju puno vremena, energije i novca, a također mogu biti štetne za školski / akademski uspjeh, međuljudske odnose i tjelesno zdravlje. Veća izloženost društvenim mrežama povezana je s objektivizacijom samoga sebe⁶⁹. Na društvenim mrežama objavljivanje fotografija jest objektivno sagledavanje fizičkog izgleda i subjektivno razmišljanje o prihvaćenosti ili odbijenosti od strane drugih korisnika putem broja „lajkova“ ili napisanih komentara⁷⁰. Povratne informacije objašnjavaju promjene u samopoštovanju kao rezultat korištenja društvenih mreža. Smatra se kako reakcije drugih ljudi mogu utjecati na mjeru u kojoj ljudi mijenjaju samopoimanje, na vlastitu prezentaciju.

Teorija društvene usporedbe sugerira sklonost ljudi prema usporedbi s drugima kao sredstvom određivanja svog napretka i stanja u životu. Žene se podjednako uspoređuju s nerealnim medijskim slikama koliko i s vršnjacima. Osobe koje su sklone društvenim usporedbama imaju i višu razinu nezadovoljstva svojim tijelom⁷¹.

Žene više koriste društvene mreže za usporedbu s drugima i prikupljanje informacija dok ih muškarci češće koriste za pregled profila drugih ljudi i pronalazak prijatelja. Žene koje se uspoređuju s fotografijama vitkih žena imaju nižu razinu samopoštovanja u usporedbi sa onima koje se uspoređuju s fotografijama korpulentnijih.⁷²

Osobe koje više vremena provode koristeći društvene mreže i gledajući sretne fotografije drugih korisnika, smatraju druge ljude sretnijima, s mišlju o tuđim ljepšim životima te vjeruju u životnu nepravdu. Pojedinci s višom razinom zabrinutosti o vlastitom izgledu mogu izraziti patološku internetsku ovisnost i socijalnu izolaciju. Iako su učinci relativno mali, a točni procesi i uvjetni čimbenici još uvijek nejasni, potencijalni negativni učinci korištenja društvenih mreža na samopoimanje i poštovanje tijela adolescenata ne bi se smjeli zanemariti. Slika o vlastitom tijelu je važan aspekt razvoja adolescenata te negativni utjecaji doživljeni u ovom životnom razdoblju mogu ojačati i prerasti u veće probleme u odrasloj dobi.

67 Sara Mota Borges Bottino, Cássio MC Bottino, Caroline Gomez Regina, Aline Villa Lobo Correia, Wagner Silva Ribeiro, "Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review" <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25859714>, pristup 5. kolovoz 2020.

68 Susan Herring, Sanja Kapidžić, "Teens, Gender, and Self-Presentation in Social Media" https://www.researchgate.net/publication/298348072_Teens_Gender_and_SelfPresentation_in_Social_Media, pristup 5. kolovoz 2020.

69 Angie Zuo, "Measuring Up: Social Comparisons on Facebook and Contributions to Self-Esteem and Mental Health" <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/107346>, pristup 5. kolovoz 2020.

70 Cristina Doré, "Self-esteem: concept analysis" <https://www.cairn.info/revue-recherche-en-soins-infirmiers-2017-2-page-18.html#>, pristup 5. kolovoz 2020.

71 Massimo Fischetti, Jessie Christiansen, "Only 150 of your Facebook contacts are real" <https://www.scientificamerican.com/article/only-150-of-your-facebook-contacts-are-real-friends/>, pristup 5. kolovoz 2020.

72 Saima Salim, "How much time do you spend on social media?" <https://www.digitalinformationworld.com/2019/01/how-much-time-do-people-spend-social-media-infographic.html>, pristup 5. kolovoz 2020.

Važno je ne zaboraviti pozitivne utjecaje društvenih mreža. Društvene mreže su čest predmet istraživanja i neslaganja oko uzroka i posljedica njihovog odnosa prema samopoštovanju i dobrobiti ljudi. Njihova upotreba može imati društvene i psihološki negativne učinke na ljude, ali s druge strane one mogu biti i vrlo korisne u kontekstu društvene povezanosti i pripadnosti.

Literatura:

Cohen Rachel, Blaszczynski Alex, "Comparative effects of Facebook and conventional media on bodyimage dissatisfaction", *Journal of Eating Disorders* (23 / 2015), str. 23 – 34.

Doré Cristina, "Selfesteem: concept analysis" <https://www.cairn.info/revue-recherche-en-soins-infirmiers-2017-2-page-18.html#>, pristup 5. kolovoz 2020.

Einarsdóttir Guðrún Alma, "Social Network Site Usage Among Adolescents: Effects on Mental and Physical Well-being" https://skemman.is/bitstream/1946/22550/1/BSc_Thesis_Gu%C3%B0r%C3%BAn_Alma.pdf, pristup 5. kolovoz 2020.

Fischetti Mark, Christiansen Jen, "Only 150 of your Facebook contacts are real" <https://www.scientificamerican.com/article/only-150-of-your-facebook-contactsare-real-friends/>, pristup 5. kolovoz 2020.

Hasanagić Anela, Yilmaz Tuğba, "Samopoštovanje mladih i korištenje društvenih mreža", https://www.researchgate.net/publication/323228663_Samopostovanje_mladih_i_koristenje_drustvenih_mreza, pristup 20. kolovoz 2019.

Herring Susan, Kapidžić Sanja, "Teens, Gender, and Self-Presentationin Social Media" https://www.researchgate.net/publication/298348072_Teens_Gender_and_Self-Presentation_in_Social_Media, pristup 5. kolovoz 2020.

Livazović Goran, Mudrinić Iva, "Nezadovoljstvo tjelesnim izgledom i ponašanja povezana s poremećajima u prehrani adolescenata" [file:///C:/Users/ijeronci/Downloads/KSI_25_1_2017_5_Livazovic_Mudrinic_HRV%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ijeronci/Downloads/KSI_25_1_2017_5_Livazovic_Mudrinic_HRV%20(1).pdf), Pristup 5. kolovoz 2020.

Mota Sara, Bottino Borges, Bottino Cássio, Gomez Caroline, Aline Regina, Lobo Correia Villa, Ribeiro Wagner Silva, "Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review" <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25859714>, pristup 5. kolovoz 2020.

Oblačić Ivana, Veliki Tena, Cakić Lara, "Odnos samopoštovanja i socijalnog statusa učenika nižih razreda osnovne škole", *Školski vjesnik* (64 / 2015), str. 153 -1 72.

Raymer Kristine, "The effects of social media sites on self-esteem", <https://rdw.rowan.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1283&context=etd>, pristup 5. kolovoz 2020.

Salim Saima, "How much time do you spend on social media?" <https://www.digitalinformationworld.com/2019/01/how-much-time-do-people-spend-social-media-infographic.html>.

- Schlosser Ann, "Self-disclosure versus self-presentation on social media" <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X19300685?via%3Dihub#bib0200>, pristup 5. kolovoz 2020.
- Vries Diana, *Social Media and Online Self-Presentation: Effects on How We See Ourselves and Our Bodies*, University of Amsterdam, Amsterdam 2014., str. 79 - 80.
- Zuo Angie, "Measuring Up: Social Comparisons on Facebook and Contributions to Self-Esteem and Mental Health" <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/107346>, pristup 5. kolovoz 2020.

Influence of Social Networks on self-esteem and Mental Health of Young People

Abstract

Self-esteem is an evaluation of a person's own self-worth; comprising three-dimension: physical appearance, romantic attractiveness, and the ability to form and maintain close friendships. Self-esteem is the perception of how people perceive their own value well as their value to others.

Social networks are media that provide the opportunity to shape a picture of ourselves by creating unique profiles to show the desired image of ourselves.

Individuals communicate with other people through the images they have created about these people, discovering personal details and creating insights into the lives of others. The use of social networks has negative and positive effects.

Personality and self-esteem are influential factors of communication of the individual with other people.

Key words: *self-esteem, social networks, mental health.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ana Đurković i Aleksandra Brakus

JMU RTS, Visoka škola modernog biznisa, Beograd, Srbija
djurkovicana@yahoo.com

JMU RTS, Visoka škola modernog biznisa, Beograd, Srbija
brakuso11@gmail.com

Znanjem protiv autocenzure, 60 uzbudljivih godina

Sažetak

Cjeloživotna edukacija u JMU RTS neophodna je zbog konstantnog obrazovanja novinara i svih ostalih kadrova JMU RTS, radi stvaranja profesionalaca od integriteta čiji se rad bazira na javnom interesu u skladu sa Medijskim zakonima i Etičkim kodeksom, verifikaciji pravih od lažnih vesti i obrani od autocenzure i uredničke cenzure.

Ključne riječi: obrazovanje, televizija, radio, javni interes, komunikacija, cenzura.

Uvod

“Parafrazirajući Bandlera, ako imate samo jedan izbor u ponašanju vi ste robot, ako imate dva zapadaćete u ambivalencije a ako imate tri – vi ste slobodan čovjek.”⁷³

Živimo u doba “Četvrte industrijske revolucije”, nastale na temelju digitalne revolucije, koju karakterizira spajanje tehnologija, što opet dovodi do brisanja jasnih granica između biološke i digitalne sfere.

Širom svijeta se od zaposlenih očekuje brzo prilagođavanje izmijenjenim radnim procesima ili novim poslovima. Potražnja za radnicima s višim nivoom obrazovanje raste, dok se potražnja za nisko kvalificiranima smanjuje. Mnoga zanimanja već sad zahtijevaju promjene u znanjima, sposobnostima i vještinama, a u budućnosti nam predstoji proaktivno prilagođavanje temeljnoj transformaciji zanimanja u kojoj će pojedina radna mjesta pretrpjeti kvalifikativnu promjenu, a pojedina izgubiti smisao i postati ugrožena.

Kao što mr Vladimir Ivanković u tekstu *Ključne kompetencije* navodi: “Europska unija je razvila i usvojila svoj referentni okvir ključnih kompetencija (2006. godine) koji je prvi pokušaj da se na makro nivou obezbedi razumljiva i dobro balansirana lista ključnih kompetencija potrebnih, između ostalog i za uspešno zapošljavanje i očuvanje sigurnosti radnog mesta.”⁷⁴

Ključne kompetencije koje su definirane ovim referentnim okvirom su:

- Komunikacija na maternjem jeziku
- Komunikacija na stranom jeziku
- Matematička pismenost i osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji
- Digitalne kompetencije
- Sposobnost učenja
- Međuljudske i socijalne kompetencije
- Poduzetništvo
- Svijest o kulturi i izražavanje kroz kulturu
- Što se tiče najnovije strategije Europske Komisije usvojena je ažurirana preporuka Savjeta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje. Pristup Preporuke je da se promovira razvoj ključnih kompetencija i osnovnih vještina:⁷⁵

⁷³ Tijana, Mandić; *Komunikologija: psihologija komunikacije*; Clio, Beograd 2003., str. 9.

⁷⁴ Vladimir, Ivanković, *Obuka i razvoj zaposlenih, Ključne kompetencije zaposlenih*, pristup, <http://www.mngcentar.com/site/FileContent/PageProizvod/Sertifikacija/SertifikacijeZaMngCert/SertTrenMen524/Fajlovi/03.pdf>, pristup 10. 12. 2019.

⁷⁵ European Commission, „An Official Website of the European Union, <http://www.ec.europa.eu>; European Commission, pristup, 10. 01. 2020.

- Omogućavanje visokokvalitetnog obrazovanja, obuke i cjeloživotnog učenja za sve.
- Podrška obrazovnom osoblju u provođenju pristupa učenja i učenja zasnovanog na kompetencijama.
- Promoviranje različitih pristupa i konteksta učenja iz ugla cjeloživotnog učenja.
- Istraživanje pristupa procjeni i validaciji ključnih kompetencija.

Javni medijski servis u globalnoj utrci

“McLuhan nam preporučuje masovne medije - ili, bar određene privilegirane instance, poput TV - a, zbog njihove prirode. To je možda već vidljivo u jednom od njegovih najdražih slogana - medij je poruka. Ono što McLuhan ima na umu ovom mantrom jest da je sadržaj masovnih medija manje važan od njihovih struktura, jer je na nivou strukture. McLuhan tvrdi da se masovni mediji angažiraju i oblikuju ljudsku svijest na najdublje načine. Prema tome, kad dolazimo do procjene TV - a, sadržaj njegovih programa je manje važan od njegove strukture kao načina komunikacije, jer njegova struktura komunikacijskog medija utječe na razvoj svijesti.”⁷⁶

U kontekstu ovih teza treba pažljivo analizirati tko te poruke prenosi i na koji način utječe na razvoj svijesti kroz strukturu komunikacije. U tom smislu je formiran i Obrazovni centar RTS - a, kao organizaciona cjelina za obrazovanje novinara i radnika svih ostalih ne manje važnih profesija JMU RTS. Riječ je o sistemskom ulaganju u vještine i znanja u skladu sa strategijom i politikom razvoja RTS - a kao javnog servisa i potrebom Sektora za ljudske resurse da se omogući stvaranje uvjeta za efikasan odabir kadrova prema sposobnostima i rezultatima rada, i zanimanjem za kontinuiranim stručnim usavršavanjem u razvoju karijere.

Obrazovni centar (OC) je pokrenut u okviru Sektora za ljudske resurse u lipnju 2019. godine.

Zamišljen je kao mjesto u kom se objedinjeno prate i predlažu sve potrebe koje se tiču edukacije, razvoja i stručnog usavršavanja zaposlenih, obavlja stažiranje učenika i studenata iz obrazovnog sistema RS, pružaju stručni treninzi za specifična televizijska zanimanja i unaprjeđuju ostale vještine u ključnim područjima koja se tiču medija za sve zainteresirane polaznike van JMU RTS.

OC se trudi pratiti iskustva EBU mreže a također se oslanja na domaće iskustvo i inovacije u procesu permanentnog učenja, kao i na potencijalno učešće u projektima čiji je cilj stjecanje novih znanja i kompetencija.

Kada je riječ o zaposlenima, potrebe JMU RTS moraju se usklađivati s trendovima i politikom razvoja javnih servisa, zbog čega se raznim vidovima treninga planira razvijanje:

⁷⁶ Noel, Carroll; *A Philosophy of Mass Art*; Clarendon Press, Oxford, 1998., str. 145.

- analitičkog razmišljanja i inovacija;
- sposobnosti rješavanja problema;
- kritičkog razmišljanja i analize;
- strategije aktivnog učenja;
- kreativnosti, originalnosti i inicijative;
- posvećivanja pažnje detaljima i razvijanju pouzdanosti;
- veštine pregovaranja;
- emocionalne inteligencije;
- liderstva i društvenog utjecaja;
- koordinacije i upravljanja vremenom.

Kompetencije zaposlenih se mogu tumačiti kao skup znanja, sposobnosti i vještina koje omogućavaju zaposlenima da obavljaju svoje poslove na najbolji mogući način. Upravljanje tim kompetencijama postaje neophodno, isplativo na duge staze, i spada u najvažnije poslovne aktivnosti službe ljudskih resursa mnogih preduzeća, a posebno Sektora za ljudske resurse Javnog medijskog servisa RTS.

“Autonoman čovjek nije ni pasivan ni lijen. On svojim individualnim stilom rješava probleme koji nailaze. Spontanost mu omogućava kreativnu igru kroz koju pronalazi nova, bolja rešenja.

Pojam moralnosti i angažiranosti u modernoj komunikološkoj literaturi dobiva naziv Etika angažiranja (*Ethics of commitment*).”⁷⁷

Upravljanje kompetencijama zaposlenih je vrlo važno područje u upravljanju ljudskim resursima zbog čega se prate i analiziraju Strateški ciljevi JMU RTS, vrši analiza posla, selekcija, obuka i razvoj kao i evaluacija nivoa i transfera znanja zaposlenih.

Razvoj kompetencija zaposlenih mora se konstantno usklađivati sa zahtjevima posla opisanim u sistematizaciji, ali i s osobnim potrebama i planovima, i predstavlja kontinuirani proces.

Sektor za ljudske resurse posredstvom Službe za edukaciju, razvoj i stručno usavršavanje upravlja znanjem, motivacijom i kompetencijama zaposlenih (Competency Management), kao i njihovim osobnim razvojem.

Javni medijski servis RTS, usvajanjem ovakvog načina razmišljanja, unapređuje svoje poslovanje i unapređivanjem osobnog zadovoljstva zaposlenih, jer znanje, sposobnosti i vještine zaposlenih postaju ključni faktori za uspeh na konkurentskom tržištu.

⁷⁷ Tijana Mandić, *Komunikologija: psihologija komunikacije*, Clio, Beograd 2003., str. 7.

Tablica 1:

Sadašnji status obrazovne strukture čini:⁷⁸

doktori znanosti	13
magistri	35
masteri	96
VSS	1018
BCH	54
VS	166
SSS	1101
VKV	70
KV	88
ukupno	2641

Doktori znanosti se nalaze u sljedećim organizacijskim cjelinama Televizije: Sektoru za razvoj i nove poslove, Sektoru za ljudske resurse, PJ TV Programu (zabavni program / glazbena redakcija), Informativnom programu regije / Beogradskom programu, i Jutarnjem programu po jedan i u ONP ekološkom jedan, ukupno šest.

Na Drugom programu radija radi pet doktora znanosti, u: Kulturno umjetničkom programu, Dokumentarnom stvaralaštvu, Obrazovnoj rubrici, Redakciji dramskog programa i Dopisništvu Radio Niša, a na Trećem programu radija dvoje i to na programima: Teorija mišljenja / znanost i kritika te Muzika i umjetnički eksperiment.

Magistara ima trideset pet, i to u: Sektoru za razvoj i nove poslove, Redakciji RTS tri, zatim Tematskim kanalima jedan, u Direkciji pri Certifikacijskom tijelu jedan, u Službi financija u odjelu komercijala/knjigovodstvo jedan, u Muzičkoj produkciji kod simfoničara šest i dva u zborskoj glazbi. U TV Programu ih je ukupno petnaest i to u: Kulturi i umjetnosti - informativnom dijelu programa, jedan, Kulturi i umjetnosti - tekućim emisijama jedan, KUP Dječjem programu jedan, Muzičkoj redakciji - Muzičkom magazinu jedan, Informativnom programu razmjene jedan, Informativnom programu Svijet dva, Informativnom programu Desk jedan, Informativnom programu Aktualnosti jedan, Programu za dijasporu dva, ONP ekološkom programu jedan, ONP znanstvenom programu dva, Licenciranju programa jedan. U PJ Produkciji su u Izvršnoj realizaciji i postprodukciji on - line montaže jedan, Realizaciji i primjenjenom dizajnu scenografija jedan i Realizaciji službe režije programa jedan. Na Prvom programu radija u Informativno političkoj redakciji jedan i u Muzičkoj redakciji jedan, na Drugom programu radija Desk kultura RB jedan, Muzičkoj redakciji jedan i Produkciji dva.

⁷⁸ Tablica 1 – podaci Službe za edukaciju, razvoj i stručno usavršavanje zaposlenih JMU RTS.

“Postizanje harmonije između profesionalnog i privatnog, tako da individua optimalno funkcioniše u timu, teško je isto toliko koliko i postizanje harmonije između orijentisanosti ka radnim ciljevima i međuljudskim odnosima, ali je moguće.” Profesorica i autorica brojnih knjiga Tijana Mandić kaže i : “Osnovna komunikološka formula uspeha i četiri zlatna pravila komunikologije su: fleksibilnost, veštine, poštovanje i timski rad.”⁷⁹

Cenzura

“Cenzura održava naravi sprečavajući izopačavanje javnog mnjenja, čuvajući njihovu ispravnost njihovom mudrom primenom, neki put čak utvrđujući ih kada su još neizvesne”.⁸⁰

Ovako je govorio o cenzuri Jean - Jacques Rousseau, računajući na “mudru” primjenu, dok se u modernom svijetu informacija pojam cenzure zajedno s novinarskom profesijom našao na velikim iskušenjima. Novinari, prinuđeni da budu konkurentni, drugim riječima proizvođači najekskluzivnije poruke, pod konstantnim su pritiskom da svoje priče rade brže i istovremeno za različite platforme, da vode računa o “klikovima”, a o etičnosti se sve manje vodi računa, mada je i taj segment uređen setom pravila.

Etički kodeks⁸¹ obavezuje novinare da točno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvijeste o događajima od interesa za javnost, poštujući pravo javnosti da sazna istinu i držeći se osnovnih standarda novinarske profesije.

Novinari svakodnevno donose odluke o tome šta je javni interes. I ne samo to, već često doživljavaju razne vrste pritisaka da informacije koje prikupljaju ne dospiju do te iste javnosti. Ipak, vrlo je važno je da javnost bude informirana o izborima onih koji vijesti prave i prenose, i kojim se to motivima rukovode u slučajevima kada odluče da neke prikupljene informacije ostanu na nivou privatnih.

Neki od najčešćih razloga za cenzuru u medijima su:

1. Zaštita privatnosti neke osobe: Ovo je vjerojatno najmanje kontroverzni oblik medijske cenzure i koristi se, na primjer, kad maloljetnik počinu zločin, bude žrtva zločina, kad neka osoba bude predmet optužbi ili spekulacija a nije pravosnažno osuđena itd. Većina medija skriva identitet žrtava silovanja, kako ne bi trpjeli javno poniženje. Primjer izvještavanja više tabloida o takozvanom slučaju “malčanskog berberina” - uhapšenog otmičara dvanaestogodišnje djevojčice, s brutalnim detaljima, flagrantan je primjer najgrubljeg narušavanja prava i dostojanstva djeteta i nepoštivanja Etičkog kodeksa.

Novinari također anonimnošću štite svoje ‘izvore’ od otkrivanja identiteta zbog straha od odmazde. Ovo je posebno važno kada su doušnici pojedinci, visoko pozicionirani u vladama ili korporacijama, koji imaju direktan pristup informacijama.

⁷⁹ Tijana Mandić; *Komunikologija: psihologija komunikacije*, str. 9.

⁸⁰ Žan Žak, Ruso, *Društveni ugovor -O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima*; Prosveta, Beograd 1948., str. 98.

⁸¹ Kodeks novinara Srbije, http://www.savetzastampu.rs/doc/Kodeks_novinara_Srbije.pdf, pristup 3. 01. 2020.

2. Izbjegavanje grafičkih detalja i slika: Svakog dana, negdje u svijetu, dogodi se grozan čin nasilja. Mediji tada moraju pronaći način da detalje krivičnog djela prikažu publici, kako bi mogla razumjeti njegovu surovost, ali u isto vrijeme, trudeći se da ne vrijeđaju osjećaje čitatelja ili gledatelja, posebno djece.

3. Prikrivanje informacija o nacionalnoj sigurnosti: Osporavanjem zviždača - uzbunitelja, antivladinih grupa ili drugih koji žele obavijestiti javnost o raznim zloupotrebama i koruptivnim aferama u kojima učešće ima država (koju predstavljaju njeni najviši zvaničnici), vrši se stalan pritisak na medije da tako dobivene informacije ne nađu put do javnosti. Paradigma takvog shvaćanja su WikiLeaks i njegov osnivač Julian Assange, koji su se našli su pod vatrom zbog objavljivanja više od četvrt milijuna američkih dokumenata, od kojih su mnogi uključivali nacionalnu sigurnost. Kada je *New York Times* objavio ove dokumente američkog State Departmenta, američka avijacija je odgovorilo blokiranjem web stranice novina. Ovaj primjer pokazuje da vlasnici medija često imaju napeti odnos s vladom kada odobravaju priče koje sadrže potencijalno eksplozivne informacije. Vladini službenici često pokušavaju cenzurirati medije ili uravnotežiti interese nacionalne sigurnosti s pravom javnosti da zna.

Sam Assange je zbog svog angažmana od 2012. godine bio azilant u Ekvadorskoj ambasadi, sve do travnja 2019. kada se promijenila vlast u Ekvadoru i kada mu je azil osporen a on uhapšen. Još uvijek se nalazi u Belmarsh zatvoru u Velikoj Britaniji čekajući moguće izručenje SAD gdje ga čeka suočavanje s rigoroznim kaznama.

Takođe, obrana korporativnih interesa često implicira cenzuru. Medijske kompanije bi trebale služiti javnom interesu, što ponekad ne odgovara vlasnicima konglomerata koji kontroliraju glasove medija.

Parafraziraćemo Juriya Lotmana koji kaže: “Ono što u jeziku nauke ima bezizražajni naziv “informacija”, ima i drugo ime – sloboda.”⁸² pa ćemo reći da je u današnjem svijetu sloboda iznošenja informacija postala ugrožena.

Ili : “...danas kada se osnove teorije informacije uče u školi, nitko se neće začuditi ako podsetimo da je izbor – informacija. Tamo gde nema izbora, nema informacije; minimalna informacija nastaje kada se vrši izbor između dve jednake mogućnosti, a ukoliko je broj mogućnosti veći, utoliko je informacija značajnija... Ali postoji još jedna reč – može se reći i da je sloboda. Nepostojanje izbora, potpuna predvidivost ponašanja i dešavanja je nesloboda”.⁸³

82 Juriy Lotman, i Juriy Cvijan, *Dijalog sa ekranom*, Filmski centar Srbije, Beograd, 2014. str. 47.

83 Juriy Lotman, i Juriy Cvijan, *Dijalog sa ekranom.*, str. 50.

Autocenzura

“Danas se u našim medijima reč ‘cenzura’ upotrebljava prečesto, naročito u svojoj podmuklijoj varijanti, kao ‘autocenzura’. Ona se odnosi na slobodu govora, i govori nam o ograničenjima te slobode, koja se nameću kao pretnja, podstičući osećanje straha – osećanje negativne nade, nade u ništavnu ličnu budućnost koju će čoveku prirediti sloboda njegovog govora, dakle njegova ljudska obaveza da govori istinu.”⁸⁴

Prosvjedi koji više od godinu dana traju ispred JMU RTS tiču se osnovnih načela rada javnog medijskog servisa, prema Članu 4. („istinito, nepristrano, potpuno i blagovremeno informiranje, nezavisnost uređivačke politike i nezavisnost izvora financiranja, zabrana svakog oblika cenzure i nezakonitog utjecaja na rad javnog medijskog servisa, redakcije, novinara, primjena međunarodno priznatih normi i principa, a naročito poštivanje ljudskih prava i sloboda i demokratskih vrijednosti i poštovanje profesionalnih standarda i kodeksa)⁸⁵, kao i autocenzure koju možemo tumačiti nepostojanjem utemeljenja u profesiji kroz integritet mišljenja i slobodu kritičkog govora.

“Autocenzura je potpuno druga stvar. Nastaje kada su novinarstvo ili određeni mediji vođeni ne uredničkom brigom, već strahom. Kada novinar ili urednik donose uredničke odluke oko neke priče uvjetovani strahom ili represijom – da li od strane države, vlasnika ili oglašivača – to nema nikakve veze sa osnovnim principima novinarstva.”⁸⁶

Kako su počeli prosvjedi

Nekoliko dana nakon što je opozicioni lider ljevice Srbije Borko Stefanović napadnut prije održavanja tribine u Kruševcu, 30. studenog 2018. godine organiziran je prvi građanski prosvjed. Ta prva prosvjedna šetnja održana je pod sloganom “Stop krvavim košuljama”, inspirirana okrvavljenom košuljom koju je Stefanović pokazao na konferenciji za novinare.

Tjedan dana kasnije, 8. prosinca, održana je i prva beogradska šetnja. Od tada su svake subote prosvjedi nastavljeni širom Srbije.

Na početku je i prosvjed u Beogradu nosio isti naziv, da bi poslije nekoliko šetnji postao „Jedan od pet milijuna”.

Prosvjedi su se skoro svake subote završavali ispred središta JMU RTS u Takovskoj ulici, a zahtjevi sudionika su bili: izvještavanje bez cenzure i učešće u emisijama javnog servisa.

84 Zlatko Paković, *Cenzura 2*, <https://www.danas.rs/kolumna/zlatko-pakovic/cenzura-2/>, pristup 12. 12. 2019.

85 Zakon o Javnim medijskim servisima, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnim_medijskim_servisima.html.

86 Aidan White, *Fear in the News: The Difference Between Self-censorship and Ethical Journalism*, <https://ethicaljournalismnetwork.org/fear-in-the-news-the-difference-between-self-censorship-and-ethical-journalism>, pristup, 23. 01 2020.

Prosvjedi ispred zgrade u Takovskoj

Navešti ćemo neke od situacija u kojima su građani okupljeni idejom izvještavanja bez cenzure, pristalice pokreta „Jedan od pet milijuna“ i „Saveza za Srbiju“, prosvjedujući više od godinu dana za redom – svake subote, izražavali svoje nezadovoljstvo radom JMU RTS.

Jajima na zgradu RTS-a, 09. 03. 2019.⁸⁷ „Okupljeni su zatim gradskim ulicama prošetali do zgrade RTS-a gde su blokirali ulaz u zgradu televizije uz zahtev da se smene generalni direktor Dragan Bujošević i glavni i odgovorni urednik informativnog programa Nenad Lj. Stefanović. Kolona demonstranata se potom podelila – jedan deo prišao je iz Takovske, a drugi iz Aberdareve ulice. Ispred zgrade javnog servisa improvizovan je „Dnevnik slobodne Srbije“, u kojem su „čitali vesti“, najviše o protestima. Potom su govorili predsednik jednog od sindikata zaposlenih u MUP – u, Policijskog sindikata Srbije, koji od pre nekoliko dana nema reprezentativnost, i radnica „Kolubare“ iz Lazarevca Vesna Lakićević. Učesnici protesta gađali su jajima zgradu javnog servisa.“

Site Insajdera, 16. 03. 2019. god., prateći događaje donosi tekst u kome kaže:⁸⁸ „Demonstranti su oko 20h upali u zgradu. Deo učesnika petnaestog protesta ‘Jedan od pet miliona’ u Beogradu, upao je u zgradu RTS nakon organizovanja ‘Dnevnika slobodne Srbije’. Desetine građana predvođeni predsednikom Dveri Boškom Obradovićem, Draganom Đilasom i Jelenom Anasonović, jednom od organizatorki protesta, ušli su u RTS tražeći da razgovaraju sa nekim od urednika i novinara, javlja reporter Insajdera. Pripadnici policije su ih nakon nekoliko sati izveli iz zgrade, a Obradović ih je pozvao da se ponovo okupe u nedelju ispred zgrade Predsedništva gde je zakazano obraćanje predsednika Aleksandra Vučića“.

Ovaj upad JMU RTS nije prenosio na svojim kanalima.

Slijedećeg dana, 17. 03. 2019., *site* JMU RTS prenio je reagiranja novinarskih udruženja, medija, zvaničnika i političara⁸⁹ koji su osudili upad i istakli da je to način zastrašivanja novinara.

23. 03. 2019. god. Radio Slobodna Evropa javlja da je „Građanski protest protiv vlasti u Srbiji održan je i ove subote u Beogradu, 16. put zaredom. Posle održanih govora pred Filozofskim fakultetom, demonstranti su krenuli u protestnu šetnju od Svetogorske do zgrade RTS-a. Dolaskom pred zgradu javnog medijskog servisa dočekala su ih ugašena svetla RTS - a. Prisustvo uniformisane policije nije zabeleženo.“⁹⁰

87 *Jajima na zgradu RTS-a*; <https://www.google.com/search?q=Jajima+na+zgradu+RTS-a%2C+09.+03.2019.&oq=>, pristup, 12. 10. 2019.

88 *Insajder.net*; <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/13778/>, pristup, 12. 10. 2019.

89 RTS; TANJUG; FONET, *Reagovanja na upad u zgradu RTS*; <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3456165/reagovanja-na-upad-u-zgradu-rts-a.html>, pristup 12. 10. 2019.

90 Radio Slobodna Evropa, *Protest u Beogradu, ispred RTS-a ‘Dnevnik slobodne Srbije’*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29838217.html>, pristup 12. 10. 2019.

08. 09. 2019. Portal Analitika donosi naslov: "Demonstranti vrata RTS - a ofarbali u pink"⁹¹. Jedan od organizatora protesta 'Jedan od pet miliona' Srđan Marković pozvao je na bojkot izbora, uz ocjenu da svi koji izađu na izbore biće još jedna frakcija Srpske napredne stranke. Protest završen ispred zgrade RTS - a gde su učesnici ružičastom bojom farbali vrata."

12. 10. 2019. „Učesnici protesta 'Jedan od pet miliona' ponovo su simbolično ofarbali vrata zgrade RTS u "pink" boju, a u toj akciji pridružili su im se predstavnici Saveza za Srbiju Dragan Đilas, Marko Bastać i Nebojša Zelenović. Jedan od organizatora protesta koji je bio saslušan u policiji zbog farbanja vrata RTS - a Srđan Marković poručio je generalnom direktoru javnog servisa Draganu Bujoševiću da je u službi SNS i Aleksandra Vučića, jer je podneo krivične prijave protiv studenata".⁹²

5. 11. 2019. Demonstranti čekali Vučića ispred RTS ali do susreta nije došlo. Građani su se okupili na poziv Udruženja „Jedan od pet miliona“ i „Saveza za Srbiju“, i njihove najave da će predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću koji gostuje u emisiji "Upitnik" na RTS - u, postaviti neka pitanja.⁹³

13. 12. 2019. Pristalice Saveza za Srbiju okupili su se u podne ispred ulaza u zgradu Radio - televizije Srbije, i do 20 sati blokirali sva tri ulaza u zgradu Javnog servisa. Najavu blokade osudili su rukovodstvo RTS - a i novinarska udruženja. U 20h su se lideri i pristalice SzS razišli čime je završena blokada RTS - a, koja je trajala, kako je i najavljeno, od 12 do 20 sati.⁹⁴

04. 01. 2020. „Protest 'Jedan od pet miliona', buka ispred RTS-a"⁹⁵. U Beogradu je održan 57. prosvjed pod nazivom "Jedan od pet miliona". Okupljenima se prije šetnje obratio jedan od organizatora Srđan Marković ocijenivši da su jedine promjene u zemlji došle od građana koji prosvjeduju i da će, kako je rekao, strpljivi prosvjedi dovesti do promjena vlasti. Potom je pozvao okupljene da krenu ka zgradi RTS-a.

„Hajde da se zaputimo ka jednoj instituciji koja isto je počela da otvara svoja vrata ili samo lažno da ih otvara. 'Ajmo svi ka RTS-u da im kažemo zajedno nešto, šta očekujemo od njih i šta je njihov posao“, rekao je Marković.⁹⁶

Do zgrade RTS-a okupljeni su stigli preko Makedonske i Svetogorske ulice. Poslije kraćeg zadržavanja u Takovskoj, okupljeni su se preselili na parking ispred ulaza u Aberdarevoj ulici, gdje su ostali do kraja Dnevnika.

91 Portal Analitika, *Demonstranti vrata RTS – a ofarbali u pink*, <https://portalanalitika.me/clanak/344850/demonstranti-vrata-rt-s-a-ofarbali-u-pink>, pristup 13. 12. 2019.

92 Mladen Savatović, *Protest "1 od 5 miliona": Vrata RTS u pink boju farbali i lideri opozicije*, <http://rs.n1info.com/Vesti/a534102/Protest-1-od-5-miliona-Pink-boja-za-RTS.html>, pristup 13. 12. 2019.

93 Politika.rs, *Razišle se pristalice opozicije koje su ispred RTS čekale Vučića*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/441306/Razis-le-se-pristalice-opozicije-koje-su-ispred-RTS-a-cekali-Vucica>, pristup 13. 12. 2019.

94 RTS, *Pristalice Saveza za Srbiju osam sati blokirale ulaze u RTS*, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3772967/deo-opozicije-blokira-ulaze-u-rt-s.html>, pristup 13. 12. 2019.

95 Telegraf.rs, *Protest „1 od 5 miliona“, buka ispred RTS –a*, <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/3139219-protest-1-od-5-miliona-buka-ispred-rt-s-a>, pristup 15. 01. 2020.

96 Telegraf.rs, *Protest „1 od 5 miliona“, buka ispred RTS*.

22. 01. 2020. „Zahtev za promenu uređivačke politike Radio –televizije Srbije (RTS), koji je potpisalo više od 140 pripadnika akademske zajednice, predat je danas toj medijskoj kući,“ saopćio je novinarima znanstveni savjetnik Instituta za fiziku Slobodan Prvanović.⁹⁷

Zaključak

Na djelu je nekoliko povezanih kriza u domeni medija i novinarske profesije: kriza istinitosti informacije i relevantnosti samog izvora, brzine kojom ona stiže do publike, kriza klasičnih medija u odnosu na nove platforme i dostupnost sadržaja, senzacionalizam i proizvodnja simboličkih vrijednosti itd. Novinari prestaju biti istraživači pojava u društvu, već postaju marketinški eksperti koji odgovaraju na zahtjeve postavljene na tržištu kapitala, a mediji postaju proizvođači samih događaja.

U takvom okruženju javni medijski servisi moraju opravdati svoju ulogu u društvu kroz brojne obaveze koje zakonski imaju, ali isto tako i kroz konstantnu edukaciju i ohrabrivanje svojih novinara i medijskih radnika kako bi lica i glasovi kojima oni govore bili glasovi istine i obrane javnog interesa.

Literatura:

Carroll, Noel; *A Philosophy of Mass Art*; Clarendon Press, Oxford 1998.

Lotman Jurij i Cvijan Jurij, *Dijalog sa ekranom*, Filmski centar Srbije, Beograd 2014.

Mandić, Tijana; *Komunikologija: psihologija komunikacije*, Clio, Beograd 2003.

Ruso, Žan Žak, *Društveni ugovor - O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima*; Prosveta, Beograd, 1948.

Ostali izvori:

European Comission, „An Official Website of the European Union, <http://www.ec.europa.eu>; European Commision, pristup 10. 01. 2020.

Insajder.net, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/13778/>, pristup, 12. 10. 2019.

Ivanković, Vladimir, *Obuka i razvoj zaposlenih, Ključne kompetencije zaposlenih*, pristup, <http://www.mngcentar.com/site/FileContent/PageProizvod/Sertifikacija/SertifikacijeZaMngCert/SertTrenMen524/Fajlovi/03.pdf>, pristup 10. 12. 2019.

⁹⁷ Danas.rs, 01.02.2020.

- Kodeks novinara Srbije, http://www.savetzastampu.rs/doc/Kodeks_novinara_Srbije.pdf, pristup 3. 01. 20202.
- Savatović, Mladen, *Protest "1 od 5 miliona": Vrata RTS u pink boju farbali i lideri opozicije*, <http://rs.n1info.com/Vesti/a534102/Protest-1-od-5-miliona-Pink-boja-za-RTS.html>.
- Paković, Zlatko, *Cenzura 2*, <https://www.danas.rs/kolumna/zlatko-pakovic/cenzura-2/>, pristup 12.12.2019./
- Portal Analitika, *Demonstranti vrata RTS – a ofarbali u pink*, <https://portalanalitika.me/clanak/344850/demonstranti-vrata-rt-s-a-ofarbali-u-pink>, pristup 13. 12. 2019.
- Politika, *Razišle se pristalice opozicije koje su ispred RTS čekale Vučća*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/441306/Razisle-se-pristalice-opozicije-koje-su-ispred-RTS-a-cekali-Vucica>.
- Radio Slobodna Evropa, *Protest u Beogradu, ispred RTS-a 'Dnevnik slobodne Srbije'*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29838217.html>, pristup, 12. 10. 2019.
- RTS, *Pristalice Saveza za Srbiju osam sati blokirale ulaze u RTS*, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3772967/deo-opozicije-blokira-ulaze-u-rt-s.html>.
- RTS; TANJUG; FONET, *Reagovanja na upad u zgradu RTS*; <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3456165/reagovanja-na-upad-u-zgradu-rt-s-a.html>, pristup 12. 10. 2019.
- Telegraf, *Protest „1 od 5 miliona“, buka ispred RTS–a*, <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/3139219-protest-1-od-5-miliona-buka-ispred-rt-s-a>.
- White, Aidan, *Fear in the News: The Difference Between Self-censorship and Ethical Journalism* <https://ethicaljournalismnetwork.org/fear-in-the-news-the-difference-between-self-censorship-and-ethical-journalism>, pristup 23. 01 2020.

Zakon o Javnim medijskim servisima:

- https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnim_medijskim_servisima.html
- https://ec.europa.eu/education/policies/school/key-competences-and-basic-skills_en
- <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3447349/cetrnaesti-protest-jedan-od-pet-miliona.html>

Knowledge against Self-censorship, 60 exciting Years

Abstract

Lifelong education at JMU RTS is necessary because of the constant education of journalists and all other personnel of JMU RTS in order to create professionals of integrity whose work is based on the public interest in accordance with the Media Laws and Code of Ethics, the establishment verification against false news and self-censorship and editorial censorship.

Key words: education, television, radio, public interest, communication, censorship.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Iva Brčić

udruga Najsretnija beba Hrvatska, Zagreb
najsretnijabeba@gmail.com

Utjecaj video igara na djecu

Sažetak

Video igre su postale glavni vid dječje zabave i način kako će djeca ispuniti svoje slobodno vrijeme. Više nisu samo povremena povlastica koju dijete dobije nakon što obavi svoje zadatke, već su postale sastavni dio svakodnevnog života. Postale su stalno dostupne na raznim igraćim konzolama, na kompjuterima, tabletima i mobitelima. U Hrvatskoj gotovo 90 % djece igra neku vrstu video igara. U ovom radu pažnja će biti usmjerena na razloge popularnosti video igara među djecom. Proučavat će se negativni utjecaji na dječje ponašanje, zdravlje i psihofizički razvoj. Također će se izučavati i pozitivna strana video igara i kako one mogu pridonijeti razvoju dječjih sposobnosti i pomoći u usvajanju brojnih znanja. U radu će biti objašnjeno i na koji način se može poticati pozitivan utjecaj video igara, a kako umanjiti onaj negativan.

Ključne riječi: video igre, djeca, ovisnost o video igrama, negativni utjecaji video igara, pozitivni utjecaji video igara, virtualna socijalizacija.

Razlog velike popularnosti video igara kod djece

Djeca žive u dva svijeta. Jedan je svijet odraslih, a drugi njihov svijet - svijet mašte. I dok im je prvi poprilično nejasan, čudan i pomalo dosadan sa svim silnim pravilima i zabranama, u dječjem svijetu sve je moguće. Pomoću mašte se stvaraju novi svjetovi i neobični likovi (recimo video igra Minecraft), postaje se super junacima, vrijede neka sasvim drukčija pravila, djeca sama stvaraju pravila, mogu nesputano učiti kroz igru i zabavu. Video igre su zapravo neka vrsta spoja tih dvaju svjetova koji zahvaljujući tehnološkim dostignućima nudi oživljavanje dječje mašte i omogućuje im da aktivno sudjeluju u njemu.

Minecraft - neobicni svjetovi

Likovi s kojima se lako povezati: Oni su obično antropomorfni s velikim očima i okruglastim licem. Zapravo imaju karakteristike lica bebe, a mi smo kao vrsta biološki predodređeni da sa simpatijama i radošću reagiramo na takva lica. Likovi su često i pojednostavljeni (imaju samo usta, nos i oči) i s prenaglašenim dijelovima tijela (velika glava, veliki nos). Zapravo podsjećaju na likove koje djeca crtaju. Glavni junaci su često i životinje, a djeca vole životinje. Njihovo animiranje i davanje ljudskih osobina čini ih još privlačnijima i bliskijima.

Boje predstavljaju senzaciju svjetlosti, a svjetlost je energija. Energija pak može potaknuti, pobuditi, izazvati emocije, stvoriti osjećaje topline, hladnoće, udobnosti ili nelagode, a može utjecati i

na fiziološka i psihološka ponašanja poput gladi ili agresije⁹⁸. Da bi bolje razumjeli utjecaj boja u video igrama, potrebno se pozabaviti psihologijom boja. Jarko boje izazivaju snažnu, brzu i spontanu emotivnu reakciju, usmjeravaju pažnju i prenose subliminalne poruke. U video igrama se koriste za manipulaciju ponašanja i aktivaciju emocija, posebice, primarnih emocija. Zbog navedenog, kod osmišljavanja video igara posebna pažnja se pridodaje njihovom odabiru i kombinacijama. Uglavnom se koriste one koje su najzastupljenije u prirodi - crvena, žuta, plava, zelena, narančasta i ljubičasta, zatim one na koje najviše reagiramo, i one koje izazivaju slične ili iste reakcije kod većine ljudi u raznim kulturama - crvena, plava, žuta, zelena, ljubičasta, narančasta, ružičasta, siva, crna, bijela i smeđa. O njima ovisi ton video igre, te kakav će učinak imati na igrača. Tako na primjer, u video igri Crash Bandicoot skoro u svakoj sceni dominiraju jarka plava, crvena, narančasta i žuta boja koje pridonose osjećaju dinamike, napetosti i opasnosti.

Crash Bandicoot - zivotinje u igrama, boje

⁹⁸ DLI, Disruptedlogic interactive, <https://disruptedlogic.com/2018/03/18/the-psychology-of-color-for-game-development/>.

Psihološka svojstva boja

Crvena

Pozitivna značenja: ljubav, snaga, energija, reakcija borbe ili bijega, uzbuđenje.

Negativna značenja: agresija, nasilje, naprezanje.

Plava

Pozitivna značenja: povjerenje, smiraj, učinkovitost, spokoj.

Negativna značenja: neprijateljstvo, hladnoća, bezosjećajnost.

Žuta

Pozitivna značenja: optimizam, samopoštovanje, kreativnost, prijateljstvo.

Negativna značenja: strah, depresija, tjeskoba, samoubojstvo.

Zelena

Pozitivna značenja: sklad, opuštanje, osvježanje, univerzalna ljubav.

Negativna značenja: dosada, stagnacija, slabljenje.

Ljubičasta

Pozitivna značenja: istina, kvaliteta, duhovna svijest, autentičnost

Negativna značenja: potiskivanje, inferiornost, dekadencija.

Narančasta

Pozitivna značenja: sigurnost, senzualnost, hrana, strast, zabava.

Negativna značenja: frustracija, nedostatak.

Ružičasta

Pozitivna značenja: ženstvenost, ljubav, seksualnost, preživljavanje vrste.

Negativna značenja: fizička slabost, inhibicija.

Siva

Pozitivna značenja: psihološka neutralnost.

Negativna značenja: nedostatak samopouzdanja, nedostatak energije.

Crna

Pozitivna značenja: glamur, sigurnost, učinkovitost.

Negativna značenja: nasilje, prijetnja, potlačenost.

Bijela

Pozitivna značenja: čistoća, nevinost, sofisticiranost, učinkovitost.

Negativna značenja: barijere, hladnoća, elitizam, neprijateljstvo.

Smeđa

Pozitivna značenja: toplina, priroda, potpora, ozbiljnost.

Negativna značenja: nedostatak humora, nedostatak profinjenosti⁹⁹.

U video igrama se forsiraju brze izmjene kadrova, montažne izmjene, promjene kuta kamere, zumiranja, te iznenadni zvukovi. Sve to potiče lučenje adrenalina koji u organizmu pokreće reakcije borbe ili bijega, te aktivira amigdalnu, dio limbičkog sustava, koji je zadužen za prepoznavanje opasnosti i reakcije tijela. Dolazi do ubrzavanja rada srca, širenja krvnih žila koje šalju krv u mozak (mozgu je potrebno puno kisika i energije da napravi brze procjene situacije), sužavanja krvnih žila koje šalju krv u mišiće i dolazi do privremenog blokiranja alfa valova koji su zaduženi za opuštanje i spavanje. Nakon što je tijelo doživjelo ugodu ili uzbuđenje, aktiviraju se zrcalni neuroni koji oponašaju one radnje koje će ponovo pridonijeti istom osjećaju.

Primarne emocije (radost, žalost, strah, gađenje, srdžba, iznenađenje) nastaju brzo i spontano, imaju univerzalnu facijalnu ekspresiju (otkrio Charles Darwin) i u različitim kulturama ih uzrokuju slični događaji. Na njih tijelo najjače reagira i njihov utjecaj se osjeti satima, danima, tjednima, pa čak i godinama. To to posebno vrijedi za strah. To je ujedno i jedan od razloga zašto se potiče nasilje u video igrama namijenjenim djeci, iako bi utjecaj na igrača trajao što duže i po završetku igranja. Za vrijeme igranja primarne emocije potiču i lučenje hormona endorfina i dopamina. Djelovanje endorfina je vrlo slično djelovanju recimo heroína, odnosno ublažava bol i pruža osjećaj ugođe. On se luči u stresnim situacijama ili kada osjećamo iznimnu sreću. Endorfin je ključan za preživljavanje jer tijelu daje snagu i energiju kako bi pojedinac preživio u opasnim situacijama. Treba naglasiti da ljudski mozak ne razlikuje stvarnu opasnost od one koja je umjetno proizvedena i reagira na potpuno isti način. Hormon dopamin pak utječe na raspoloženje (pruža osjećaj sreće) i ponašanje. Jednom kada se počne lučiti, mozgu šalje signale zadovoljstva i uzbuđenja. On se smatra i hormonom ljubavi jer postoji mišljenje da zbog njega osoba postaje ovisna o onome koga voli.¹⁰⁰ Upravo to su iskoristili tvorci video igara kako bi igre učinili što privlačnijima. Video igre potiču pojačano lučenje dopamina i s vremenom tijelo postaje ovisno o dobrom osjećaju koje mu one donose, te ih osoba želi opet igrati kako bi osjetila ugodu koju mu pružaju. Ovo je posebno izraženo kod djece jer ona nemaju potpuno razvijen sustav samokontrole i kontrole emocija i puno teže im se oduprijeti njihovim utjecajima.

⁹⁹ Psychological Properties of Colours, <http://www.colour-affects.co.uk/psychological-properties-of-colours>.

¹⁰⁰ Magazin, hr., *Dopamin ima velik utjecaj na raspoloženje i izvršavanje obaveza, a možete ga naći u ovim namirnicama*, <https://net.hr/magazin/zdravlje/dopamin-ima-velik-utjecaj-na-raspolozenje-i-izvršavanje-obaveza-a-mozete-ga-naci-u-ovim-namirnicama>.

Perceptualno rješavanje problema je koncept prema kojem zadovoljstvo pruža i sam čin traženja, ne samo pronalazak predmeta¹⁰¹. Osim toga u video igrama se koristi operantno uvjetovanje, odnosno učenje na posljedicama. Psiholozi su otkrili da pojedinac nauči kako reagirati na određene podražaje ako ga se za to nagrađuje. Da bi potaknuli igrače na kontinuirano igranje, u video igre se uvodi raspored nagrada koje su vrlo poželjne, te pobuđuju daljnju želju za igrom¹⁰². U video igri, kada igrač ne uspije prijeći nivo zbog pogrešaka, ide ponovo pokušavajući ne ponoviti učinjene pogreške. Upravo taj put i uloženi trud da se dođe do nagrade je ono što donosi zadovoljstvo.

U video igrama nema kritike niti bilo kakve klasifikacije. Razlike u spolu, dobi, rasi, te vjeri nisu bitne. Jedino što je važno je koliko se pridonosi zajedničkom cilju u video igri. Međutim, u svakodnevnom životu djeca se često osjećaju odbačenima, manje vrijednima ili nesposobnima zbog učestalih kritika roditelja, učitelja ili vršnjaka.

Fortnite - nasilje u video igrama

101 Vilayanur S. Ramachandran and Diane Rogers-Ramachandran, *The Neurology of Aesthetics*, SciAm Mind br. 5, 17 / 2004., str. 18.

102 Christine Yee, *Behavior Principles and Good Game Design*, <http://yukaichou.com/gamification-study/behavior-principles-and-good-game-design/>.

Razlozi igranja video igara

John L. Sherry i Kristen Lucas¹⁰³ su kroz svoja istraživanja otkrili šest glavnih motiva zbog kojih ljudi igraju videoigre. Prvi je *natjecanje*, s ciljem da igrač bude najbolji u igri. Zatim slijedi *izazov*, koji motivira igrača da dođe na sljedeću razinu ili pobijedi u igri. Veliku ulogu igra *društvena interakcija*, sa svrhom igranja s prijateljima i prikupljanja društvenog statusa. Nikako ne treba zaboraviti na *razonodu*, kako bi prošlo vrijeme ili se ublažila dosada. Zatim tu je *maštanje*, koje potiče igrača da u videoigri radi stvari koje u stvarnom životu ne može, te na kraju *uzbuđenje* i *napetost*¹⁰⁴. Međutim, možda najvažniji motiv za igranje je *uronjenost* (engl. *immersion*)¹⁰⁵ koji ima nekoliko značenja i razina. Prema istraživanjima, na prvoj razini, igraču se privlači pažnja (engl. *engagement*), na drugoj razini je zaokupljen igrom (engl. *engrossment*), a na trećoj je potpuno uronjen u virtualni svijet (engl. *total immersion*)¹⁰⁶. Ovo je posebno važno kada se govori o djeci jer ona žive u mašti i uronjena su u svijet mašte iz dana u dan. Video igre im služe kao sredstvo da mogu u fizičkom svijetu doživjeti ono o čemu maštaju.

Video igre u svakodnevnom životu djece

Istraživanje percepcije djece o utjecaju videoigara¹⁰⁷ koje je provedeno među 630 djece u dobi od 10 do 15 godina na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, pokazalo je da najveći broj djece igra **svakodnevno** (39,4 %), nešto manji broj igra 2 do 3 puta u tjednu (31,2 %), a samo vikendom najmanji broj (29,4 %)¹⁰⁸. Kao što je i za očekivati, video igre najčešće igraju kod kuće. Polovina ispitanika video igre igra **manje od jedan sat dnevno**, iako se pokazalo da postoji i rizična skupina djece (4,5 %) koji provode više od tri sata dnevno igrajući video igre. Kada se pak govori o svjetskoj statistici 66% djece u dobi od 8 do 12 godina igra u prosjeku video igre dva sata dnevno. U dobi od 13 do 17 godina to se povećava na dva i pol sata dnevno¹⁰⁹. Ono što je problematično je da veliki broj djece ne traži dopuštenje roditelja za igranje. Kroz rad s roditeljima sam uvidjela još nekoliko velikih problema, a to je da rijetko provjeravaju što dijete igra, da vremenski ne ograničavaju igranje i da ne nadziru djecu tijekom igranja video igara. Razlog tome leži u njihovom neznanju kako adekvatno ograničiti igranje video igara i pri tome izbjeći sukobe i svađe s djecom.

103 Kristen Lucas i John L. Sherry, *Sex Differences in Video Game Play: A Communication – Based Explanatory*, SAGE Publishing, Thousand Oaks, California 2004.

104 Danijel, Labaš, Ines Marinčić i Alma Mujčinović, *Percepcija djece o utjecaju video igara* Communication Management Review, Zagreb 2018., str. 10 - 11.

105 Danijel, Labaš, Ines Marinčić i Alma Mujčinović, *Percepcija djece o utjecaju video igara*, str. 11.

106 Ibid., str. 11.

107 Ibid., str. 10 - 11.

108 Dokler Ana, *Istraživanje o videoigramama: navike, motivi i stavovi hrvatskih osnovnoškolaca*, dostupno na <https://www.medijiskapismenost.hr/istrazivanje-o-videoigramama-navike-motivi-i-stavovi-hrvatskih-osnovnoskolaca/>.

109 Center on media and Child's Health, <https://cmch.tv/parents/video-games/>.

Naime, video igre su djeci postale iznimno važne i zbog njih će vrlo često prekršiti pravila, izbjegavati dužnosti i oglušiti se na zabrane. One im služe kao bijeg od svakodnevnih problema s kojima se susreću u školi u obitelji ili među vršnjacima. One su im odmor od brojnih obaveza i sredstvo za opuštanje. Djeci pružaju priliku da dobiju ono što im nedostaje u svakodnevnom životu. Prema dr. Edwardu Deciju i Richardu Ryanu djeca svakodnevno streme prema tome da budu što bolja u onome što rade, žele napredovati i žele uspjeti u onome što ih interesira. Također žele slobodu u odlučivanju kada se radi o onome što im je bitno. Iznimno im je važna i povezanost s roditeljima i za tim žude. Međutim, sve to im je često uskraćeno ili vrlo ograničeno. Vrlo često se osjećaju sputano u svojim nastojanjima da istražuju i uče o svijetu u kojem žive. Igra i kreativno izražavanje im je ograničeno i svedeno na minimum. Žive konstantno pod stresom jer moraju slijediti brojna pravila i ispunjavati očekivanja svojih roditelja i zajednice.

Negativni utjecaji video igara na djecu

Istraživanje koje su proveli Sveučilište u Montrealu i institut Douglas pokazalo je da igranje akcijskih video igara utječe na razvoj mozga. Kod navedenih video igara igrač koristi navigacijsku strategiju “učenje odgovora” koja se temelji na stvaranju navigacijske “navike” i na nju se oslanja¹¹⁰. Upravo ta strategija je povezana sa smanjenjem sive tvari na području hipokampusa koji je zadužen za orijentaciju i epizodno pamćenje. Ova vrsta pamćenja je autobiografsko pamćenje koje dopušta pamćenje konkretnih činjenica ili osobnih iskustava¹¹¹. Kod djece koja su ovisna o video igrama, koja učestalo i dugotrajno igraju igre može se razviti depresija. Kod njih dolazi do prestimuliranosti dopaminom, te nakon igranja često mogu biti mrzovoljna, tužna, lijena i nezainteresirana za stvari i događaje oko sebe jer im to ne pruža istu razinu stimulacije i osjećaj sreće. Može doći i do poremećaja pažnje, impulzivnosti, nedostatka samokontrole i kognitivne kontrole. Zbog velike količine podražaja, mozak biva prestimuliran i naprosto ne uspijeva odrediti koji su podražaji važni za razumijevanje situacija a koje može ignorirati.

U video igrama je veliki problem nasilje kojem su djeca izložena. Nakon što je tijelo doživjelo ugodu ili uzbuđenje, mozak i tijelo oponašaju one radnje koje će ponovo pridonijeti istom osjećaju. To je jedan od razloga zašto djeca nakon igranja igrice postaju nasilna ili hiperaktivna. Problem predstavlja i sterilizacija nasilja s minimalnim posljedicama ili se opravdava kao sredstvo da glavni junak dođe do cilja. Virtualni likovi postaju idoli koji se oponašaju bez obzira koliko njihovi postupci bili loši ili opasni. Prema dječjem načinu razmišljanja, oni su junaci koji uvijek čine ono što je ispravno i dobro. Djeca počinju usvajati nasilno ponašanje kao normalno. To s vremenom dovodi do gubitka

110 Maria Cohut, *Action video games decrease gray matter, study finds*, <https://www.medicalnewstoday.com/articles/318839#Action-games-effect-on-brain>.

111 Sainte Anastasie, *Psihologija, filozofija i razmišljanje o životu. Blog o filozofiji i psihologiji. Članci o različitim aspektima ljudske psihologije* <https://hr.sainte-anastasie.org/articles/psicologa/tipos-de-memoria-cmo-almacena-los-recuerdos-el-cerebro-humano.html>.

sposobnosti razlikovanja dobrog od lošeg¹¹². Sve veći broj djece iskazuje smanjenu empatiju i brigu prema drugima. Treba ipak naglasiti da nasilne igre neće svu djecu pretvoriti u potencijalne ubojice niti će sva djeca zbog igara postati nasilnija, no vjerojatno će potaknuti agresivnost kod onih koji već imaju predispozicije za takvo ponašanje. Pritom su ranjivija ona djeca koja su manje uspješna u stvarnom životu i koja imaju niže samopoštovanje. Ona se u virtualnom svijetu osjećaju moćnije i uspješnije te ga zapravo žele projicirati na stvarnost.

No, to nije jedini problem. Veliki broj djece iskazuje probleme u socijalizaciji i komunikaciji. Zbog igranja video igara često gube prilike za razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina kroz druženja i igru s drugom djecom u fizičkom svijetu. Zbog premalo kretanja djeca sve više imaju zdravstvenih problema poput pretilosti i dijabetesa.

Negativni utjecaj video igara

¹¹² Iva Brčić, *Utjecaj medija na gledatelja od najranije do odrasle dobi*, Zbornik: Mediji kao središnji problem sadašnjosti, str. 235.

Pozitivni utjecaji video igara na djecu

Video igre pružaju uvid u novi oblik socijalizacije, virtualnu socijalizaciju. Igre zahtijevaju racionalizaciju, sposobnost snalaženja i osiguravanje sredstava za preživljavanje. Igrači međusobno surađuju kako bi osmislili vlastite likove, stvorili vlastite ciljeve igre, te izgradili digitalne svjetove koji su za neke igrače ugodniji od življenja u stvarnom svijetu¹¹³. Virtualni svijet im pruža priliku za druženje i razmjenu iskustva. Igrači si međusobno pomažu i zajedno rješavaju probleme, a pri tome osobne karakteristike, nacionalna pripadnost, društveni status i sl. nemaju nikakav utjecaj. Istraživanje Elizabeth Behm - Moravitz je pokazalo da sve navedeno pridonosi povećanju empatije prema drugima, dijeljenja i pomaganja drugima i u stvarnom svijetu.

Djeca se uče i procjenjivati rizik, odnosno kako će njihovi postupci ili postupci drugih igrača utjecati na tijek događanja i suigrače. Djeca se uče kako raditi u timu, te kako voditi tim da bi se dostigao željeni cilj.

Video igre koje su sadržajem primjerene djetetovoj dobi mogu pridonijeti razvoju njegovih vještina i pomoći mu u usvajanju novih znanja; one djeci pružaju i vid zabave kroz koji mogu slobodno učiti i svladavati nove vještine. Djeca nisu sputana uputama trenera i učitelja ili željama roditelja, te imaju priliku učiti o stvarima koje im inače nisu dostupne (o svemiru, o Zemlji, o raznim narodima i kulturama...). Učenje kroz igru djeci je prirodno i to je način kako uče i u stvarnom svijetu. Zbog toga video igre mogu imati veliki doprinos u učenju i usvajanju školskog gradiva.

Istraživanja su pokazala da video igre pridonose razvoju logičkog mišljenja, sposobnosti rješavanja problema, te poboljšavaju kritičko razmišljanje. Kod djece se razvija i bolja koordinacija oko - ruka, te preciznost. Video igre uvelike mogu pomoći u poboljšanju čitanja i učenju jezika, te računanja. Kod obavljanja zadataka i misija u video igri djeca se moraju dobro koncentrirati i vrlo dobro pamtit i što im je zadano i što se od njih zahtijeva. Također se razvija mapiranje i vizualna percepcija. Djeca moraju često pratiti mape, moraju se naučiti snalaziti u raznim okolinama i prostorima, te moraju obraćati pažnju na detalje. Svi ti izazovi i korištenje sposobnosti da bi se riješili problemi ili savladale prepreke kod djeteta utječe na povećanje samopouzdanja. Kada ono uspije svladati određenu prepreku javlja se osjećaj postignuća, a to pak pridonosi jačanju vjere u sebe. Dijete taj osjećaj onda preusmjerava i na druge sfere svog života. Ono razmišlja: "Ako sam mogao to učiniti, onda mogu i ovo."

Ono što nikako ne treba zaboraviti je da se dijete uči nositi i sa stresom. Naime, dok igra, suočava se s problemima koje ne može odmah riješiti, biva vraćeno unazad u igri, mora u kratkom vremenu naći rješenja i sl. Sve to mu pomaže da nauči kontrolirati svoje reakcije i kako umanjiti utjecaj stresa na njegove odluke i postupke.

¹¹³ Ibid., str. 234.

Pozitivan utjecaj video igara

Poticanje pozitivnih učinaka video igara i eliminiranje negativnih

Da bi se potaknuli pozitivni učinci video igara i eliminirali negativni potrebno je prije svega da roditelji budu upoznati sa sadržajem video igara i da imaju nadzor nad djetetom. Ipak djeca igraju video igre najviše kod kuće. Ono što je ključno je da se roditelji pridržavaju ovih savjeta:

1. Odabrati video igre u skladu s dobi djeteta.
2. Vremenski ograničiti gledanje. Smanjenje vremena provedenog pred ekranom, dovodi i do smanjenja nasilnog ponašanja. Mnogi stručnjaci smatraju da je jedan sat dnevno vremenski okvir za igranje video igara. Međutim, prema mom iskustvu, rekla bih da je to previše jer već i za to vrijeme djeca postanu previše uronjena u video igru i teže im se isključiti. Moja preporuka bi bila oko 45 minuta, s tim da bih preporučila dane bez video igara.
3. Također bi bilo dobro da roditelji prvo pogledaju najavu za video igru, provjere sadržaj i pročitaju recenzije. Tako se mogu najbolje uvjeriti je li video igra primjerena za dijete.
4. Ako dođe do nasilja trebaju s djetetom razgovarati o tome što je uzrokovalo takvo ponašanje, te dati do znanja da se problemi ne rješavaju na taj način. Također mogu pitati dijete kako bi se problem mogao riješiti bez nasilja.
5. Usmjeriti im pažnju na sadržaj koji pridonosi razvoju kreativnosti, potiče znatiželju, empatiju, suradnju i pomaganje.

Popis video igara

Super Mario Odyssey 3+ - avantura kroz razne dijelove svijeta

Yoshi's Crafted World 3+ - istraživanje

LittleBigPlanet 3 + - rješavanje problema i kreiranje igre

Scribblenauts: Showdown 5+ - rješavanje problema

The Magic school bus 5+ - istraživanje

Mario Kart 8 Deluxe 6 + - vožnja

LEGO 6 + - kreiranje

Snipperclips 8 + - rješavanje problema

Rocket League 8 + - vožnja, vježbanje gađanja loptom

Unravel 2 8 + - rješavanje problema i zagonetki

Yooka-Laylee 9+ - rješavanje zagonetki, borba protiv negativaca

Overcooked 2 10+ - kuhanje

No Man's Sky 10 + - izučavanje planeta, biljaka, minerala

Splatoon 2 10 + -vježbe gađanja¹¹⁴

Super Mario - zabava

¹¹⁴ Comon Sense Media, *Game reviews*, <https://www.common sense media.org/game-reviews>.

Yoshi's Crafted World - zivotinje u igrama, neobicni likovi

LittleBigPlanet neobicni likovi

The Magic school bus - edukacija

Zaključak

Živimo u svijetu u kojem je igranje video igara nemoguće zabraniti. Zabrana igranja nikad nije rješenje i često rezultira sukobom između roditelja i djece, te otuđenjem djece. Umjesto toga treba shvatiti da su video igre danas dio ljudske svakodnevice te s djecom o njima treba razgovarati i educirati ih. Djeci treba pružati stvarne doživljaje i iskustva koja će im pružiti zadovoljstvo i zabavu. Roditelji se trebaju više usmjeriti na svoju djecu i svakodnevno im pružati pažnju, ljubav i pohvale za njihova djela. Upravo je to ono što djeca od njih traže a ne dobivaju, te zbog toga bježe u virtualni svijet video igara. Treba reći da video igre nisu ni dobre ni loše. Kakav utjecaj imaju na djecu ovisi o tome kako ih svi mi koristimo, pogotovo roditelji. Naime mnogi roditelji iskazuju simptome ovisnosti o malim ekranima i video igrama. Djeca uče po modelu i naprosto oponašaju njihovo ponašanje i usvajaju ga kao normalno.

Literatura:

Brčić Iva, *Utjecaj medija na gledatelja od najranije do odrasle dobi*, Zbornik: Mediji kao središnji problem sadašnjosti, In medias res: časopis filozofije medija, vol. 7 No. 13, 2018., str. 234 - 235.

Cohut, Maria, *Action video games decrease gray matter, study finds*, dostupno na <https://www.medicalnewstoday.com/articles/318839#Action-games-effect-on-brain>, 2017., preuzeto 14. veljače. 2020.

- Dokler Ana, *Istraživanje o videoigrama: navike, motivi i stavovi hrvatskih osnovnoškolaca*, dostupno na <https://www.medijskapismenost.hr/istrazivanje-o-videoigrama-navike-motivi-i-stavovi-hrvatskih-osnovnoskolaca/> 2019., preuzeto 5. veljače 2020.
- Labaš, Danijel, Marinčić, Ines i Mujčinović Alma, *Percepcija djece o utjecaju video igara* Communication Management Review, Zagreb 2018., str. 10 – 11.
- Lucas, Kristen i Sherry, John.,L., *Sex Differences in Video Game Play: A Communication – Based Explanatory*, SAGE Publishing, Thousand Oaks, California 2004.
- Vilayanur S. Ramachandran, Vilyanur, S. i Rogers, Ramachandran, Diane, *The Neurology of Aesthetics*, SciAm Mind 5 17 / 2004., str. 18.
- Yee, Christine, *Behavior Principles and Good Game Design*, dostupno na <http://yukaichou.com/gamification-study/behavior-principles-and-good-game-design/> 2015., preuzeto 5. veljače 2020.

Ostali izvori:

- Center on Media and Child's Health, <https://cmch.tv/parents/video-games/>, preuzeto 7. veljače 2020.
- Comon Sense Media, *Game riviews*, <https://www.common sensemedia.org/game-reviews>, preuzeto 15. veljače 2020.
- DLI, Disruptedlogic interactive, <https://disruptedlogic.com/2018/03/18/the-psychology-of-color-for-game-development/>, preuzeto 5. veljače 2020.
- Magazin,hr., *Dopamin ima velik utjecaj na raspoloženje i izvršavanje obaveza, a možete ga naći u ovim namirnicama*, <https://net.hr/magazin/zdravlje/dopamin-ima-velik-utjecaj-na-raspolozenje-i-izvrsavanje-obaveza-a-mozete-ga-naci-u-ovim-namirnicama/>, preuzeto 5. veljače 2020.
- Parents, <https://www.parents.com/toddlers-preschoolers/everything-kids/whoa-when-it-comes-to-video-games-an-hour-a-day-is-ok/>, preuzeto 15. veljače, 2020.
- Sainte Anastasie, *Psihologija, filozofija i razmišljanje o životu. Blog o filozofiji i psihologiji. Članci o različitim aspektima ljudske psihologije*. <https://hr.sainte-anastasie.org/articles/psicologa/tipos-de-memoria-cmo-almacena-los-recuerdos-el-cerebro-humano.html>, preuzeto 7. veljače 2020.

Effects of Video Games on Children

Sažetak

Video games have become the most important aspect of entertainment for children and the way how they spend their free time. Video games aren't a privilege that children have after they do their chores anymore. They are a part of children's everyday life. They can be played on gaming consoles, on computers, tablets, and smartphones. Almost 90% of children in Croatia play some kind of video game. This paper will focus on the reasons for the popularity of video games among children. Negative influences on children's behavior, health, and psychophysical development will be studied. The positive side of video games will also be explored and how they can contribute to the development of children's skills and help them acquire knowledge. The paper will explain how the positive impact of video games can be encouraged and how to reduce the negative ones.

Ključne riječi: *video games, children, video game addiction, negative effects of video games, positive effects of video games, virtual socialization.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Jelena Maksimović, Jelena Osmanović i Anastasija Mamutović

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Departman za pedagogiju, Srbija

jelena.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

jelena.osmanovic@filfak.ni.ac.rs

anastasija.mamutovic@filfak.ni.ac.rs

Kompetencije nastavnika za medijsko obrazovanje

Sažetak

U moderno doba kompetencije za medijsko obrazovanje postale su integralno svojstvo uspješnog nastavnika. Usprkos tome, tematika medijske pismenosti nastavnog kadra na našim prostorima nije još uvijek temeljno istražena. Iz tog razloga cilj istraživanja odnosio se na ispitivanje medijske pismenosti i kompetencija nastavnika za medijsko obrazovanje. U istraživanju je korištena petero - stupanjaska skala procjene Kompetencije nastavnika za medijsko obrazovanje (KNMO) sastavljena od 31 itema. Prvi segment skale procjene odnosio se na ispitivanje kompetencija nastavnika za upotrebu medijskih sredstava, drugi segment odnosio se na svrhu upotrebe medija i treći na spremnost nastavnika da unapređuju vlastite kompetencije za medijsko obrazovanje. U istraživanju je učestvovalo 152 nastavnika (na području Niša, Dimitrovgrada, Zaječara, Merošine i Oblačine) čiji su stavovi analizirani u odnosu na predmetno područje (prirodnih/tehničkih i društveno - humanističkih znanosti), godine starosti, (do 35 i više od 35), godine radnog staža (do 10; od 10 do 20 i više od 20) i stručno usavršavanje u oblasti medijskog obrazovanja. Rezultati istraživanja su pokazali da 75% ispitanika sebe smatra medijski kompetentnom osobom i da nastavnici najpozitivnije procjenjuju vlastite kompetencije za upotrebu e - maila, programa Word, internet siteova; računara; medijskih uređaja kao što

su fotoaparat, kamera, radio i televizija i Power point prezentacija. Niži stupanj povjerenja u vlastite kompetencije za upotrebu medijskih sredstava nastavnici su iskazali kada je bila riječ o upotrebi programa Excel i društvenih mreža kao što su Facebook i Instagram. Rezultati istraživanja također su pokazali da se nastavnički kadar na našim prostorima najčešće suočava s teškoćama prilikom tendencije da kreira blog o vlastitom odgojno - obrazovnom radu i primjeni obrazovnog softvera u radu s učenicima. Kada je riječ o svrsi upotrebe, rezultati istraživanja su pokazali da nastavnici medijska sredstva najčešće koriste u cilju pronalaženja nastavnog materijala i pripreme aktivnosti koje će se realizirati u radu s učenicima, a najrjeđe za ostvarivanje komunikacije sa roditeljima učenika. Rezultati istraživanja pokazuju da s jedne strane ispitanici smatraju da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika, a s druge strane u dovoljnoj mjeri ne prate novine u oblasti informaciono - komunikacionih tehnologija, ne upoznaju se učestalo sa internet siteovima korisnim za medijsko opismenjavanje, rijetko prate blogove koje kreiraju drugi nastavnici u cilju medijskog obrazovanja ili čitaju stručnu literaturu koja može doprinijeti njihovoj kompetentnosti za primjenu medija u nastavi. Također, rezultati istraživanja pokazuju da nastavnici smatraju da razmjena iskustava s kolegama doprinosi u najvećem stupnju razvoju kompetencija za primjenu medijskih tehnologija. Kada je riječ o nezavisnoj varijabli - predmetno područje, rezultati pokazuju da nastavnici prirodno / tehničkih znanosti pozitivnije procjenjuju vlastite medijske kompetencije i da učestalije prate novine iz oblasti informacijsko - komunikacijskih tehnologija u odnosu na nastavnike društveno - humanističkih znanosti. Također, u istraživanju je uočena tendencija da s porastom godina radnog staža nastavnika opada stupanj pozitivnog procjenjivanja vlastitih kompetencija za upotrebu medijskih sredstava i stupanj spremnosti za stjecanje medijskog obrazovanja. Kada je riječ o nezavisnoj varijabli koja se odnosi na stručno usavršavanje u oblasti medijskog obrazovanja rezultati istraživanja pokazali su da nastavnici koji su se u oblasti primjene medija stručno usavršavali pozitivnije procjenjuju vlastite medijske kompetencije i pokazuju veći stupanj spremnosti za daljnje stručno usavršavanje u odnosu na nastavnike koji se nisu medijski obrazovali putem seminara, radionica i tečajeva.

Ključne riječi: kompetencije, nastavnici, mediji, obrazovanje.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

U svjetlu globalizacije i tehnološkog razvoja, od nastavnika se očekuje višestruka pismenost koja podrazumijeva stjecanje kompetencija za medijsko obrazovanje i fundamentalno razumijevanje kako tiskanih tako i elektronskih izvora (Kellner, 2004). Kompjuteri, smart telefoni, tableti, pametne ploče, obrazovni softveri i ostali produkti digitalne i medijske tehnologije umnogome su modernizirali odgojno - obrazovni proces, a samim tim i motivirali učenike za usvajanje nastavnog sadržaja (Maksimović i Osmanović, 2018). Tematika ispitivanja kompetencija vrlo je aktualna u posljednjim decenijama i predmet je brojnih pedagoških analiza (Trifonova, 2010). Osim profesionalnog razvoja u oblasti struke, suvremeni nastavnik mora imati tehnološke i kompetencije za medijsko obrazovanje kako bi se smatrao konkurentnim na tržištu rada (Chen et. al., 2017). Kompetencije za medijsko obrazovanje u 21. stoljeću smatraju se ključnim elementom učenja koje za cilj ima stjecanje vještina razumijevanja medija (Peicheva & Milenkova, 2016), razvijanje kritičke svijesti o medijskoj industriji (Amdam, 2017; Kesler et. al., 2016), intenzivan razvoj medijske pismenosti (Fedorov & Levitskaya, 2018; Mavropulo & Muryukina, 2018), kao i unaprjeđivanje sposobnosti za argumentiranu evaluaciju medijskih sadržaja (Kiryakova et. al., 2015). „Smatra se da je permanentna izloženost medijima i medijskim porukama danas izuzetno velika, da mediji utiču na procese socijalizacije, odgoja, učenja i stjecanja znanja“ (Stanisavljević Petrović i Pavlović, 2017: 11)

Sve teža selekcija informacija koje se plasiraju putem medija uvjetovala je da je tematika njihovog korištenja na prihvatljiv i konstruktivan način jako važna tema. Činjenica je da su debate o kompetencijama za medijsko obrazovanje postale aktualne u Srbiji tek u posljednjih nekoliko godina. Razloge za ovakvo stanje potrebno je tražiti u okolnostima u kojima su i svi ostali tranzicijski procesi kasnili i bili u vremenskom raskoraku s većinom drugih zemalja (Veljanovski, 2012: 49). S obzirom na to da suvremeno društvo teži k digitalizaciji, kao i to da postoji velika opasnost od manipulacije mladih putem medija, jako je važno definirati i oblikovati poželjne medijske kompetencije koje se odnose na medijsku pismenost čovjeka (Maksimović i sar., 2015: 913). Medijsko obrazovanje se može definirati kao proučavanje različitih vrsta medija u cilju njegovanja medijske pismenosti pojedinaca. U posljednjim decenijama medijsko se obrazovanje razvilo u školskim sistemima i društvima širom svijeta. Na osnovu toga može se zaključiti da je medijska pismenost uvjetovala promjenu paradigme obrazovanja s jedne strane (Lee, 2010), kao i veliki broj istraživanja koja su se bavila kompetencijama nastavnika za digitalno i medijsko obrazovanje (Fedorov, 2011; Westbrook, 2011; García-Ruiz et. al., 2014; Buckingham, 2015; Nagle, 2018) kao integralnim kvalitetom moderne škole (Verbitskaya & Ivanova, 2011), s druge strane. Ubrzan razvoj medija uvjetovao je također i nastanak medijske pedagogije. Ova disciplina još uvijek nije u potpunosti formirana iako se u posljednjih 60 godina profilirala s tendencijom da njen predmet proučavanja bude razvitak medijskih kompetencija u cilju sprječavanja medijske manipulacije (Tolić, 2008: 1).

Medijska pismenost i medijska kompetencija predstavljaju važne osobine u procesu samorealizacije pojedinca u suvremenom medijskom društvu. Međutim, pri definiranju dimenzija medijskih kompetencija nastavnog kadra neophodno je uzeti u obzir ubrzan znanstveno - tehnološki razvoj, kao i specifične individualne i društvene potrebe povezane s njim. Nastavni kadar je u obrazovnom procesu dobio jaku konkurenciju od strane interneta i suvremenih medija koji na ekonomičan način učenicima nude mogućnost za pretraživanje i obradu podataka (Matijević, 2011). Iz tog razloga, poželjno je razvijanje kompetencija nastavnika za medijsko obrazovanje započeti već u procesu obrazovanja, i to putem nekolicine odabranih obrazovnih oblasti ili nastavnih predmeta (Kačínová, 2018).

Inicijativa za ispravno tumačenje medijskih sadržaja uvjetovala je nastanak izvora koji su posvećeni promoviranju kritičke medijske pismenosti kao što su Udruženja za medijsku pismenost, Mreže medijske svesti, Centri medijskog obrazovanja i slično (Carr & Portfilio, 2009). Na primjer, u europskim dijelovima Rusije veliki broj pedagoga angažiran je u procesu razvijanja medijskih kompetencija svih starosnih grupa, a broj medijskih obrazovnih škola i centara neprestano se povećava (Levitskaya, 2014). Također, u posljednjih 10 do 15 godina uspjesi ruske teorije i metodologije medijskog obrazovanja sve su primjetniji. Točnije, objavljeno je preko 100 monografija i udžbenika i više od 1000 članaka na temu kompetencija za upotrebu medija (Fedorov, 2012). U Češkoj republici proces uvođenja medijskog obrazovanja nakon perioda provođenja reformi jest predmet pojačanog interesa (Wolák, 2013: 97). Istraživanja o medijskoj edukaciji intenzivirana su i u Finskoj 2005. godine osnivanjem Finskog društva za medijsko obrazovanje (Kupiainen et. al., 2008: 21). Giest (Giest, 2010) ističe da su neophodne značajne promjene u pristupu projektima obuke nastavnika za medijsko obrazovanje koje će uvjetovati kvalitetu stečenog znanja, umjesto površnog stjecanja vještina i sposobnosti. „U obrazovnom sistemu je neophodno učiniti pomak prema modelu izgradnje znanja, gdje se nastavnici i učenici medijski educiraju. Medijsko obrazovanje predstavlja stjecanje sposobnosti za kritičko iščitavanje medija, bilo kakva da je vrsta tradicionalnih ili novih medija. Osnovni cilj je smanjenje distanciranosti od medija, razumijevanjem njihovog funkcioniranja i upoznavanja sa njihovim sadržajima“ (Brakus, 2015).

Važno je istaći da je malo vjerojatno da bi jedan određen model medijske pismenosti mogao biti prikladan za sve članove jednog društva, kao i za različite socijalne kontekste. Dakle, medijska pismenost se ne može definirati nezavisno od društvenog konteksta u kojem se razvija (Livingstone et. al., 2013). Usprkos tome, sva društva karakteriziraju zamagljene granice između tradicionalnih i digitalnih medija, kao i zamjena tradicionalnog društva informacijskim (Arnolds-Granlund & Kotilainen, 2010).

„Proučavanje medija i njihovih odnosa prema promjenama u odgojno-obrazovnim strujanjima vrlo je značajna i popularna pojava i izaziva pažnju brojnih istraživača različitih profila: sociologa, psihologa, pedagoga, koji nastoje s različitih aspekata sagledati efekte sveprisutne “medijske revolucije” (Maksimović i Stanisavljević Petrović, 2014: 472, 473).

Promjene u društvenom kontekstu u smjeru ekspanzije medijske tehnologije odrazile su se na odgojno - obrazovni sistem. Tradicionalni vid nastavnog procesa koji podrazumijeva frontalni oblik rada, kao i korištenje nastavnih sredstava kao što su ploča i kreda, više se ne smatra adekvatnim i efikasnim. U svjetlu digitalizacije, od nastavnika se očekuje kompetentnost, kako za vlastito medijsko obrazovanje tako i za pravilno medijsko educiranje budućih generacija. Iz toga razloga, jako je važno uvidjeti stanje medijske pismenosti nastavnog kadra na našim prostorima kako bi se pristupilo izradi strategija i planova educiranja odgojno - obrazovnog kadra u školskom kontekstu.

METODOLOŠKI PRISTUP PROBLEMU

Prosperitet obrazovnog sistema jedne zemlje uvjetovan je u velikoj mjeri kompetencijama nastavnog kadra. Pored stručnih, metodičkih i komunikacijskih, kompetencije za medijsko obrazovanje postale su integralno svojstvo uspješnog nastavnika u modernom dobu. Usprkos tome, tematika medijske pismenosti nastavnog kadra na našim prostorima nije još uvijek temeljito istražena. Iz tog razloga cilj istraživanja odnosio se na ispitivanje medijske pismenosti i kompetencije nastavnika za medijsko obrazovanje. U istraživanju su formulirani sljedeći istraživački zadaci:

1. Ispitati kompetencije nastavnika za upotrebu medijskih sredstava
2. Ispitati u koje svrhe nastavnici najčešće koriste medijska sredstva
3. Ispitati postoji li kod nastavnika spremnost za unapređivanjem vlastitih kompetencija za medijsko obrazovanje

U istraživanju je postavljena opća hipoteza koja implicira djelomičnu medijsku pismenost nastavnika. Specifične hipoteze formulirane su na slijedeći način:

1. Pretpostavlja se da nastavnici najpozitivnije procjenjuju vlastite kompetencije za primjenu i tumačenje tradicionalnih medija (radio, televizija, kamera, fotoaparat i slično)
2. Pretpostavlja se da nastavnici najčešće koriste medijska sredstva za vođenje pedagoške dokumentacije
3. Pretpostavlja se da je, prema mišljenju nastavnika najkorisniji vid stjecanja kompetencija za medijsko obrazovanje pohađanje seminara

U istraživanju je korištena petero - stupanjska skala procjene *Kompetencije nastavnika za medijsko obrazovanje* (KNMO) sastavljena od 31 *itema*. Brojevi u skali procjene kretali su se na kontinuumu, od broja 1 – potpuna nesuglasnost, broja 2 – djelomična nesuglasnost, 3 – neodlučnost, 4 – djelomična suglasnost, do broja 5 – potpuna suglasnost s navedenim *itemom*. U istraživanju je učestvovalo 152 nastavnika (na teritoriji Niša, Dimitrovgrada, Zaječara, Merošine i Oblačine) čiji su stavovi analizirani u odnosu na predmetno područje (prirodne/tehničke i društveno - humanističke znanosti), godine starosti, (do 35 i više od 35), godine radnog staža (do 10; od 10 do 20 i više od 20) i stručno usavršavanje u oblasti medijskog obrazovanja (da i ne). Rezultati istraživanja obrađeni su u programu za statističku obradu podataka SPSS, a predstavljeni su tablicarnim i tekstualnim putem. Za utvrđivanje statistički značajnih razlika u odnosu na predmetno područje, godine starosti i stručno usavršavanje nastavnika korišten je t - test, dok je F - test primijenjen za tumačenje razlika u stavovima ispitanika u odnosu na godine radnog staža.

Tablica 1. Struktura uzorka istraživanja

Varijabla		FF	%
Predmetno područje	Prirodne/tehničke	67	44.1%
	Društveno - humanističke	85	55.9%
Godine starosti	Do 35	28	18.4%
	Više od 35	124	81.6%
Godine radnog staža	Do 10	35	23.0%
	10 - 20	65	42.8%
	Više od 20	52	34.2%
Stručno usavršavanje	Da	127	83.6%
	Ne	25	16.4%

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

U Tablici 2 prikazani su stavovi ispitanika (N - 152) o kompetencijama nastavnčkog kadra za upotrebu medijskih sredstava. U segmentu „Kompetencije“ skale procjene KNMO nastavnicima je za procjenu ponuđeno 12 tvrdnji, a za svaku od njih prikazan je prosječan odgovor (M), odstupanje od aritmetičke sredine (sd) i postotak ispitanika koji je iskazao suglasnost/nesuglasnost ili neodlučnosti pri vrednovanju.

Tablica 2. Stavovi nastavnika o kompetencijama za upotrebu medijskih sredstava

KOMPETENCIJE	M	sd	1	2	3	4	5
Kompetentan/na sam za korištenje računara u radu sa učenicima	4.44	0.83	0.7	3.9	6.6	28.3	60.5
Kompetentan/na sam za korištenje obrazovnih softvera u radu sa učenicima	3.88	1.07	3.3	7.9	19.7	34.9	34.2
Kompetentan/na sam za korištenje Power point prezentacija u radu sa učenicima	4.30	0.98	2.0	3.9	13.8	21.7	58.6
Kompetentan/na sam za korištenje medijskih uređaja (fotoaparat, kamera, radio, televizija)	4.42	0.88	0.7	4.6	8.6	23.7	62.5
Kompetentan/na sam za korištenje internet <i>siteova</i> u radu sa učenicima	4.48	0.79	0.7	1.3	11.2	23.0	63.8
Kompetentan/na sam za korištenje programa Excel	4.10	4.30	5.3	6.6	27.0	27.6	33.6
Kompetentan/na sam za korištenje programa Word	4.62	0.73	1.3	0.7	5.3	19.7	73.0
Kompetentan/na sam za korištenje e-maila	4.72	0.58	/	1.3	3.3	17.1	78.3
Kompetentan/na sam za pisanje bloga o vlastitom odgojno - obrazovnom radu	3.55	1.14	5.3	13.2	26.3	31.6	23.7
Kompetentan/na sam za korištenje društvenih mreža u obrazovanju (FB, Instagram i slično)	4.00	1.25	6.6	8.6	12.5	22.4	50.0
Smatram se medijski kompetentnom osobom	4.04	0.91	/	7.2	17.8	38.2	36.8
Putem medija se informiram o inovacijama obrazovnog sistema	4.11	0.89	1.3	4.6	12.5	44.1	37.5

Na osnovu analize prosječnog odgovora (M) ispitanika pri vrednovanju tvrdnji, možemo uočiti da su nastavnici koji su činili uzorak istraživanja najpozitivnije procijenili vlastite kompetencije za upotrebu e-maila (M-4.72); potom programa Word (M-4.62); internet *siteova* u radu sa učenicima (M-4.48); računara (M-4.44), medijskih uređaja kao što su fotoaparati, kamera, radio i televizija (M-4.42) i Power point prezentacija (M-4.30). Pri procjeni kompetentnosti za primjenu navedenih, kako tradicionalnih, tako i modernih medijskih uređaja nastavnici su iskazali stavove koji se mogu tumačiti kao visok stupanj djelomične suglasnosti. Točnije, kako rezultati istraživanja pokazuju, izuzetno mali postotak ispitanika nije osposobljen za korištenje e-maila (1.3 %) i internet *siteova* (2 %), kao i primjenu računara (4.6 %); Power point prezentacija (5.9 %); fotoaparata, kamera, radija i televizije (M-5.3 %) i programa Word (2 %).

Djelomičnu suglasnost i nešto niži stupanj povjerenja u vlastite kompetencije za upotrebu medijskih sredstava nastavnici su iskazali pri vrednovanju tvrdnji koje se odnose na upotrebu programa Excel (M-4.10) i društvenih mreža u obrazovanju kao što su Facebook i Instagram (M-4.00). Rezultati istraživanja također pokazuju da se nastavnički kadar na našim prostorima najčešće suočava sa teškoćama prilikom tendencije da kreira blog o vlastitom odgojno - obrazovnom radu (M-3.55) i primijeni obrazovne softvere u radu sa učenicima (M-3.88). Pri vrednovanju spomenutih kompetencija ispitanici su dominantno iskazivali neodlučnost u procjeni, s obzirom na to da su njihovi stavovi koncentrirani oko broja 3 koji je na petero – stupanjskoj skali procjene KNMO označavao stav neodlučan/na sam.

Ukoliko uzmemo u obzir umjereni i jači stupanj suglasnosti u skali procjene KNMO uvidjeti ćemo da čak 75 % ispitanika sebe smatra medijski kompetentnom osobom. U skladu sa navedenim je i rezultati istraživanja koji pokazuju da se 81.6 % nastavnika putem medija informira o inovacijama u oblasti odgojno - obrazovnog sistema.

Na osnovi navedenih rezultata istraživanja možemo zaključiti da prva hipoteza istraživanja „*Pretpostavlja se da nastavnici najpozitivnije procjenjuju vlastite kompetencije za primjenu i tumačenje tradicionalnih medija (radio, televizija, kamera, fotoaparati i slično)*“ nije potvrđena, s obzirom na to da su nastavnici najpozitivnije procijenili vlastite kompetencije samo za upotrebu e-maila (M-4.72).

U Tablici 3 prikazani su stavovi nastavnika (N-152) o svrsi upotrebe medijskih sredstava. U segmentu „*Svrha upotrebe*“ skale procjene KNMO nastavnicima je za procjenu ponuđeno 7 tvrdnji, a za svaku od njih prikazan je prosječan odgovor (M), odstupanje od aritmetičke sredine (sd) i postotak ispitanika koji je iskazao suglasnost/nesuglasnost ili neodlučnosti pri vrednovanju.

Tablica 3. Stavovi nastavnika o svrsi upotrebe medijskih sredstava

SVRHA	M	sd	1	2	3	4	5
Medijska sredstva koristim za pripremu aktivnosti u radu sa učenicima	4.09	0.90	/	6.6	16.4	38.2	38.8
Medijska sredstva koristim u fazi realizacije aktivnosti sa učenicima	3.90	0.92	/	9.9	17.8	44.1	28.3
Medijska sredstva koristim za pronalaženje materijala za rad sa učenicima	4.28	0.76	/	2.0	13.2	38.8	46.1
Medijska sredstva koristim za bilježenje podataka o učenicima	3.51	1.13	3.9	17.8	23.0	32.9	22.4
Medijska sredstva koristim za vođenje pedagoške dokumentacije	3.51	1.21	6.6	16.4	20.4	32.2	24.3
Medijska sredstva koristim za analiziranje vlastite prakse	3.34	1.10	7.2	14.5	27.6	37.5	13.2
Medijska sredstva koristim za komunikaciju sa roditeljima učenika	3.09	1.24	13.8	17.8	26.3	28.9	13.2

Uzmemo li u obzir distribuciju prosječnog odgovora ispitanika (M) uvidjeti ćemo da se, od strane nastavničke populacije medijska sredstva najčešće koriste u svrhu pronalaženja nastavnog materijala (M-4.28), potom za pripremu aktivnosti koje će se realizirati u radu s učenicima (M-4.09) i nešto rjeđe u fazi realizacije nastavnih aktivnosti (M-3.90). Pri vrednovanju spomenutih *itema* koji ukazuju na svrhu upotrebe medijskih sredstava nastavnici koji su činili uzorak istraživanja iskazali su nizak stupanj djelomične suglasnosti.

U istraživanju je uočena neodlučnost ispitanika pri vrednovanju tvrdnji koje se odnose na svrhu upotrebe medijskih sredstava kao što je bilježenje podataka o učenicima (M-3.51); vođenje pedagoške dokumentacije (M-3.51) i analiziranje vlastite prakse (M-3.34). Ipak, uzmemo li u obzir umjereni i jači stupanj suglasnosti uvidjeti ćemo da medijska sredstva za bilježenje podataka o učenicima koristi 55.3 %; za vođenje pedagoške dokumentacije 56.5 % i analiziranje vlastite prakse 50.7 % ispitanih nastavnika. Rezultati istraživanja pokazuju da se od strane nastavnika koji su činili uzorak istraživanja medijska sredstva istraživanja najrjeđe koriste za ostvarivanje komunikacije sa roditeljima učenika (M-3.09).

Na osnovu navedenih rezultata istraživanja možemo zaključiti da druga hipoteza istraživanja „Pretpostavlja se da nastavnici najčešće koriste medijska sredstva za vođenje pedagoške dokumentacije“ nije potvrđena. Rezultati pokazuju da ispitanici koji su činili uzorak istraživanja najučestalije koriste medijska sredstva za pronalaženje materijala za rad sa učenicima (M-4.28).

U Tablici 4 prikazani su stavovi ispitanika o obrazovanju za poticanje medijskih kompetencija i pismenosti nastavnog kadra. U segmentu „*Obrazovanje za medijsku pismenost*“ skale procjene KNMO nastavnicima je za procjenu ponuđeno 12 tvrdnji, a za svaku od njih prikazan je prosječan odgovor (M), odstupanje od aritmetičke sredine (sd) i postotak ispitanika koji je iskazao suglasnost/ nesuglasnost ili neodlučnosti pri vrednovanju.

Tablica 4. Stavovi nastavnika o obrazovanju za primjenu medijskih sredstava

OBRAZOVANJE	M	sd	1	2	3	4	5
Programi pripreme za nastavnički poziv bi trebali posvetiti više pažnje kompetencijama za medijsko obrazovanje	4.08	0.91	0.7	5.9	15.8	39.5	38.2
Pratim novine iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija	3.65	1.11	5.9	9.2	21.7	40.1	23.0
Rado bih prisustvovao/la seminarima o medijskim sredstvima	4.22	0.99	2.0	3.9	16.4	25.0	52.6
Razmjena iskustava nastavnika doprinosi razvoju kompetencija za primjenu medijskih tehnologija	4.38	0.75	/	2.6	8.6	36.8	52.0
Upoznat/a sam s internet <i>siteovima</i> korisnim za medijsko opismenjavanje nastavnika	3.87	0.98	2.0	9.2	15.8	45.4	27.6
Pratim blogove koje kreiraju nastavnici kako bih se medijski educirao/la	3.31	1.10	6.6	16.4	28.9	34.9	13.2
Medijsko obrazovanje nastavnika razvija se čitanjem stručne literature	3.65	1.03	2.0	11.8	28.3	34.2	23.7
Smatram da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika	4.17	0.90	/	4.6	19.7	29.6	46.1
Medijsko obrazovanje nastavnika doprinosi modernizaciji odgojno - obrazovnog procesa	4.38	0.77	/	1.3	13.8	30.3	54.6
Nastavnike je potrebno detaljnije informirati o mogućnostima primjene medijskih sredstava u nastavi	4.36	0.78	/	2.0	13.2	30.9	53.9
Posjetio/l a bih radionice na temu medijske pismenosti nastavnika	4.31	0.90	/	4.6	15.8	23.0	56.6
Rado bih se usavršio/a u oblasti primjene medija u procesu planiranja odgojno - obrazovnog rada	4.30	0.91	/	5.3	15.1	23.7	55.9

Na osnovu analize prosječnog odgovora u istraživanju je uočena tendencija kontradiktornosti u stavovima nastavnika. Točnije, rezultati istraživanja pokazuju da s jedne strane ispitanici smatraju da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika (M-4.17); da je nastavnike potrebno detaljnije informirati o mogućnostima primjene medijskih sredstava (M-4.36); da bi programi pripreme za nastavnički poziv trebali posvetiti više pažnje kompetencijama za medijsko obrazovanje (M-4.08) i da medijsko obrazovanje doprinosi modernizaciji odgojno - obrazovnog procesa (M-4.38). S druge strane, rezultati istraživanja pokazuju da nastavnici u dovoljnoj mjeri ne prate novosti u oblasti informacijsko - komunikacijskih tehnologija (M-3.65); ne upoznaju se učestalo sa internet *siteovima* korisnim za medijsko opismenjavanje (M-3.87); rijetko prate blogove koje kreiraju drugi nastavnici u cilju medijskog obrazovanja (M-3.31) i čitaju stručnu literaturu koja može doprinesti njihovoj kompetentnosti za primjenu medija u nastavi (M-3.65).

Međutim, potrebno je napomenuti i da nastavnici koji su činili uzorak istraživanja pokazuju visok stupanj spremnosti za pohađanje seminara (M-4.22) i radionica (M-4.31) o medijskim sredstvima; razmjenu iskustava sa kolegama o primjeni medija u nastavi (M-4.38) i usavršavanje u oblasti primjene medija u procesu planiranja odgojno - obrazovnog rada (M-4.30).

Na osnovi navedenih rezultata istraživanja možemo zaključiti da treća hipoteza istraživanja „*Pretpostavlja se da je, prema mišljenju nastavnika najkorisniji vid stjecanja kompetencija za medijsko obrazovanje pohađanje seminara*“ nije potvrđena. Ispitanici koji su činili uzorak istraživanja istakli su da razmjena iskustava nastavnika doprinosi u najvećem stupnju razvoju kompetencija za primjenu medijskih tehnologija (M-4.38).

U Tablici 5 prikazane su tvrdnje kod kojih je ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika na nivou $p > 0.05$, u odnosu na predmetno područje. Pored prosječnog odgovora (M) i odstupanja od aritmetičke sredine (sd), za svaki *item* prikazan je broj stupnja slobode (df); nivo statističke značajnosti (p) i vrijednost t-testa.

Tablica 5. Statistički značajne razlike u stavovima nastavnika u odnosu na predmetno područje

	Predmetno područje	M	sd	t	df	p
Kompetentan/na sam za korištenje programa Excel	Prirodne/tehničke	3.98	1.21	2.02	150	0.04
	Društveno - humanističke	3.61	1.05			
Pratim novine iz oblasti informacijsko - komunikacijskih tehnologija	Prirodne/tehničke	3.89	1.08	2.44	150	0.01
	Društveno - humanističke	3.45	1.09			
Medijsko obrazovanje nastavnika razvija se čitanjem stručne literature	Prirodne/tehničke	3.88	0.89	2.40	150	0.01
	Društveno - humanističke	3.48	1.09			

Na osnovi rezultata istraživanja prikazanih u Tablici 5 možemo uočiti da ispitanici koji pripadaju kategoriji nastavnika prirodno/tehničkih znanosti pozitivnije procjenjuju vlastite kompetencije za korištenje programa Excel (M-3.98), u odnosu na nastavnike društveno - humanističkih znanosti (M-3.61), kao i da učestalije prate novosti iz oblasti informacijsko - komunikacijskih tehnologija (M-3.89) u odnosu na nastavnike društveno - humanističkih znanosti (M-3.45). Također, čitanje stručne literature kao vid medijskog obrazovanja doživljava se efikasnijim kod nastavnika prirodno/tehničkih (M-3.88), nego društveno – humanističkih znanosti (M-3.48). Dobivene rezultate istraživanja moramo promatrati u kontekstu samog znanstvenog područja. Točnije, nastavnici prirodnih i tehničkih znanosti već u toku studija stječu bazične kompetencije i znanja u oblasti informatike, računarstva i medija te je samim tim rezultat koji implicira njihove pozitivnije stavove prema ispitivanoj tematici sasvim opravdan i logičan.

U Tablici 6 prikazane su tvrdnje kod kojih je ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika na nivou $p > 0.05$, u odnosu na godine starosti. Pored prosječnog odgovora (M) i odstupanja od aritmetičke sredine (sd), za svaki *item* prikazan je broj stupnja slobode (df); nivo statističke značajnosti (p) i vrijednost t-testa.

Tablica 6. Statistički značajne razlike u stavovima nastavnika u odnosu na godine starosti

	Godine starosti	M	sd	t	df	p
Kompetentan/na sam za korištenje računara u radu sa učenicima	Do 35	4.82	0.47	2.72	150	0.00
	Više od 35	4.35	0.87			
Kompetentan/na sam za korištenje Power point prezentacija u radu sa učenicima	Do 35	4.60	0.68	1.78	150	0.02
	Više od 35	4.24	1.03			
Kompetentan/na sam za korištenje medijskih uređaja (fotoaparat, kamera, radio, televizija i slično)	Do 35	4.64	0.55	1.43	150	0.05
	Više od 35	4.37	0.93			

Na osnovi analize prosječnog odgovora (M) možemo uočiti da su svi nastavnici, nezavisno od pripadnosti mlađoj (do 35 godina) ili starijoj kategoriji (više od 35 godina) ispitanika koji su činili uzorak istraživanja pozitivno procijenili vlastite kompetencije za korištenje računara, Power point prezentacija i medijskih uređaja kao što su fotoaparat, kamera, radio i televizija. Spomenuti zaključak potkrepljuje činjenica da su njihovi odgovori koncentrirani oko broja 4 koji na petero - stupanjskoj skali procjene KNMO označava stav djelomično sam suglasan / na. Međutim, mlađa kategorija ispitanika starosti do 35 godina je dosljedno pozitivnije procjenjivala vlastite kompetencije za upotrebu spomenutih medijskih sredstava (M-4.82; M-4.60 i M-4.64) u odnosu na kategoriju

ispitanih nastavnika sa više od 35 godina starosti (M-4.35; M-4.24 i M-4.37). U svjetlu ubrzanog tehnološkog razvoja i neminovnosti medijske pismenosti koja zauzima primat nad općom pismenošću mlađih generacija, rezultati istraživanja nam se čine opravdanim i u skladu s tendencijama koje u samom društvu nastupaju, a podrazumijevaju sve veći značaj ranog tehnološkog opismenjavanja.

U Tablici 7 prikazane su tvrdnje kod kojih je ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika na nivou $p > 0.05$ o kompetencijama za medijsko obrazovanje, u odnosu na godine starosti. Pored prosječnog odgovora (M) i odstupanja od aritmetičke sredine (sd), za svaki *item* prikazan je broj stupnja slobode (df); nivo statističke značajnosti (p) i vrijednost F-testa.

Tablica 7. Statistički značajne razlike u stavovima nastavnika o kompetencijama za medijsko obrazovanje u odnosu na godine radnog staža

KOMPETENCIJE	Godine radnog staža	M	sd	F	df	p
Kompetentan/na sam za korištenje računara u radu s učenicima	Do 10	4,88	0,52	14.1	2	0.00
	10 - 20	4,53	0,70			
	Više od 20	4,01	0,95			
Kompetentan/na sam za korištenje obrazovnih softvera u radu sa učenicima	Do 10	4,28	0,75	4.27	2	0.01
	10 - 20	3,89	1,11			
	Više od 20	3,61	1,12			
Kompetentan/na sam za korištenje Power point prezentacija u radu sa učenicima	Do 10	4,71	0,62	7.32	2	0.00
	10 - 20	4,38	1,02			
	Više od 20	3,94	1,01			
Kompetentan/na sam za korištenje medijskih uređaja (fotoaparat, kamera, radio, televizija i sl.)	Do 10	4,68	0,58	8.60	2	0.00
	10 - 20	4,60	0,63			
	Više od 20	4,03	1,15			
Kompetentan/na sam za korištenje internet <i>siteova</i> u radu sa učenicima	Do 10	4,77	0,42	5.81	2	0.00
	10 - 20	4,53	0,79			
	Više od 20	4,21	0,91			
Kompetentan/na sam za korištenje programa Word	Do 10	4,88	0,40	4.37	2	0.01
	10 - 20	4,64	0,73			
	Više od 20	4,42	0,84			
Kompetentan/na sam za korištenje e - maila	Do 10	4,97	0,16	4.36	2	0.01
	10 - 20	4,67	0,64			
	Više od 20	4,61	0,66			
Kompetentan/na sam za pisanje bloga o vlastitom odgojno - obrazovnom radu	Do 10	3,57	1,00	4.20	2	0.01
	10 - 20	3,81	1,02			
	Više od 20	3,21	1,28			
Smatram se medijski kompetentnom osobom	Do 10	4,34	0,63	7.48	2	0.00
	10 - 20	4,18	0,88			
	Više od 20	3,67	1,00			

Na osnovi rezultata istraživanja prikazanih u Tablici 7 i analize prosječnog odgovora, možemo uočiti tendenciju da se s porastom godina radnog staža nastavnika smanjuje stupanj pozitivnog procjenjivanja vlastitih kompetencija za upotrebu medijskih sredstava. Točnije, nastavnici s najkraćim radnim stažem (do 10 godina) dosljedno su iskazivali najviši stupanj suglasnosti s tvrdnjama koje ukazuju na kompetentnost za upotrebu računara (M-4.48); obrazovnih softvera (M-4.28); Power point prezentacija (M-4.71); medijskih uređaja kao što su fotoaparat, kamera, radio i televizija (M-4.68); internet *siteova* (M-.77); programa Word (M-4.88) i e - maila (M-4.97).

Neodlučnost i nešto niži stupanj djelomične suglasnosti u rasponu od M-3.89 pri procjeni kompetencija za upotrebu obrazovnih softvera (M-4.38 pri procjeni kompetencija za upotrebu Power point prezentacija; M-4.53 pri procjeni kompetencija za upotrebu računara i internet *siteova*; M-4.60 pri procjeni kompetencija za upotrebu medijskih uređaja kao što su fotoaparat, kamera, radio i televizija; M-4.64 pri procjeni kompetencija za upotrebu programa Word) do prosječnog odgovora M-4.67 pri procjeni kompetencija za upotrebu e-maila, iskazali su nastavnici sa radnim stažem od 10 do 20 godina. Za razliku od spomenutih kategorija, nastavnici sa radnim stažem dužim od 20 godina pri vrednovanju tvrdnji koje se odnose na kompetentnost za upotrebu medijskih sredstava iskazali su stavove koji se mogu tumačiti na granici između neodlučnosti i niskog stupnja djelomične suglasnosti (od M-3.21 pri vrednovanju kompetencija za pisanje blogova o odgojno - obrazovnom radu do M-4.61 pri vrednovanju kompetencija za upotrebu obrazovnih softvera i računara). Izuzetak od navedenog pravila je uočen kod tvrdnje *Kompetentan sam za pisanje bloga o vlastitom odgojno - obrazovnom radu* pri čijem vrednovanju su viši stepen suglasnosti iskazali nastavnici sa radnim stažem od 10 do 20 godina (M-3.81), u odnosu na ispitanike sa radnim stažem do 10 godina (M-3.57).

U skladu s navedenim su i rezultati istraživanja koji pokazuju da nastavnici s najkraćim radnim stažem (do 10 godina) sebe smatraju medijski najkompetentnijima (M-4.34), potom slijede i nastavnici sa radnim stažem od 10 do 20 godina koji su također pozitivno procijenili vlastite medijske kompetencije (M-4.18). Za razliku od njih, nastavnici sa najdužim radnim stažem iskazali su neodlučnost pri vrednovanju tvrdnje *Smatram se medijski kompetentnom osobom* (M-3.67).

Dobivene rezultate istraživanja koji ukazuju na pozitivnije percepcije vlastitih medijskih kompetencija u kategoriji ispitanika sa kraćim radnim stažem (do 10 i od 10 do 20 godina) u odnosu na nastavnike sa radnim stažem dužim od 20 godina možemo objasniti ukoliko uzmemo u obzir i kontekst upotrebe medijskih sredstava u osobne svrhe. Dakle, pretpostavljamo da nedostatak iskustava nastavnika koji duže obavljaju nastavnički poziv i imali su prilike da rade u tradicionalnom odgojno - obrazovnom sistemu koji je od nastavnih sredstava podrazumijevao upotrebu isključivo ploče i krede, uvjetuje njihovu neodlučnost i nesigurnost pri procjeni vlastitih medijskih kompetencija.

U Tablici 8 prikazane su tvrdnje kod kojih je ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika na nivou $p > 0.05$ o svrsi upotrebe medija, u odnosu na godine starosti. Pored prosječnog odgovora (M) i odstupanja od aritmetičke sredine (sd), za svaki *item* prikazan je broj stupnja slobode (df); nivo statističke značajnosti (p) i vrijednost F-testa.

Tablica 8. Statistički značajne razlike u stavovima nastavnika o svrsi upotrebe medija u odnosu na godine radnog staža

SVRHA	Godine radnog staža	M	sd	F	df	p
Medijska sredstva koristim za pripremu aktivnosti u radu sa učenicima	Do 10	4.11	0.86	4.67	2	0.01
	10 - 20	4.30	0.80			
	Više od 20	3.80	0.97			
Medijska sredstva koristim za pronalaženje materijala za rad sa učenicima	Do 10	4.45	0.61	3.26	2	0.04
	10 - 20	4.36	0.78			
	Više od 20	4.07	0.81			

Na osnovu analize prosječnog odgovora ispitanika možemo zaključiti da medijska sredstva u svrhu pripreme aktivnosti koje će se realizirati u radu sa učenicima najčešće koriste nastavnici sa radnim stažem od 10 do 20 godina (M-4.30), a potom i nastavnici sa radnim stažem do 10 godina (M-4.11). Za razliku od njih, ispitanici sa najdužim radnim stažem (više od 20 godina) iskazali su neodlučnost u procjeni.

Rezultati istraživanja također pokazuju da korištenje medijskih sredstava za pronalaženje materijala za rad sa učenicima najčešće prakticiraju nastavnici sa najkraćim radnim stažem (M-4.45); potom nastavnici sa radnim stažem od 10 do 20 godina (M-4.36), a najrjeđe kategorija nastavnika sa radnim stažem dužim od 20 godina (M-4.07).

U tablici 9 prikazane su tvrdnje kod kojih je ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika na nivou $p > 0.05$ (o obrazovanju za primjenu medijskih sredstava), u odnosu na godine starosti. Pored prosječnog odgovora (M) i odstupanja od aritmetičke sredine (sd), za svaki *item* prikazan je broj stupnja slobode (df); nivo statističke značajnosti (p) i vrijednost F - testa.

Tablica 9. Statistički značajne razlike u stavovima nastavnika o obrazovanju za primjenu medijskih sredstava u odnosu na godine radnog staža

OBRAZOVANJE	Godine radnog staža	M	sd	F	df	p
Programi pripreme za nastavnički poziv bi trebali posvetiti više pažnje kompetencijama za medijsko obrazovanje	Do 10	4,14	0,94	4.70	2	0.01
	10 - 20	4,29	0,72			
	Više od 20	3,78	1,03			
Rado bih prisustvovao/la bih seminarima o medijskim sredstvima	Do 10	4,31	0,99	12.0	2	0.00
	10 - 20	4,56	0,63			
	Više od 20	3,73	1,15			
Razmjena iskustava nastavnika doprinosi razvoju kompetencija za primjenu medijskih tehnologija	Do 10	4,62	0,54	14.4	2	0.00
	10 - 20	4,58	0,58			
	Više od 20	3,96	0,88			
Upoznat/a sam s internet <i>siteovima</i> korisnim za medijsko opismenjavanje nastavnika	Do 10	3,62	1,19	4.82	2	0.00
	10 - 20	4,15	0,71			
	Više od 20	3,69	1,05			
Pratim blogove koje kreiraju nastavnici kako bih se medijski educirao/la	Do 10	3,14	1,03	3.52	2	0.03
	10-20	3,58	1,04			
	Više od 20	3,09	1,15			
Smatram da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika	Do 10	4,17	0,92	4.25	2	0.01
	10 - 20	4,38	0,78			
	Više od 20	3,90	0,97			
Smatram da medijsko obrazovanje nastavnika doprinosi modernizaciji odgojno - obrazovnog procesa	Do 10	4,34	0,72	4.79	2	0.01
	10 - 20	4,58	0,65			
	Više od 20	4,15	0,87			
Nastavnike je potrebno detaljnije informirati o mogućnostima primjene medijskih sredstava u nastavi	Do 10	4,25	0,81	4.62	2	0.01
	10 - 20	4,58	0,63			
	Više od 20	4,17	0,87			
Posjetio/la bih radionice na temu medijske pismenosti nastavnika	Do 10	4,51	0,70	9.14	2	0.00
	10 - 20	4,53	0,70			
	Više od 20	3,90	1,08			
Rado bih se usavršio/la u oblasti primjene medija u procesu planiranja odgojno - obrazovnog rada	Do 10	4,45	0,81	11.4	2	0.00
	10 - 20	4,58	0,70			
	Više od 20	3,84	1,03			

Na osnovu rezultata istraživanja prikazanih u Tablici 9 možemo zaključiti da su s tvrdnjama koje sugeriraju spremnost nastavnika za stjecanje medijskog obrazovanja i medijskih kompetencija (*Programi pripremanja za nastavnički poziv bi trebali više pažnje posvetiti kompetencijama za medijsko obrazovanje; Rado bih prisustvovao/la bih seminarima o medijskim sredstvima; Razmjena iskustava nastavnika doprinosi razvoju kompetencija za primjenu medijskih tehnologija; Smatram da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika; Posjetio/la bih radionice na temu medijske pismenosti nastavnika i Rado bih se usavršio/la u oblasti primjene medija u procesu planiranja odgojno - obrazovnog rada*) najviši stupanj djelomične suglasnosti dosljedno iskazivali ispitanici sa radnim stažem od 10 do 20 godina (u rasponu od M-4.29 do M-4.58), a potom ispitanici sa najkraćim radnim stažem - do 10 godina (u rasponu od M-4.14 do M-4.62). Za razliku od njih, nastavnici sa najdužim radnim stažem su pri vrednovanju spomenutih tvrdnji pokazivali najniži stupanj suglasnosti, tj. neodlučnost u procjeni vlastite spremnosti za stjecanje medijskog obrazovanja.

Na osnovu analize prosječnog odgovora ispitanika pri vrednovanju tvrdnji *Upoznat/a sam sa internet siteovima korisnim za medijsko opismenjavanje nastavnika i Pratim blogove koje kreiraju nastavnici kako bih se medijski educirao/la* možemo zaključiti da sve tri kategorije ispitanika koje su činile uzorak istraživanja, nezavisno od godina radnog staža, rijetko prakticiraju navedene načine medijskog opismenjavanja s obzirom na to da su njihovi odgovori koncentrirani oko broja 3 koji na petero - stupanjskoj skali procjene KNMO označava stav neodlučan/na sam. Izuzetak od navedene tendencije jeste kategorija ispitanika sa radnim stažem od 10 do 20 godina koja je nešto pozitivnije procijenila vlastitu upoznatost sa internet *saiteovima* korisnim za medijsko opismenjavanje nastavnika (M-4.15).

Bez obzira na rijetko samoinicijativno medijsko obrazovanje nastavnika, rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu da sve tri kategorije ispitanika smatraju da medijsko obrazovanje doprinosi modernizaciji odgojno - obrazovnog procesa, kao i da je nastavnike potrebno detaljnije informirati o mogućnostima primjene medijskih sredstava u nastavi.

Kada je riječ o nezavisnoj varijabli koja se odnosi na stručno usavršavanje u oblasti medijskog obrazovanja rezultati istraživanja pokazali su da je na svim *itemima* u skali procjene KNMO ustanovljena statistički značajna razlika u stavovima ispitanika. Točnije, nastavnici koji su se u oblasti primjene medija stručno usavršavali (N-1 27) pozitivnije su procijenili vlastite medijske kompetencije i pokazali su veći stupanj spremnosti za dalje stručno usavršavanje, u odnosu na nastavnike koji se nisu medijski obrazovali putem seminara, radionica i tečajeva (N-25).

ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenih rezultata istraživanja možemo zaključiti da stanje medijske pismenosti nastavnčkog kadra na našim prostorima nije na nivou koji se može smatrati zabrinjavajućim. Usprkos tome, rezultati istraživanja također ukazuju na jake i slabe strane medijske pismenosti i kompetentnosti ispitanika, te pružaju mogućnost intenziviranja obuke u onim oblastima koje nastavnici procjene kritičnima i neophodnima. Imajući u vidu da roditelji u suvremenom društvu često nemaju (kako zbog poslovnih, tako i zbog privatnih obaveza) vremena za posjetu ustanovama u mjeri u kojoj bi željeli, jako je važno iskoristiti medijska sredstva u svrhu poticanja ekonomičnosti suradnje i komunikacije roditelja i nastavnika. Dakle, istraživanje ukazuje na potrebu da se nastavnom kadru i roditeljima predoče potencijalne mogućnosti za stupanje u neposredni kontakt primjenom produkata suvremene tehnologije, s obzirom na rezultate istraživanja koji ukazuju na nedovoljno korištenje medijskih resursa u spomenute svrhe.

U istraživanju je uočena tendencija kontradiktornosti u stavovima nastavnika. Točnije, rezultati istraživanja pokazuju da, s jedne strane, ispitanici smatraju da je potrebno više pažnje posvetiti medijskom obrazovanju nastavnika, a s druge strane rezultati istraživanja pokazuju da su nastavnici u dovoljnoj mjeri ne prate novosti u oblasti informacijsko - komunikacijskih tehnologija, ne upoznaju se učestalo sa internet *siteovima* korisnim za medijsko opismenjavanje, rijetko prate blogove koje kreiraju drugi nastavnici u cilju medijskog obrazovanja i ne čitaju u dovoljnoj mjeri stručnu literaturu koja može doprinesti njihovoj kompetentnosti za primjenu medija u nastavi. Na osnovu dublje analize spomenutih rezultata, u istraživanju je donesen zaključak da je nastavnicima teže da se samoinicijativno i individualno medijski obrazuju (praćenjem novina, pretraživanjem internet *siteova* i blogova te čitanjem stručne literature) nego da stječu kompetencije za medijsko obrazovanje putem radionica i seminara koji se organiziraju najčešće od strane ustanova u kojima su zaposleni, a koje uglavnom prakticiraju grupni oblik rada. Također, ovakvi oblici stručnog usavršavanja nerijetko su „obaveza“ nastavnim kadrovima u cilju dobivanja bodova potrebnih za zadržavanje nastavničke pozicije, te možemo zaključiti da je u slučaju medijskog obrazovanja nastavnika dominantnija ekstrizična nego intrizična motivacija koja bi podrazumijevala želju da se medijska sredstva zaista implementiraju u svakodnevni odgojno - obrazovni rad. Pri tome ne dovodimo u pitanje kvalitetu seminara i radionica koje se organiziraju za nastavni kadar, već primjenjivost znanja koja se na taj način stječu u praksi, s obzirom na rezultate istraživanja koji ukazuju na nizak stupanj individualne spremnosti za unapređivanje vlastitog medijskog obrazovanja.

Kad su u pitanju nezavisne varijable koje su korištene u istraživanju, rezultati pokazuju da nastavnici prirodnih i tehničkih nauka; nastavnici koji pripadaju uzorku istraživanja do 35 godina starosti i nastavnici sa kraćim radnim stažem (do 10 i od 10 do 20 godina) pozitivnije procjenjuju vlastite kompetencije i pokazuju veći stupanj spremnosti za medijsko obrazovanje. Dakle, implikacije provedenog istraživanja ukazuju na potrebu da se populaciji nastavnika društveno - humanističkih nauka sa dužim radnim stažem osigura intenzivnija obuka u oblasti medijskog obrazovanja s obzirom

na činjenicu da ne pripadaju generaciji „digitalnih urođenika“ i u toku samih studija imaju manje predmetnih oblasti u planovima i programima koje bi ih digitalno opismenile i pripremile za buduću adekvatnu implementaciju medija u odgojno - obrazovni rad.

Literatura:

- Amdam, S. (2017). Media Education Goes Professional?. *Nordicom review*, 38(1), 81-95.
- Arnolds-Granlund, S. B., & Kotilainen, S. (2010). Media Literacy Education: Nordic Perspectives. Gothenborg: Nordicom. Retrived from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.737.5948&rep=rep1&type=pdf>.
- Brakus, A. (2015). Medijska pismenost i obrazovanje. *Medijski dijalozi*, 8(2), 47-53.
- Buckingham, D. (2015). Defining digital literacy-What do young people need to know about digital media?. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 10, 21-35.
- Carr, P. R., & Porfilio, B. J. (2009). Computers, the media and multicultural education: Seeking engagement and political literacy. *Intercultural Education*, 20(2), 91-107.
- Chen, F., Gorbunova, N. V., Masalimova, A. R., & Bírová, J. (2017). Formation of ICT-competence of future university school teachers. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(8), 4765-4777.
- Fedorov, A. (2011). Media Education Training System for Future Teachers on Screen Arts' Basis. *PedActa*, 1(1-2), 43-52.
- Fedorov, A. (2012). The Contemporary Mass Media Education in Russia: In Search for New Theoretical Conceptions and Models. *Acta Didactica Napocensia*, 5(1), 53-64.
- Fedorov, A., & Levitskaya, A. (2018). Media literacy education mass media education in Commonwealth of Independent States (CIS). *Медиаобразование*, 1, 7-17.
- García-Ruiz, R., Ramírez-García, A., & Rodríguez-Rosell, M. D. M. (2014). Media Literacy Education for a New Prosumer Citizenship. Educación en alfabetización mediática para una nueva ciudadanía prosumidora. *Comunicar*, 22(43), 15-23.
- Giest, H. (2010). Reinventing Education: new technology does not guarantee a new learning culture. *E-Learning and Digital Media*, 7(4), 366-376.
- Kačínová, V. (2018). Media competence as a cross-curricular competence. *Communication Today*, 9(1), 38-57.
- Kellner, D. (2004). Technological transformation, multiple literacies, and the re-visioning of education. *E-Learning and Digital Media*, 1(1), 9-37.

- Kesler, T., Tinio, P. P., & Nolan, B. T. (2016). What's our position? A critical media literacy study of popular culture websites with eighth-grade special education students. *Reading & Writing Quarterly*, 32(1), 1-26.
- Kiryakova, A., Olkhovaya, T., & Rodionova, T. (2015). Axiological foundations of media education in modern university. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214, 143-149.
- Kupiainen, R., Sintonen, S., & Suoranta, J. (2008). *Decades of Finnish media education*. Tampere: University of Tampere. Retrived from: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/3250228/29270.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1556468475&Signature=fmJ%2FIyMLtvRK2938D%2BI%2FTRx1h1s%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DDecades_of_Finnish_Media_Education.pdf.
- Lee, A. Y. (2010). Media education: Definitions, approaches and development around the globe. *New horizons in education*, 58(3), 1-13.
- Levitskaya, A. (2014). Regional Media Education Centers (for non-professionals in the media fields) in the European Part of Russia. *European Journal of Contemporary Education*, 10(4).
- Livingstone, S., Grandío, M., Wijnen, C., Costa, C., and Papaioannou, T. (2013) Situating media literacy in the changing media environment: critical insights from European research on audiences. In Carpentier, N., Schroeder, K., and Hallett, L. (Eds.), *Audience Transformations: Shifting Audience Positions in Late Modernity*, (pp.210-227). Bristol: Intellect. Retrived from: http://eprints.lse.ac.uk/64072/1/Situating_media_literacy.pdf.
- Maksimović, J. i Osmanović, J. (2018). Značaj medijske kulture za alternativno obrazovanje. U: *Filozofija medija: mediji i alternativa*, 22, (ur.) Vuksanović, D., Čalović, D., Đorđević, M.M., Ilić, V. i Kitanović, D., 91-103. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina.
- Maksimović, J., & Stanisavljević Petrović, Z. (2014). Teorijsko-metodološka zasnovanost istraživanja utjecaja medija na adolescente. *In medias res: časopis filozofije medija*, 3(4), 472-486.
- Maksimović, J., Petrović, J., & Osmanović, J. (2015). Medijske kompetencije školskih pedagoga u suzbijanju vršnjačkog nasilja. *In medias res: časopis filozofije medija*, 4(6), 912-923.
- Matijević, M. (2011). The new Media and Informaln Learning. *Digital Technologies and New Forms of Learning*, 271-278. Retrived from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED521060.pdf>.
- Mavropulo, O., & Muryukina, E. (2018). Psychological characteristics indicators of media competence. *Медиаобразование*, 1, 95-100.
- Nagle, J. (2018). Twitter, cyber-violence, and the need for a critical social media literacy in teacher education: A review of the literature. *Teaching and Teacher Education*, 76, 86-94.

- Peicheva, D., & Milenkova, V. (2016). Media education policy in Bulgaria. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 9(1), 7-16.
- Stanisavljević Petrović, Z. i Pavlović, D. (2017). *Novi mediji u ranom obrazovanju*. Niš; Filozofski fakultet u Nišu.
- Tolić, M. (2008). Aktualnost medijskih kompetencija u suvremenoj pedagogiji. *Acta Iadertina*, 5(1), 1-13.
- Trifonova, M. (2010). Competency in ict of students in “pre-school and primary school pedagogy” – educational qualification degree bachelor and educational qualification degree master. *Trakia Journal of Sciences*, 8(3), 316-319.
- Veljanovski, R. (2012). Obrazovanje za medije u novom tehnološkom dobu – promena diskursa. *Digitalne medijske tehnologije, društvo i obrazovanje*. Beograd :Traduki. Retrived from: file:///C:/Users/anast/Desktop/KOMPETENCIJE%20%C5%A0KOLSKIH%20PEDAGOGA%20ZA%20MEDIJSKO%20OBRAZOVANJE/0023-51641235049V.pdf.
- Verbitskaya, O. M., & Ivanova, L. A. (2011). Media Competence as an Integral Quality of a New Teacher for a New School. *European researcher*, 12, 1652-1655.
- Westbrook, N. (2011). Media Literacy Pedagogy: critical and new/twenty-first-century literacies instruction. *E-Learning and Digital Media*, 8(2), 154-164.
- Wolák, R. (2013). Methodological Materials for Teaching Media Education in the Czech Republic: Prematurely Obsolete or Insufficient Support?. *An independent scientific journal for interdisciplinary research in pedagogy*, 2, 96-109. Retrived from: http://old.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/2013/e-Pedagogium_2-2013web.pdf#page=96.

Teachers' competencies for Media Education

Abstract

In the modern age, competencies for media education have become an integral feature of a successful teacher. Nevertheless, the topic of media literacy of teachers in our area has not yet been thoroughly researched. For this reason, the aim of the research was to examine media literacy and teacher competencies for media education. The research used a five - level scale of assessment of Teacher Competence for Media Education (KNMO) consisting of 31 items. The first segment of the assessment scale referred to the examination of teachers' competencies for the use of media, the second segment referred to the purpose of using the media and the third to the readiness of teachers to improve their own competencies for media education. The research involved 152 teachers (in the area of Nis, Dimitrovgrad, Zajecar, Merošina and Oblačina) whose attitudes were analyzed in relation to the subject area (natural / technical and social sciences), age, (up to 35 and more than 35) , years of work experience (up to 10; from 10 to 20 and more than 20) and professional training in the field of media education. The results of the research showed that 75% of the respondents consider themselves a media - competent person and that teachers most positively assess their own competencies for the use of e - mail, Word, internet sites; computers; media devices such as camera, camcorder, radio and television and Power point presentation. Teachers expressed a lower level of confidence in their own competencies for the use of media resources when it came to the use of Excel and social networks such as Facebook and Instagram. The results of the research also showed that teachers in our area most often face difficulties in the tendency to create a blog about their own educational work and the application of educational software in working with students. When it comes to the purpose of use, the results of the research showed that teachers most often use media in order to find teaching materials and prepare activities to be implemented in working with students, and least often to communicate with parents of students. The results of the research show that on the one hand the respondents believe that more attention should be paid to media education of teachers, and on the other hand they do not follow the news in the field of information and communication technologies, they do not frequently get acquainted with internet sites useful for media literacy, they rarely follow blogs created by other teachers for the purpose of media education or read professional literature that can contribute to their competence to apply the media in teaching. Also, the results of the research

show that teachers believe that the exchange of experiences with colleagues contributes the most to the development of competencies for the application of media technologies. When it comes to the independent variable - subject area, the results show that teachers of natural / technical sciences assess their own media competencies more positively and that they follow the news in the field of information and communication technologies more often than teachers of social sciences and humanities. Also, the research shows a tendency that with the increase in the years of work experience of teachers, the degree of positive assessment of one's own competencies for the use of media resources and the degree of readiness for acquiring media education decreases. When it comes to the independent variable related to professional development in the field of media education, the results of the research showed that teachers who have been professionally trained in the field of media application assess their own media competencies more positively and show a higher degree of readiness for further professional development in relation to teachers who have not been educated in the media through seminars, workshops and courses.

Key words: competencies, teachers, media, education.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Marko Poljak, Jelena Hadžić i Maša Martinić

Alma Mater Europea, Hrvatska
marko.poljak@diktiranje.hr

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Presscut d.o.o., Hrvatska
Jelena.hadzic@presscut.hr

NEWTON Technologies Adria, Hrvatska
masa.martinic@diktiranje.hr

Govor mržnje u hrvatskom medijskom prostoru

Sažetak

Autori u svom radu razmatraju aktualni problem zakonski reguliranog neprihvatljivog ponašanja u Hrvatskom medijskom prostoru, uključujući i društvene mreže, koncentrirajući se na problem govora mržnje. Temeljno je pitanje je li prisutnost govora mržnje u porastu. Primjenom metode analize sadržaja, a na obuhvatu kompletnog medijskog prostora Hrvatske, autori zaključuju da je porast prisutnosti neprihvatljivog ponašanja i govora mržnje hrvatska svakodnevnica. Osnovom dobivenih rezultata istraživački napori autora usmjeravaju se prema detekciji vrsta govora mržnje i na njihove primjere pojavnosti pri čemu detekcija pojavnosti neprihvatljivog govora a i govora mržnje pripada vrsti usmjerenoj prema etnicitetu, religiji i izbjeglicama. U primjeni detekcije, obrade i analize su računalne tehnologije na čijem razvoju i testiranju rezultata autori nastavljaju istraživanje. Treći istraživački napor autora usmjeren je prema događajima koji su prisutni u medijskom prostoru, a odnose se na neprihvatljivi govor, te kvalitativnom i kvantitativnom analizom sadržaja daju kontekstualni okvir najvažnijih događaja.

Ključne riječi: govor mržnje, društvene mreže, medijski sadržaj, računalne tehnologije.

UVOD U PROBLEM ISTRAŽIVANJA

U fokus interesa znanstvene i stručne javnosti dolazi tematika govora mržnje, lažnih vijesti i dezinformacija. Dijelom je to produkt namjere EU da se spriječi pojava i širenje istih.

Predmet našeg rada je govor mržnje. Pretpostavljali smo da se u hrvatskom medijskom prostoru najčešće pojavljuje govor mržnje usmjeren prema etnicitetu, migrantima i religiji pa smo, shodno tome, prikupili recentne teorijske radove na ove teme.

PREGLED RADOVA O GOVORU MRŽNJE

Interesirala su nas temeljna dva aspekta i to teorijska polazišta radova i metodološki i računalni aspekti načina obrade teme. Da se poslužimo sintagmom Aslana (Aslan, A. 2016), govor mržnje je postojao i prije nego je stekao digitalnu dimenziju. S digitalnom dimenzijom stekla se mogućnost da gotovo svatko preko društvenih mreža može biti nositelj a umreženost mu uz sveprisutnost daje potencijalnu moć. Iz tog razloga smo pored klasičnih medija masovne komunikacije u naš istraživački korpus uvrstili i društvene mreže. Naizgled logičan pristup jer se na društvenim mrežama najviše pojavljuju oblici neprihvatljivog ponašanja poput uvrede, klevete i govora mržnje ali se pritom, čini nam se, neopravdano izostavljaju mainstream mediji (klasični mediji masovnog komuniciranja), za koje se u pravilu ne može očekivati prisutnost govora mržnje i poticanje na nasilje zbog čvrsto postavljenih uredničkih pravila i kodeksa ali su važan faktor u davanju značaja i osude svih oblika neprihvatljivog ponašanja.

Temeljna karakteristika prikupljenih recentnih teorijskih radova je **inter i multidisciplinarnost u pristupu proučavanja** te izbor analitičkog, istraživačkog korpusa sa društvenih mreža.

Carney (2014) u svome radu analizira i naglašava **lingvističku** važnost prilikom zakonske analize govora mržnje na primjeru sudskog slučaja iz Južnoafričke republike. Carney polemizira s presudom suda po kojoj se percepcija slušatelja mora smatrati jedinom valjanom u donošenju presude. Autor smatra da je sud u procesu trebao uključiti forenzičkog lingvista jer razloge problematičnosti oslanjanja samo na percepciju slušatelja odnosno primatelja nalazi u principu pragmatičnosti – nije važno što kažete, već kako; ton govora i govor tijela; u kulturalnoj pozadini izgovorenog; u komunikacijskim vještinama; te u nesporazumu u razumijevanju netaktilno prezentiranih osjećaja i stavova.

Ostali autori koji su dotakli tematiku govora mržnje slažu se po pitanju naglaska na lingvistički element u navedenom govoru, poput Ousidhoum i drugih (2019) koji prezentiraju višejezičnu bazu podataka o govoru mržnje vezano uz engleske, francuske i arapske komentare na Twitteru koji prikazuju potencijalnu problematiku ovog velikog projekta – prvenstveno lingvističku stranu priče. Također, Baumgarten i drugi (2019) prikupili su i analizirali podatke sa Facebooka i Twittera te komparirali lingvističke instancije govora mržnje u danskom i njemačkom jeziku. Zatim, Sap i drugi (2019) prikazuju kako neosjetljivost antagonista na razlike u dijalektu može dovesti do rasne

pristranosti u modelima automatskog otkrivanja govora mržnje, što potencijalno povećava štetu za manjinsko stanovništvo. Analiza afroameričkog dijalekta pokazuje kako se navedeni dijalekt nalazi u dva puta većoj šansi da bude proglašen kao uvredljiv za razliku od drugih. Kada su sugovornici eksplicitno upozoreni kako se radi o Afroamerikancima, značajno pada mogućnost karakteriziranja *tweetova* kao uvredljivih.

Većina radova ističe nepreciznost definicije govora mržnje i razlika istog u odnosu na uvredljiv jezik i/ili klevetu.

Tako na primjer autori Malmasi i Zampieri (2017) predlažu slijedeću kategorizaciju:

a) komentar sadrži govor mržnje (HATE), b) komentar sadrži uvredljiv jezik, ali ne i govor mržnje (OFFENSIVE), c) komentar uopće ne sadrži uvredljiv jezik (OK) i napominju kako se bez detaljnijih lingvističkih analiza ne može lako (s velikom točnošću) utvrditi što je točno govor mržnje. U svome radu navode definicije „bulinga“ (zastrašivanje određenog pojedinca) i „govora mržnje“ (omalovažavanje grupe ljudi) zaključujući kako je govor mržnje sam po sebi nejasan pojam.

Kao primjer retoričko komunikološkog pristupa obradi predmetne tematike ističemo rad Arofaha (2018) koji ističe da govor mržnje kao žanr retorike uvijek sadrži tri elementa: etos, patos i logos (na primjeru Indonezije, odnosno kandidaturi za guvernera Jakarte). Ovo istraživanje pokazuje da je govor mržnje uglavnom zanemario aspekt etosa i logosa. Radije naglašava i oslanja se na patos aspekt koji izaziva osjećaje publike.

Bosco i drugi (2017) bave se alatima i resursima za detektiranje mržnje i predrasuda prema imigrantima na društvenim mrežama. Pristup slijedi **holističku i višejezičnu perspektivu**, koja uključuje različite izvore znanja radi smislenijeg prikupljanja podataka. Premda je studija usmjerena na pokrajinu Piemont u Italiji, može se upotrijebiti i za druge (veće) lokalitete i jezike. Također, talijanskim slučajem bave se i Comandini i Patti (2019) koji analiziraju ulogu populističkih tema i retorika na talijanskom Twitteru vezano uz govor mržnje usmjeren na imigrante. Istom tematikom samo za nešto sjeverniju državu bavi se i Hrdina (2016) koja navodi rezultate istraživanja govora mržnje u Češkoj, 2015. godine, koji pokazuju kako je val govora mržnje prema migrantima pooštren i namjerno i slučajno sjedinjenim snagama različitih korisnika Facebooka, propagande ekstremističkih skupina, novinskih medija i dizajna same društvene mreže. Što se tiče društvene pozadine učestalih proizvođača govora mržnje, postojala je snažna prevalencija muškaraca srednje dobi i srednje klase i značajno podzastupljenost i starijih i mladih korisnika Facebooka. **Komunikacijske aktivnosti** većih, dobro organiziranih **populističkih skupina**, političkih stranaka ili zajednica bile su vidljivo prisutne, ali nisu imale značajnu ulogu u samoj proizvodnji govora mržnje - iako se njihovo moguće sudjelovanje u postavljanju dnevnog reda ne može podcijeniti. Svi skupovi podataka pokazali su da je velika većina govora mržnje u navedenom vremenskom razdoblju bila usmjerena bilo protiv migranata općenito ili protiv muslimana, dok su se te dvije skupine često preklapale. Istim podnebljem bavio se i Pejchal (2018) analizom izbjegličke krize iz 2015. godine na primjeru Češke i Slovačke. U nedostatku univerzalne definicije govora mržnje, poticanje na mržnju tumači na tri

različita, ali komplementarna načina: poticanje na nasilje; poticanje na diskriminaciju; i poticanje na uskraćivanje ljudskog dostojanstva. Autori Jaki i De Smedt (2018) analiziraju govor mržnje njemačkih desničara na Twitteru te naglašavaju nove izazove, poput točnog definiranja što je to slobodni govor i što je nelegalno u specifičnoj državi te saznanja o tome koje su točno lingvističke karakteristike govora mržnje.

Autori Laaksonen i ostali (2020) su na razvijenoj tehničkoj infrastrukturi za automatsko nadgledanje izjava izbornih kandidata na društvenim mrežama zaključili da je računalno potpomognut pristup zahtijevao izrazitu simplifikaciju jer se model oslanjao na pristup temeljen na riječima dok je realnost suprotna. Govor mržnje je, zaključuju autori lingvistički i društveni fenomen s različitim tonovima i formama. Određene poteškoće kod analize govora mržnje navode i Enarsson i Lindgren (2018) koji su prikupili materijal iz švedskih tvitova o romskom stanovništvu kako bi mapirali različite diskurse. Složenost i činjenica da bilo koji tvit ili drugi izrazi na mreži moraju biti promatrani i procjenjivani pojedinačno kako bi se mogao uzeti u obzir okolni kontekst i diskurs, doprinose teškoći davanja jasnih smjernica o tome koji su izrazi dopušteni, a koji ne. To je izazov za sudove i agencije za provođenje zakona koji su suočeni sa suprotstavljanjem govoru mržnje.

Pretežito politološko - sociološki radovi odnose se većinom na raspravu od **odnosu slobode govora i zakonske regulative zabrane govora mržnje**.

Baider (2019) navodi kako u međunarodnom zakonu o ljudskim pravima ne postoji formalna definicija govora mržnje, ali EU temelji svoje preporuke za suočavanje s govorom mržnje (2008) na sljedećoj definiciji: „svi oblici i izrazi koji javno potiču na nasilje ili mržnju a usmjereni su protiv skupine ljudi ili člana takve skupine definirani s obzirom na rasu, boju, religiju, nacionalno ili etničko podrijetlo“¹¹⁵. Autor istražuje stav prema diskriminatornom govoru među uzorkom mladih ciparskih Grka i ima za cilj identificirati faktore koji bi mogli proizvesti stavove mržnje. Spominje „teške varijable“ koje sadrže klasu, etničku pripadnost, spol, dob, vjeru i izbjeglički status. Ovi parametri moduliraju vjerovanja i stavove, a to je vrlo teško promijeniti jer su unutarne varijable. „Mekše“ i više „iskustvene varijable“ uključuju više društvenih i iskustvenih parametara poput obrazovnih iskustava, građanske uključenosti i kontakta i izloženosti kulturnim „drugima“ u obrazovnim programima, kao i dijeljenja traumatičnih iskustava rata i nasilja. Promicanje ovih iskustava i njihovo dijeljenje može stvoriti otvaranje „nacionalnog načina razmišljanja“, a što može donijeti promjenu stava i možda čak i promjenu vjerovanja (o „drugom“).

Kazneni zakon Republike Hrvatske¹¹⁶ definira sljedeće elemente ključne za definiranje govora mržnje: poticanje na nasilje ili mržnju, nasilje ili mržnja su usmjereni na skupine ljudi ili na pojedince temeljem pripadnosti nekoj skupini; poticanje na nasilje ili mržnju je javno.

¹¹⁵ Citirana je Okvirna odluka o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kazneno - pravnim sredstvima, 2008/913/PUP koju je 2008. godine donijelo Vijeće EU.

¹¹⁶ Kazneni zakon RH, članak 325, pročišćeni tekst, na snazi od 1. 1. 2020. <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

Demaske (2019) u radu predlaže omanju promjenu paradigme vezanu uz slobodu govora, odnosno govor mržnje - pomak naglašavanja s negativne zaštite prava pojedinca prema pozitivnijoj potpori socijalne jednakosti. Koristeći teoriju prepoznavanja Axela Honnetha (kao mogući način premošćivanja jaza između današnje regulacije i razvoja strategije slobodnog govora za budućnost), autor razvija okvir za analizu slobode govora koji bi promovirao strategiju za borbu protiv govora mržnje u dvadeset prvom stoljeću. Navodeći razne primjere kroz sudske procese te naglašavajući postojanje američkog Prvog amandmana o slobodi govora, autor smatra nužnim promjenu bavljenja problemom „govora mržnje“. Tradicionalistički pristup branjenja slobode govora, smatra autor, nije dovoljno fleksibilan za moderno društvo. Ako je cjelokupni razlog zaštite govora promicanje i poticanje slobodnog demokratskog društva, tada se zaštita koja je zakonski propisana mora razmotriti u odnosu na stvarne ishode. Autor predlaže da se umjesto prethodnih pravnih doktrina primijenjenih u slučajevima govora mržnje uspostavlja novi analitički okvir koji će omogućiti sudovima da pronađu određeno zakonodavstvo protiv govora mržnje kako bi izdržalo kontrolu Prvog amandmana.

Gould (2019) navodi kako je najuvjerljivije argumente protiv zabrane mržnje iznio Ronald Dworkin, koji je upozorio na prijetnju političkom legitimitetu koji postavlja zakone koji onima koji im podliježu uskraćuje odgovarajuću priliku za neslaganje. Autor navodi kako se Dworkinovoj argumentaciji suprotstavlja Jeremy Waldron, koji smatra kako se oponenti zakona o govoru mržnje bave problemom tako generalizirano da nisu uspjeli identificirati specifični izazov demokratskom legitimitetu koji predstavlja taj govor mržnje. Reid (2019) kritizira verziju argumentacije kako regulacija govora mržnje od strane države narušava njezin demokratski legitimitet, što zastupaju Ronald Dworkin i James Weinstein. Autor smatra kako u nekim slučajevima štetni učinci govora mržnje na demokratski proces nadmašuju ograničenja. Ovaj rad svrstao se uglavnom na stranu onih koji tvrde kako se ograničenjem govora mržnje zapravo može povećati demokratski legitimitet. Na sličnom tragu je i rad autora Cohen - Almagor (2019) koji analizira govor mržnje u sklopu kritike Thomasa Scanlona i njegove teorije ugovornosti kojom promiče “zaštitu interesa” različitih dionika. Scanlon govorniku pripisuje snažnu zaštitu, ponekad na štetu zaštite osnovnih prava ciljane skupine kojoj je govor namijenjen. Autor smatra kako je navedeni liberalni stav previše otvoren za razvoj govora mržnje. U demokraciji ljudi moraju uživati apsolutnu slobodu zagovaranja i rasprave ideja, ali to je toliko dugo dok se suzdržavaju od zlouporabe te slobode da bi napali prava drugih ili njihov status u društvu kao ljudskih bića i ravnopravnih članova zajednice. Autor smatra kako se demokracija temelji na dva osnovna načela: poštivanje drugih, i ne nanošenje štete drugima. Sloboda izražavanja treba se uravnotežiti s ne manje važnim načelima, poput zaštite ranjivih manjina. Sličnog mišljenja je i Mondal (2018) koji navodi kako liberalna teorija slobodnog govora konceptualizira slobodu kao glatku, kontinuiranu, homogenu, nedjeljivu i proširivu bez prekida dok ne dosegne vanjske granice. Autor predstavlja alternativnu „tekuću“ teorije slobodnog govora koja objašnjava „oblikovanje“ slobode od strane društvenih snaga, kulture i institucionalnih praksi. Također, O`Hehir (2019), pozivajući se na Johna Milтона i Johna Stuarta Milla, naglašava kako je

sloboda izražavanja važna za razvoj i održavanje svakog demokratskog društva. Mišljenja je kako pod krinkom prava na slobodu izražavanja ekstremna desnica koristi situaciju, što je negativno utjecalo na ljudska prava izbjeglica u Europi. Stoga se može tvrditi da sloboda govora gubi moć uzvraćanja tlačitelju, najvažnijeg elementa ovog prava.

Chandrasekharan i drugi (2017) prezentiraju efikasnost rješavanja govora mržnje na platformi Reddit u 2015. godini. Sukladno Redditoj politici protiv uznemiravanja, platforma je zatvorila, odnosno ugasila svoje dvije podplatforme. Zabrana može umanjiti ponašanje mržnje ili može premjestiti takvo ponašanje u različite dijelove web mjesta. Autori smatraju kako je zabrana bila uspješna za Reddit. Više korisničkih računa nego što se očekivalo prekinulo je korištenje web stranice; oni koji su ostali drastično su smanjili svoju upotrebu mržnje - za najmanje 80 %. Premda su mnoge podplatforme doživjele priljev „migranata“ s ugašene dvije podplatforme, nove lokacije nisu doživjele značajne promjene u govoru mržnje. Drugim riječima, druge podplatforme nisu naslijedile navedeni problem. Korisnici koji su bili aktivni na ugašene dvije podplatforme drastično su smanjili korištenje govora mržnje. Iako su filozofska pitanja koja se tiču umjerenosti (i posebno zabrane) složena, autori su nastojali razviti raspravu vezanu uz rezultate o učinkovitosti zabrane devijantnih skupina mržnje s internetskih platformi. S druge strane, autori Carlson i Rouselle (2020) na primjeru Facebooka prikazuju kako se jedna druga društvena mreža odnosi prema govoru mržnje. Autori smatraju kako su Facebookova pravila o ponašanju na toj društvenoj mreži iz 2018. godine više načelna nego provedena u praksi te su mišljenja kako je Facebooku pri zaobilaženju govora mržnje na mreži važnija financijska motivacija. Autori Doring i Mohseni (2019) na primjeru još jedne platforme - YouTubea, pri analizi komentara i videa vezanih uz tzv. „fail video“, prikazuju kako su žene znatno više nego muškarci prikazane kao objektivizirane i seksularizirane odnosno kako su žene sklonije biti mete govoru mržnje. Istom temom bavili su se i autori Fuchs i Schafer (2020) koji predstavljaju rezultate istraživačke analize slučajeva mizoginističkog ili seksističkog govora mržnje i jezika zlostavljanja prema političarkama na Twitteru, primjenjujući računske korpuslingvističke alate i metode, dopunjene kvalitativnom dubinskom studijom verbalnog zlostavljanja četiri istaknute japanske političarke.

METODE ISTRAŽIVANJA I PRIMJENA RAČUNALNIH METODA – PREGLED RADOVA

Većina radova upotrebljava analizu društvenih mreža (SNA), (Blanco - Herrero, D. i Calderon, C., 2019) proučavaju kako se sadržaji šire u društvenim medijima; a eksperimentalnom anketom promatraju kako se ti sadržaji primaju i u kojoj mjeri im građani vjeruju. Namjera autora je prikazati cijeli komunikacijski proces od - produkcije, prijenosa i primanja poruka

Cilj projekta koji predstavljaju autori (Bosco, C. i Patti, V. i Bogetti, M. i Conoscenti, M. i Ruffo, G. i Schifanella, R. i Stranisci, M., 2017) je izgradnja interaktivnog mrežnog alata za prikupljanje, analizu i vizualizaciju diskursa o imigrantima i reakcija zajednice. Autori upotrebljavaju znanja računalne lingvistike, semantičke i diskurzivne analize.

Lazaridis i Veikou (2016), autori koje smo već spomenuli, provodili su klasičnu analizu sadržaja nakon koje je primijenjen strukturirani intervju sa nevladinim udrugama i pučkim pravobraniteljem, što je primjer kombinacije kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja.

Autori Blanco-Herrero i Calderon (2019) prezentiraju rad vezan uz španjolski nacionalni kontekst, kombinirajući lažne vijesti i govor mržnje prema migrantima i izbjeglicama. Navedene dvije teme predstavljaju veliku prijetnju za društvo u cjelini, a posebno za migrante i pojedince koji traže azil. U sklopu projekta u kojem sudjeluju najavljuju provedbu **eksperimenta** u kojemu namjeravaju uzorak građana izložiti sadržajima o migrantima i izbjeglicama prikupljenim s društvenih medija i tražiti povezanost između sadržaja u koji vjeruju i faktora poput njihove političke ideologije, stava prema imigraciji, spola, dobi ili stupnja obrazovanja.

Florio i ostali (2019) **kombinirajući analizu statističkih podataka i analizu sadržaja** navode kako nekoliko studija ističe opasnost društvenih medija kao polazišta za govor mržnje (ili cyberhate). Pronašli su korelacije koje sugeriraju međusobnu povezanost ekonomskih i kulturnih čimbenika i izražavanja mržnje na internetu.

Također, Baumgarten i drugi (2019) prikupili su i analizirali podatke sa Facebooka i Twittera te **komparirali lingvističke instancije govora mržnje u danskom i njemačkom jeziku**.

Multidisciplinarni teorijski pristupi ukazuju na pretežito zastupljenu kognitivnu lingvistiku, komunikološku perspektivu te sociološko - politološku dimenziju radova na temu govora mržnje.

U metodološkom smislu najzastupljenija je analiza sadržaja potpomognuta računalnim alatima jer je prikupljanje i selekcija podataka ogromnih baza podataka nemoguća bez računalnih alata.

U pogledu računalne obrade podataka najzastupljenije je područje obrade prirodnog jezika (natural language processing) koja je disciplina na razmeđu računarske znanosti i inženjerstva, lingvistike i statistike a primjenjuje metode strojnog učenja (machine learning) i umjetnih neuronskih mreža (artificial neural networks).

U znanstvenoj zajednici koja se bavi obradom prirodnog jezika okušane metode koje se mogu rabiti za rješavanje podzadataka detekcije govora mržnje uključuju detekciju stava (engl. stance detection), zaključivanje u prirodnom jeziku (engl. natural language inference) i izračun semantičke sličnosti tekstova (engl. semantic textual similarity). Osim nabrojanih, ovdje su također i prepoznavanje i klasifikacija imenovanih entiteta (engl. named entity recognition and classification), klasifikacija tema (engl. text categorization) te ekstrakcija izvora i citata (engl. source extraction, quote extraction).

Alati kognitivnog prepoznavanja neverbalnih komunikacijskih procesa uz prepoznavanje emocionalnog sentimenta verbalnog i neverbalnog izričaja omogućiti će brže prikupljanje i selekciju ogromne količine sadržaja s društvenih mreža.

Shodno izloženom, mi smo se u svom radu opredijelili na komunikološku perspektivu izučavanja govora mržnje u hrvatskim uvjetima i to u segmentima etniciteta, migranata i religije primjenjujući NLP tehnologije u prikupljanju, selekciji i djelomičnoj obradi podataka prikupljenih sa društvenih mreža.

PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Temeljni problem ovog istraživanja je govor mržnje u medijskom prostoru Republike Hrvatske. Pritom se pod medijskim prostorom podrazumijevaju internetski portali, tiskovine, radijske i televizijske informativne emisije i društvene mreže.

DEFINIRANJE TEMELJNIH POJMOVA

Već pri samoj definiciji pojma 'govor mržnje' nailazimo na mnoge probleme. Prvi problem je taj što ne postoji jednoznačna definicija pojma. Drugi problem prilikom definiranja pojma govora mržnje je primjenjivost definicije. Pregled problematike govora mržnje prikazan je u pregledu literature.

Pod pojmom **medijska objava** podrazumijevaju se: članci tiskovina, članci news portala objavljeni na news portalu, prilozi informativnih radijskih i televizijskih emisija emitirani putem radija ili televizije.

Negativan događaj je afera, eksces, konflikt, direktno nasilje ili neki slični negativni događaji u kojem je neki pojedinac ili skupina govorio mržnju ili djelovao u skladu s postupcima govora mržnje, te su mediji prenijeli ovakav događaj karakterizirajući ga kao govor mržnje. Generalno prenošenje statistika i podataka o količini govora mržnje nije konkretan negativni događaj i nije kodirano kao negativan događaj.

Da bi izbjegli raspravu o definiranju pojma Internet medija, društvenih medija, društvenih mreža, kanala komuniciranja, mi smo se u radu opredijelili za termin **društvene mreže**.

Neprihvatljiv govor je pojam koji u sebi obuhvaća: psovke i vulgarizme, uvrede, klevete, prijetnje i govor mržnje. Neprihvatljiv govor može biti samo jedna riječ ili cijela rečenica.

Istraživači ne ulaze u raspravu radi li se o uvredi, kleveti, govoru mržnje ili nekom drugom obliku neprihvatljivog ponašanja.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

(za analizu sadržaja medijskih objava tiska, radija, televizije i news portala)

Glavni cilj:

Koliko je i kakav sadržaj o govoru mržnje prisutan u hrvatskom medijskom prostoru

Sporedni ciljevi:

Kvantifikacija medijskih objava koje se odnose na govor mržnje i promjena kroz vrijeme

Ekstrakcija ključnih medijskih događaja (ili tema)

Kategorizacija i kvantifikacija medijskih objava na one koje govore o konkretnom negativnom događaju i one koje ne govore o konkretnom negativnom događaju

Istražiti u kojem se omjeru, s obzirom na pojam govora mržnje, mediji osvrću na hrvatske događaje, a koliko se odnose na događaje van Republike Hrvatske

Istražiti je li govor mržnje dospijeva u medije kao usputni spomen ili kao samostalna cjelina

(za analizu sadržaja komentara sa društvenih mreža)

Glavni cilj:

Prema kojim skupinama u komentarima s društvenih mreža ima najviše neprihvatljivog govora.

Sporedni ciljevi:

Zastupljenost komentara s neprihvatljivim sadržajem u odnosu na ukupan broj komentara i pojedinu skupinu

Koja skupina generira najviše neprihvatljivih komentara na društvenim mrežama

Upotreba jezičnih tehnologija u prikupljanju, obradi i analizi medijskog sadržaja i komentara na društvenim mrežama i ocjena upotrebljivosti tehnologija.

Prema kojoj skupini je usmjereno najviše neprihvatljivih komentara

METODOLOGIJA

U radu je primijenjena kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja medijskih objava (tiska, radija, televizije i news portala) i komentara sa društvenih mreža.

Baza medijskih objava u periodu od 1. 1. 2013. pa do 30. 4. 2019. sadržava 14. 086. 565 medijskih objava iz tiskovina, informativnih radijskih i televizijskih emisija i news portala.¹¹⁷ Iz baze medijskih objava su izdvojene sve one medijske objave koje u sebi sadržavaju pojam govora mržnje. Tijekom pretrage smo pazili da obuhvatimo sve morfološke oblike sintakse govora mržnje. Populacija sadrži 50. 724 medijskih objava koje u naslovu ili sadržaju sadržavaju pojam govora mržnje.¹¹⁸

Kvantitativna analiza sadržaja medijskih objava temelji se na populaciji.

Kvalitativna analiza sadržaja medijskih objava napravljena je na uzorku. U uzorak su izabrane sve objave sa najposjećenijih¹¹⁹ hrvatskih news portala: jutarnji.hr, dnevno.hr, tportal.hr, index.hr, 24sata.hr, telegram.hr, vecernji.hr. Uzorak se odnosi na period od 1. 5. 2018. do 30. 4. 2019. (n=878).

Jedinica kvalitativne analize su objave hrvatskih portala. Analiziran je tekst objave, ali ne i grafička oprema teksta (poput fotografija, infografika i slično).

Prilikom **analize sadržaja društvenih mreža** korišten je namjerni uzorak. Pretražene društvene mreže su: Youtube, Facebook, Reddit, forumi, gdje forumi obuhvaćaju komentare ispod medijskih objava news portala. Promatrani period je 03. 04. 2019. do 02. 07. 2019. U uzorak su izabrani svi komentari objavljeni pod naslovima u kojima se spominje izabrana ključna riječ. Pod naslovima se u ovom radu podrazumijeva: za forume koji su dio news portala naslovi novinarskih članaka odnosno medijskih objava, za Reddit su naslovi topics (odnosno tema rasprave), za Facebook su to objave (postovi), za Youtube su to nazivi objavljenih videa. Pretraga naslova i ekstrakcija komentara je napravljena uz pomoć alata za pretraživanje društvenih mreža¹²⁰. Izabrane ključne riječi¹²¹ se odnose na etničke i vjerske skupine te izbjeglice. Veličina uzorka je 71.914 komentara.

117 Kriteriji praćenja odnosno ulaska medijskog sadržaja u medijsku bazu objava su definirani na sljedeći način: tiskovine koje imaju nakladu 3000 ili više primjeraka, barem 500 news portala koji su najposjećeniji prema Alexa ili Gemius listi najposjećenijih portala, informativne emisije svih nacionalnih i najgledanije/najslušanije informativne emisije regionalnih, županijskih i lokalnih radijskih i televizijskih postaja sa terestrijalnim signalom.

118 Pretraga je tekstualna. Kako smo pretražili tekstualno radijske i televizijske priloge, pitate se? Sav govor zvučnih i video zapisa je uz pomoć tehnologije pretvaranja govora u tekst tekstualiziran. Sav tiskovni sadržaj prolazi kroz OCR i tako sadržaj članka iz slike pretvara u tekst. Točnost pretvaranja govora u tekst je 92 %, a točnost OCRa je 97 %, što ostavlja prostor za pogrešno uključivanje ili isključivanje objave iz populacije.

119 Najposjećeniji prema Gemiusovoj listi portala, prema prosjeku posjećenosti kroz promatrani period.

120 Alat Metricom je korišten za pretragu društvenih mreža i uključuje samo javne objave.

121 Izabrane ključne riječi su: Srbija, Srbi, srpski, Bosna, Bošnjak, Bosanac, bosanski, bošnjački, Slovenija, Slovenac, slovenski, Romi, romski, Cigan, ciganski, Albanija, Albanac, albanski, Šiptar, šiptarski, Italija, Talijan, talijanski, Židov, židovski, katolici, katolički, katoličanstvo, pravoslavlje, pravoslavac, pravoslavan, islam, musliman, muslimanski, izbjeglica, migrant. Rezultati pretrage po ključnim riječima obuhvaćaju sve morfološke oblike izabrane ključne riječi (a ne samo nominativ jednine).

Istraživači su odabrali skupine prema kojima su očekivali pojavu neprihvatljivog govora na društvenim mrežama. Od skupina koje hrvatski Kazneni zakon¹²² navodi, u ovom radu su zastupljene vjerske i etničke skupine. Skupina izbjeglice,¹²³ treća skupina zastupljena u ovom radu, ne može se svrstati u neku od navedenih kategorija već spada u „kakve druge osobine“ prema Kaznenom zakonu. Etničke skupine zastupaju: Albanci, Bosanci,¹²⁴ Romi, Slovenci, Srbi i Talijani. Vjerske skupine zastupaju: katolici, muslimani, pravoslavci i Židovi.¹²⁵

Jedinica analize sadržaja društvenih mreža je komentar. Prilikom analize komentara u obzir je uzet samo tekst, dok slike, emotikoni ili linkovi nisu analizirani.

Analiziralo se postojanje ili nepostojanje neprihvatljivog govora u komentaru. Za svaki komentar sa neprihvatljivim govorom određena je skupina na koju je neprimjeren govor bio usmjeren.

Neprihvatljiv govor, za potrebe ove analize, definiran je kao negativan izričaj kojim se vrijeđa, kleveće, izražava mržnja ili prijetnja s obzirom na pripadnost nekoj skupini ili na neku skupinu u cijelosti.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

PODACI O POPULACIJI MEDIJSKIH OBJAVA KOJE SADRŽAVAJU POJAM GOVORA MRŽNJE

Udio medijskih objava koji sadržavaju pojam govora mržnje se kroz godine povećava u hrvatskom medijskom prostoru

Tablica: udio medijskih objava govora mržnje prema vrsti medija¹²⁶ u odnosu na ukupan broj objava, po godinama

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	1.4. 2019	ukupno
tisak	0,34 %	0,23 %	0,32 %	0,49 %	0,36 %	0,37 %	0,50 %	0,36 %
radio	0,03 %	0,02 %	0,03 %	0,06 %	0,05 %	0,05 %	0,11 %	0,04 %
televizija	0,11 %	0,10 %	0,16 %	0,24 %	0,20 %	0,22 %	0,44 %	0,19 %
portali	0,42 %	0,39 %	0,60 %	0,73 %	0,51 %	0,59 %	0,83 %	0,58 %
ukupno	0,22 %	0,20 %	0,33 %	0,49 %	0,35 %	0,41 %	0,60 %	0,36 %

122 Kazneni zakon RH, članak 325, stavak 1., <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

123 Istraživači priznaju da postoje razlike u značenju riječi izbjeglica i migrant, kako u konotaciji tako i pravne. Za potrebe ovog istraživanja se nije radila razlika između migranta i izbjeglice već su ta dva pojma uzimana kao istovjetna.

124 Za potrebe ovog istraživanja nije napravljena razlika između Bosanaca i Bošnjaka i oba pojma su promatrana kao istoznačna; etničku pripadnost bošnjačkoj nacionalnosti. Jedan od razloga sjedinjavanja ovih dvaju pojmova se nalazi u samom materijalu koji je obrađivan: komentatori na društvenim mrežama ne slijede službenu podjelu pojmova već se pojmovi često brkaju i mijenjaju.

125 Istraživači priznaju da se skupinu Židovi može podjednako promatrati kao etničku ili kao vjersku skupinu, no za potrebe ovog rada je skupina Židovi grupirana u vjersku a ne etničku skupinu.

126 Vrste medija su: tiskovine, news portali, radio i televizija.

Ukupan broj medijskih objava u razdoblju od 1. 1. 2013. do 30. 4. 2019. je 14. 086. 565. Broj medijskih objava koje sadržavaju pojam govora mržnje za isto razdoblje je 50.724.

Tablica pokazuje postotak učešća medijskih objava koje u sebi sadržavaju pojam govora mržnje u odnosu na ukupan broj objava u promatranom razdoblju.

Broj objava koje sadržavaju pojam govor mržnje niti jedne godine ne prelazi 1 % ukupnog broja medijskih objava. Udio objava koje sadržavaju pojam govora mržnje, u odnosu na ukupan broj medijskih objava po godinama, se povećava.

Promatrajući zadnje razdoblje (4 mjeseca 2019. godine) u odnosu na prvo promatrano razdoblje (cijela 2013. godina) vidljivo je kako je broj objava s pojmom govora mržnje u samo 4 mjeseca 2019. godine premašio ukupan broj objava iz 2013. (omjer broja objava u 2019. u odnosu na 2013., za sve medije iznosi 118 %). Ukoliko upotrijebimo verižni indeks umjesto baznog i promatramo samo 4 mjeseca 2019. u odnosu na cjelokupnu 2018. godinu, broj objava u samo 4 mjeseca 2019. godine iznosi 53 % ukupnog broja objava iz cijele 2018. godine.

Razlozi povećanja i smanjivanja broja medijskih objava svakako ovise o događajima vezanim uz govor mržnje i objašnjenja za povećanje broja objava trebalo bi detaljnije analizirati kroz sam sadržaj koji se medijima prenosi. Tako bi se posebno velik broj objava s pojmom govora mržnje koji je pronađen 2016. godine trebalo povezati sa nekim medijski značajnim događajima koji su se zbili te godine.

Ipak, vidljivo je povećanje broja objava vezanih uz govor mržnje po godinama.

Broj dana bez medijskih objava koje sadržavaju pojam govora mržnje

Kroz promatrano razdoblje smanjuje se broj dana u kojima nije bilo niti jedne objave o govoru mržnje. Ovaj podatak je drugi način dokazivanja hipoteze da je tema govora mržnje kroz godine sve zastupljenija u medijskom prostoru.

Tablica: broj dana po mjesecu i godini u kojima nije pronađena niti jedna medijska objava s pojmom govora mržnje

godina/ mjesec	2013	2014	2015	2016	2017	2018	1-4 2019	ukupno
1	1							1
2	2	1						3
3	3							3
4		1						1
5	1	1					x	2
6	1	1					x	2
7	4	3	1				x	8
8	6			1	1		x	8
9	1						x	1
10	3				1		x	4
11							x	0
12	1					1	x	2
ukupno	23	7	1	1	2	1	0	35

Dnevni prosjek broja medijskih objava sa pojmom govora mržnje raste

U promatranom periodu je 2311 dana, prosjek dnevnog broja objava za sve vrste medija je 21,9 objava sa standardnom devijacijom od 13,7 objava. Radi jednostavnosti, prikazane su tablice i grafovi gdje je dnevni prosjek broja objava dan na mjesečnoj razini.

prosječan dnevni broj medijskih objava							
mjesec/godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	16,0	13,8	32,3	60,8	17,4	56,3	66,2
2	6,6	11,0	26,6	47,8	38,3	30,7	31,6
3	26,0	9,8	16,0	69,2	38,1	20,1	40,6
4	16,2	9,9	13,6	37,7	18,3	28,8	32,5
5	10,3	11,4	23,1	31,7	27,2	33,0	
6	7,2	5,6	22,3	18,8	19,6	16,2	
7	3,1	5,4	10,0	23,7	15,6	24,1	
8	2,6	5,3	14,1	20,5	19,1	20,0	
9	5,7	8,1	14,0	23,9	24,8	17,9	
10	8,8	7,2	16,1	19,5	15,2	21,9	
11	24,7	29,9	12,7	23,7	17,4	31,0	
12	16,1	18,2	21,3	19,9	29,0	19,6	
godišnji prosjek	12,0	11,3	18,5	33,1	23,3	26,6	43,1

Jedini dan bez govora mržnje je Božić

Od ukupno 365 dana u razdoblju od 1. 5. 2018. pa do 30. 4. 2019, samo jedan dan nije bilo objava na news portalima koji bi u sebi sadržali riječi govora mržnje, i taj dan je 25. 12. 2018., Božić. U prosjeku je objavljivano 29,6 objava dnevno, sa standardnom devijacijom od 28,5 objava po danu. 9. 1. 2019. objavljeno je najviše objava, čak 287. U tih 365 dana ukupno je pronađeno 10. 769 medijskih objava s pojmom govora mržnje, od čega 84,5 % objava su pronađene na news portalima.

Osim 2018. godine, u promatranom razdoblju samo je Božić 2013. bio bez objava koje su u sebi uključivale pojam govora mržnje.

PODACI O UZORKU MEDIJSKIH OBJAVA NEWS PORTALA

Pregled ključnih događaja koji se odnose na govor mržnje

Podatak o ključnim događajima vezanim uz govor mržnje temelji se na tehnologiji. Upotrijebljen je računalni softver¹²⁷ koji grupira medijske objave u događaje obzirom na sličnost sadržaja (i neke druge kriterije). Prikaz ključnih događaja dan je za razdoblje: 1. 5. 2018 – 30. 4. 2019. Kao kriterij za važnost pojedinog događaja uzet je broj medijskih objava. Drugim riječima, ključni medijski događaj je onaj koji je brojem objava izazvao najveću medijsku pozornost. Izdvojeni su oni događaji s preko 100 objava. Događaji su uzeti iz populacije medijskih objava, gdje populaciju čine sve one objave tiska, radija, televizije ili news portala koje u sebi sadržavaju pojam govora mržnje.

¹²⁷ Računalni softver upotrijebljen za generiranje događaja se zove event detection.

Naziv ili opis događaja (teme), preuzet iz medijskog sadržaja	Datum prve objave	Broj medijskih objava
Ivan Đakić, sin HDZ-ovog saborskog zastupnika Josipa Đakića čestitao pravoslavni Božić slikom na kojoj neki ustaša u ruci drži glavu mrtvog četnika. Sliku je objavio uz popratni tekst u kojem piše: „Svim prijateljima ‘srbicima’ sretan božić”.	6. 1. 2019.	523
Ivan Penava, gradonačelnik Vukovara, prozvan za izazivanje “spirale govora mržnje” te se skoro potukao u Saboru	15. 1. 2019.	235
Milorad Pupovac, predsjednik SDSSa: ‘Spaljivanje krnje s mojim likom, to je govor mržnje’	4. 3. 2019.	155
Izvešće Europske komisije o porastu govora mržnje u Hrvatskoj	14. 5. 2018.	154
Osuđivanje srpske političarke Vjerice Radeta za tweet povodom smrti Hatidže Mehmedović, predsjednice Udruženja “Majke Srebrenice”. Tweet glasi: “Čitam umrla Hatidža Mehmedović iz udruženja biznismenki Srebrenice. Ko li će je sahraniti. Muž ili sinovi?!”	24. 7. 2018.	130
Pokolj u džamiji na Novom Zelandu	14. 3. 2019.	113
Svim televizijama koje su emitirale (ili prenosile) emisiju Bujica na temu migranata ukinuta koncesija na 24 sata	22. 11. 2018.	107
Nenad Stazić, saborski zastupnik SDP-a, komentirao na Facebooku: “Izgleda da u svibnju 1945. posao nije obavljen temeljito. Kakva šlampavost pobjednika”	27. 5. 2018.	102

Promatrani medijski sadržaj se ne odnosi samo na negativne događaje proglašene govorom mržnje

Prva asocijacija na pojam govora mržnje su afere, ekscesi, konflikti, direktno nasilje ili neki slični negativni događaji u kojima je neki pojedinac ili skupina govorio mržnju ili djelovao u skladu sa postupcima govora mržnje, te su mediji prenijeli ovakav događaj karakterizirajući ga kao govor mržnje. Rezultati istraživanja ukazuje na pojavnost pojma govora mržnje unutar medijskih objava koje se ne tiču nekog konkretnog negativnog događaja.

Od ukupno 878 analiziranih objava iz uzorka, 357 ili 40,6 % se ne odnose na medijsko prenošenje konkretnog negativnog događaja karakteriziranog kao govor mržnje.

Postojanje konkretnog negativnog događaja	Zastupljenost govora mržnje u sadržaju objave		
	Glavna tema	Sporedna tema	ukupno
Da	371	150	521
Ne	74	283	357
ukupno	445	433	878

Od ukupno 445 medijskih objava koje se punim sadržajem odnose na govor mržnje, svega 16,6% objava nisu medijsko prenošenje nekog ekscesa ili negativnog događaja. Svaka čast tim iznimkama, ali ovi podaci pokazuju kako je medijsko tematiziranje pojma govora mržnje uglavnom vezano za prenošenje ekscesa, nasilja, optužbi za govor mržnje i drugih negativnih događaja.

Od 74 medijske objave news portala iz uzorka koje se punim sadržajem odnose na govor mržnje ali istovremeno ne govore o nekom konkretnom negativnom događaju, istraživači su sastavili pregled tema ili događaja. Pregled je rađen uz pomoć ljudske (a ne strojne) klasifikacije. Izabrani su oni događaji koji imaju puno objava ili oni događaji koji su svojim sadržajem vrlo različiti od ostatka medijskog sadržaja iz uzorka.

Opis ili naziv događaja (preuzet iz članaka)	mjesec i godina događaja	društveno područje
Izvešće Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti	5/2018.	europska politika
Motovunski filmski festival prikazao dokumentarni film 'Srbenka' u produkciji Restarta – rad koji prati pripreme i probe Frlićeve predstave i tematizira ksenofobiju	7/2018.	kultura
Potpredsjednik Hrvatskoga sabora, Željko Reiner, govori na misi u Ludbregu i poziva na rad, ljubav i toleranciju	9/2018.	politika, religija
Međunarodna konferencija u Zagrebu pod nazivom "Regulacija govora mržnje u medijima – uloga regulatornih tijela i pravosuđa"	11/2018.	znanost
Tribina u Zagrebu pod nazivom "Zašto se mrzimo?"	11 i 12/2018.	znanost
Mišljenja poznatih Hrvatica o negativnim komentarima na društvenim mrežama	12/2018.	estrada
Istraživanje Fakulteta političkih znanosti o zabrani ustaških i komunističkih simbola	1/2019.	znanost
Ministarstvo kulture predlaže novi zakon o medijima kojim će se regulirati nedopušteno ponašanje na internetu	1/2019.	politika i zakoni
Biskupska konferencija osudila govor mržnje i totalitarne ideologije	2/2019.	religija
2. Dani medijske pismenosti - rasprava i o govoru mržnje na društvenim mrežama	4/2019.	znanost mediji
Studenti u studentskom domu na Savi objesili zastavu duginih boja kako bi ukazali na diskriminaciju i govor mržnje	6/2018.	studenti
Okrugli stol o govoru mržnje u Hrvatskoj održan na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu	12/2018.	znanost
Engleski niželigaški nogometni klub je igrao utakmicu u dresovima s duginim bojama, kao izraz podrške LGBT zajednici	2/2019.	nogomet

Facebook nakratko uvodi mogućnost da svaki korisnik označi <i>post</i> kao govor mržnje	5/2018.	društvene mreže
Facebook objavljuje podatke o količini uklonjenog sadržaja, jedna od kategorija je i govor mržnje	5/2018.	statistike o govoru mržnje, društvene mreže
Facebook ne uklanja objave u kojima se negira holokaust, dok takav sadržaj ne prijeđe granicu i postane nasilan ili mrzilački	7/2018.	društvene mreže
Europska komisija najavljuje stroža pravila za regulaciju sadržaja na društvenim mrežama	8/2018.	društvene mreže, europsko zakonodavstvo
Reguliranje i samoreguliranje Facebooka	8/2018. 3 i 4/2019.	društvene mreže
Donald Trump nezadovoljan rezultatima pretrage (o sebi) na Googleu	8/2018.	
“Nije bilo govora mržnje ili netrpeljivosti” na dočeku nogometne reprezentacije u Zagrebu, izjavljuje predsjednica Kolinda Grabar Kitarović	7/2018.	nogomet
Pismo čitateljice u kojem se pita zašto moramo vrijeđati jedni druge umjesto da uživamo u plasmanu na nogometnom prvenstvu	7/2018.	pisma čitatelja
Tumblr ažurirao službena pravila ponašanja te time nanio izravni udar govoru mržnje	9/2018.	društvene mreže
U Europi je na djelu “stalni porast” ksenofobnog populizma i govora mržnje, upozorila je stručna skupina Vijeća Europe	6/2018.	europska politika
Europski parlament raspravljao o jačanju ekstremizma	10/2018.	europska politika
Europska komisija je zadovoljna provedbom Kodeksa postupanja za borbu protiv nezakonitog govora mržnje na internetu	2/2019.	europska politika
Francuski predsjednik Emmanuel Macron mađarskom premijeru Viktoru Orbanu i ministru unutarnjih poslova Matteou Salviniju “Ništa neću prepustiti nacionalistima i onima koji se zalažu za govor mržnje”	8/2018.	europska politika

Iz popisa tema/događaja razvidno je kako inicijativa za poboljšanje stanja vezano uz govor mržnje dolazi iz znanstvenih, političkih i civilnih krugova, gdje se kao nositelji civilnih inicijativa pojavljuju studenti, (pisma) čitatelja i nogometni klub.

Osim inicijativa, ovakve medijske objave zorno prikazuju medijsko prihvaćanje promicanja javne svijesti o problematici govora mržnje.

Medijski sadržaj koji potiče javnu svijest o problemu govora mržnje ne odnosi se samo na Hrvatsku. Od ukupno 74 objave koje se punim sadržajem odnose na govor mržnje i koje se ne odnose na neki konkretni negativni događaj, njih 33 (44,5 %) se ne odnose na događaje unutar teritorija Hrvatske.

Sadržaj hrvatskih portala o govoru mržnje uglavnom se odnosi na govor mržnje unutar teritorija Hrvatske.

Raspodjela medijskih objava obzirom na zastupljenost govora mržnje u sadržaju i postojanje negativnog događaja, za objave koje se odnose na događaje van teritorija Hrvatske			
Postojanje konkretnog negativnog događaja	Zastupljenost govora mržnje u sadržaju objave		
	Glavna tema	Sporedna tema	ukupno
Da	109	37	146
Ne	33	57	90
ukupno	142	94	236

Četvrtina (26,8 % ili 236) objava iz uzorka se odnosi na događaje medijski označene kao govor mržnje koji se nisu odvijali unutar teritorija Hrvatske.

Od ukupno 236 objava koje se svojim sadržajem odnose na govor mržnje na teritoriju neke druge zemlje (a ne Hrvatske), najzastupljenije zemlje su: Srbija (33 objave), SAD (31 objava), Internet (26 objava), Europska unija (24 objave), Bosna i Hercegovina (23 objave), Poljska (19 objava), Slovenija (14 objava) i Novi Zeland (11 objava).

Kategorija 'zemlje Europske Unije' i 'Internet' zahtijevaju objašnjenje. Ukoliko se u objavi moglo odrediti u teritoriju koje zemlje se odvija govor mržnje, ta je zemlja i kodirana ovom kategorijom. Kategorija Europske Unije se odnosi na one objave koje u svojem sadržaju govor mržnje lociraju na cijelu Europsku Uniju ili na više od dvije zemlje Europske Unije istovremeno. Kategorija Interneta se odnosi na objave čiji sadržaj o govoru mržnje se ne odnosi na neku određenu zemlju nego Internet. Objave označene kao Internet su, na primjer, one objave koje govore o ukupnom broju objava koje Facebook uklanja sa svoje platforme zbog detekcije govora mržnje.

Osim Sjedinjenih Američkih Država (SAD), koje kao neeuropska zemlja svakako prednjače brojem objava vezanim uz govor mržnje, na listi se nalaze i: Novi Zeland, Mjanamar, Brazil, Papua Nova Gvineja, Šri Lanka, Venezuela, Izrael i Saudijska Arabija. Sve skupa je pronađena 51 objava koja se odnosi na govor mržnje koji se zbiva van Europe što čini 5,8 % ukupnog broja objava iz uzorka.

Europske zemlje (ne zemlje Europske Unije, već zemlje koje su barem dijelom u Europi) čine 151 objavu, što čini 17,2 % ukupnog broja objava iz uzorka.

Zanimljivo je za primijetiti kako su neke objave toliko generalizirane s obzirom na lokaciju izvora iz kojeg je potekla medijska objava na koju se odnose da je bilo potrebno u kategoriju „zemlja u kojoj se radi o govoru mržnje uvesti opciju „svijet“. Takvih objava ima u ovom uzorku 6¹²⁸.

¹²⁸ U kategoriji „svijet“ se ne nalaze objave označene sa „Internet“. Primjeri: statistike govora mržnje na svjetskoj razini, opasnosti od razvoja tehnologija poglavito umjetne inteligencije.

Govor mržnje se podjednako pojavljuje kao glavna i kao sporedna tema objave

Ovom hipotezom se pokušava pokazati je li tema govora mržnje u medijima zastupljena kao tema koja se provlači kroz neke druge teme ili je to tema koja u medije dopijeva uglavnom kao samostalna tema. Time se istovremeno nastoji pokazati je li tematika govora mržnje nadišla svoj milje i počinje se širiti i na druge medijske teme.

Usporedbom kategorija glavna ili sporedna tema s podacima o tome radi li se o prenošenju nekog ekscesa vezanog uz govor mržnje nastoji se pokazati jesu li medijske objave uglavnom vezane za prenošenje ekscesa i u kojoj mjeri se medijski sadržaj odnosi na pokušaje promicanja svijesti o govoru mržnje ili poticanju onog suprotnog od govora mržnje što su tolerancija i razumijevanje ili jednostavno ljudskost i neosuđivanje.

Glavna i sporedna tema su uvriježene analitičke kategorije. Ukoliko se objava punim svojim sadržajem odnosi na govor mržnje, označen je kao glavna tema. Ukoliko se sadržaj objave samo dotiče govora mržnje ili je govor mržnje samo spomenut u objavi, govor mržnje označen je kao sporedna tema objave.

Od ukupno 878 objava, njih 445 imaju govor mržnje kao glavnu temu što čini 50,68 % broja objava iz uzorka.

Iako nije kodirano, iz analiziranog korpusa se primjećuje kako su članci o govoru mržnje učestalo vezani uz temu slobode govora. Također je primjetljivo kako je pojam govora mržnje učestalo vezan uz političke optužbe jedne političke opcije spram druge političke opcije. O prosudbi ispravnosti osude za govor mržnje u ovoj se analizi nije prosuđivalo, no svakako je ispravni daljnji smjer prosuditi koriste li se javne optužbe za govor mržnje ispravno ili su to samo prazne neutemeljene optužbe.

Podaci o komentarima na društvenim mrežama

Od ukupno 72.001 prikupljenih komentara s društvenih mreža, neprihvatljiv govor pronađen je u 1012 komentara što čini 1,4 % komentara.

Najviše komentara je prikupljeno s društvene mreže Facebook. Najviše neprihvatljivih komentara je pronađeno na društvenoj mreži Facebook. Najveći udio neprihvatljivih komentara u odnosu na ukupan broj komentara pronađen je na društvenoj mreži YouTube.

	Facebook	YouTube	Reddit	forumi	ukupno
ukupno komentara	59.847	1.861	1.906	8.387	72.001
neprihvatljivih komentara	801	62	24	125	1.012
udio neprihvatljivih komentara	1,34 %	3,33 %	1,26 %	1,49 %	1,41 %

Udio neprihvatljivih komentara s
obzirom na društvenu mrežu

Ukupan broj prikupljenih komentara s
obzirom na društvenu mrežu

Prema kome je usmjereno najviše neprihvatljivih komentara na društvenim mrežama

Neprihvatljiv govor u komentaru nije uvijek usmjeren prema skupini na koju se naslov odnosi.

Tablica: broj komentara sa neprihvatljivim govorom s obzirom na skupinu prema kojoj je govor usmjeren i s obzirom na to unutar koje pretrage je neprihvatljivi govor pronađen.

Skupine prema kojima su pretraživani naslovi	Skupina prema kojoj je usmjeren neprihvatljivi govor																		Ukupno	
	Etnicitet														Migranti	Vjera				
	Albanci	Amerikanci	Hrvati	Srbi	Bosanci	Slovenci	Romi	Nijemci	Kinezi	Talijani	Englezi	Francuzi	Iranci	Poljaci		Katolici	Pravoslavci	Muslimani		Židovi
Albanci	5	1	1	30											2					39
Bosanci		1	11	18	106										22			17		175
Migranti			3		2		5	2							51			2	1	66
Katolici		1	1	7	3				2	1						44	81	1		141
Muslimani		2	1		23				1		1	1	1		8	11		59	5	113
Pravoslavci			1	16												13	20			50
Romi				1			10													11
Slovenci			8	5		86	2			1					1		1			104
Srbi	8		12	113			4		1	2					1		2	1		144
Talijani			1	4		4				75					3	5		5		97
Židovi			1	1										1		11			58	72
Ukupno	13	5	40	195	134	90	21	2	4	79	1	1	1	1	88	84	104	85	64	1012

U tablici su crvenim brojevima označene one skupine prema kojima je bilo najviše komentara s neprimjerenim govorom.

Skupina za koju je pronađeno najviše komentara s neprihvatljivim govorom su Srbi. Broj komentara s neprihvatljivim govorom je 195. od toga je svega 58 % neprihvatljivih komentara unutar naslova koji govore o Srbima. Neprihvatljivi govor prema Srbima može se pronaći i u komentarima vezanim uz naslove o Albancima, Bosancima, katolicima, pravoslavcima, Slovencima, Romima, Talijanima i Židovima. Jedine teme (naslovi) unutar kojih nisu pronađeni neprihvatljivi komentari prema Srbima su migranti i muslimani.

Nakon Srba, druga skupina prema kojoj ima najviše neprihvatljivog govora su Bosanci (134 komentara sa neprihvatljivim govorom). 106 ili 79 % neprihvatljivih komentara je pronađeno na temu Bosanaca, dok se neprihvatljivi govor pojavio i unutar tema o migrantima, katolicima i muslimanima.

Treća skupina prema kojoj je pronađeno najviše neprihvatljivih govora su pravoslavci. Najviše neprihvatljivog govora usmjerenog prema pravoslavcima pronađeno je između komentara s naslovima o katolicima (78 %).

Skupine (naslovi) koje imaju najveći broj neprihvatljivih komentara (bez obzira prema kome je usmjeren) su Bosanci. Ukupno 175 neprihvatljivih komentara je pronađeno unutar naslova koji se odnose na Bosance. Iako je većina pronađenog neprihvatljivog govora unutar naslova o Bosancima usmjerena prema Bosancima (60 %), preostalih 69 komentara sa neprihvatljivim govorom su usmjereni prema: migrantima, Srbima, muslimanima, Hrvatima i Amerikancima. Redoslijed skupina je od najviše prema najmanje neprihvatljivih komentara.

Druga skupina prema kojoj je usmjereno najviše neprihvatljivog govora su Srbi. Ukupno 144 neprihvatljiva komentara je pronađeno unutar naslova koji se odnose na Srbe. Iako je većina pronađenog neprihvatljivog govora unutar naslova o Srbima usmjerena prema Srbima (78 %), preostalih 31 komentara sa neprihvatljivim govorom su usmjereni prema: Hrvatima, Albancima, Romima, Talijanima, pravoslavicima, muslimanima, migrantima i Kinezima. Redoslijed skupina je od najviše prema najmanje neprihvatljivih komentara.

Od izabranih skupina, najmanje neprihvatljivog govora je usmjereno prema Albancima i prema Romima.

Skupine prema kojima je usmjeren neprihvatljiv govor, a koje nisu bile predmetom istraživanja (odnosno nisu bile pretraživane) su: Amerikanci, Kinezi, Nijemci, Englezi, Francuzi, Iranci i Poljaci.

Unutar korpusa o Albancima i katolicima, najveći broj neprihvatljivih komentara je usmjeren na neke druge skupine (Srbe i pravoslavce). Sve ostale pretraživane skupine imaju najveći broj neprihvatljivog govora usmjerenog prema onoj skupini prema kojoj je pretraga rađena.

Nije pronađena niti jedna skupina prema kojoj se pretraživalo a da nema neprihvatljivog govora prema toj skupini.

Komparirajući etnicitet, vjeru i migrante, najviše neprihvatljivih komentara ima temeljem etniciteta (587 komentara), zatim temeljem vjere (337) te su na ovoj listi zadnji migranti (88). Ovaj podatak svakako treba promatrati kroz činjenicu da je pretraživano 6 različitih etničkih skupina i 4 vjerske skupine dok migrante predstavlja samo jedna skupina.

Gledajući naslove s obzirom na etnicitet, vjeru i migrante, najviše neprihvatljivih komentara ima na naslove koji se odnose na etnicitet (570), zatim na religiju (376) te najmanje unutar naslova o migrantima (66).

Što se najviše komentira i gdje ima najviše neprihvatljivog govora

Skupine prema kojima su pretraživani naslovi	ukupan broj komentara	ukupan broj komentara sa neprihvatljivim govorom	udio neprihvatljivog govora
Muslimani	5013	113	2,25 %
Židovi	3238	72	2,22 %
Albanci	1971	39	1,98 %
Talijani	4949	97	1,96 %
Pravoslavci	2959	50	1,69 %
Bosanci	10755	175	1,63 %
Katolici	8892	141	1,59 %
Slovenci	7652	104	1,36 %
Srbi	12837	144	1,12 %
Romi	1448	11	0,76 %
Migranti	12287	66	0,54 %
Ukupno	72001	1012	1,41 %

Najviše komentara prikupljeno je unutar naslova koji se odnose na Srbe. Najmanje naslova je prikupljeno za naslove koji se odnose na Rome.

Promatrajući udjele neprihvatljivih komentara u odnosu na ukupan broj komentara, najčešće se neprihvatljivi komentari nalaze na naslove koji se odnose na muslimane.

Očigledno je kako redoslijed skupina prema broju komentara, broju neprihvatljivih komentara i udjela neprihvatljivih komentara nisu usklađeni. Vidljivo je kako skupine koje nemaju najviše komentara niti najviše neprihvatljivih komentara u apsolutnom iznosu, su na prvim mjestima prema udjelu neprihvatljivih komentara.

Najmanji udio neprihvatljivih komentara u ukupnom broju prikupljenih komentara je za skupinu migranti.

Iznalaženje odgovora na pitanje zašto pojedine skupine imaju manji ili veći udio neprihvatljivih komentara nije predmet ovog istraživanja. Dobivanje odgovora na to pitanje zahtijevalo bi dublju analizu samih naslova, događaja, konteksta a možda i komentatora (pošiljatelja).

Skupine sa najviše naslova i tko ima najviše neprihvatljivih komentara po naslovu

Sam način izbora sadržaja u uzorak se svodi na pronalaženje naslova koji se odnose na pretraživane skupine. Povrh broja prikupljenih komentara, dajemo i prikaz broja pronađenih naslova s obzirom na izabrane skupine za pretraživanje sadržaja društvenih mreža.

Na grafu je prikazan ukupan broj prikupljenih naslova i ukupan broj naslova u kojima je pronađen barem jedan neprihvatljivi komentar. Udio naslova koji imaju neprihvatljive komentare nije sukladan ukupnom broju prikupljenih naslova na pojedinu pretraživanu skupinu i taj broj se vidi na desnoj ordinati (u apsolutnom iznosu).

U prosjeku svaki 25. naslov ima barem jedan komentar sa neprihvatljivim sadržajem (4,4 %). 12,4 % naslova skupine muslimani imaju barem jedan komentar sa neprihvatljivim sadržajem. Najmanji udio naslova sa neprihvatljivim sadržajem je pronađen prilikom pretraživanja skupine Romi (2 %).

Slijedom ovog zaključivanje naslovi na koje se najčešće pojavljuju komentari koji su neprihvatljivi su: muslimani (12,4 %), Židovi (8,5 %), pravoslavci (7,8 %). Skupine čiji naslovi najrjeđe imaju neprihvatljive komentare su: Romi (2 %), izbjeglice (2,8 %) i Srbi (2,9 %).

wordcloud

Najčešće riječi neprihvatljivog govora u komentarima su prikazane oblakom ključnih riječi (wordcloud). Prikazuje se 50 najčešće korištenih riječi u rečenicama označenim kao neprihvatljiv govor.

Wordcloud neprimjerenog govora obzirom na etnicitet

Wordcloud neprimjerenog govora obzirom na migrante

Očekivali smo da ćemo od primjene oblaka ključnih riječi koji u sebi sadrži mogućnost posebnog prikaza glagola, pridjeva i imenica dobiti određene analitičke parametre koji će nas upućivati prema zaključku. Međutim, do toga nismo došli iz razloga što se u neprihvatljivom izričaju prema bilo kojem od predmeta naše analize (religija, etnicitet i migranti) upotrebljavaju metafore, ironija, sarkazam a većina izgovorenog ima neke kontekstualne i semantičke specifične značajke.

Poučeni ovim dijelom istraživanja shvatili smo da trebamo napraviti bazu upotrebljenih izraza prema različitim skupinama koja je u postupku izrade i za koju se nadamo da će nam omogućiti dublji analitički uvid u sadržaj neprihvatljivog govora. Rezultate ćemo prikazati u narednom radu i zbog toga ovaj rad ima karakter prethodnog priopćenja.

ZAKLJUČAK

Problem govora mržnje kroz godine dobiva sve više medijskog prostora.

Mediji vrše funkciju podizanja javne svijesti o problemu govora mržnje kroz prenošenje sadržaja i događaja vezanih uz govor mržnje. Zastupljenost medijskog sadržaja s pojmom govora mržnje se kroz vrijeme povećava. Osim nasilnog i neprimjerenog ponašanja, medijski sadržaj odnosi se i na promicanje problematike govora mržnje kroz različite znanstvene i stručne skupove, edukacije, kulturna događanja koja tematiziraju govor mržnje, općenite ili statističke podatke o govoru mržnje te nastojanja vlasti da prilagode zakonodavni okvir.¹²⁹

Medijski sadržaj o govoru mržnje većinom je vezan uz događaje koji su se zbili na teritoriju Republike Hrvatske, no četvrtina svih promatranih medijskih objava odnosi se na govor mržnje u nekim drugim zemljama, pretežno susjednim zemljama. Mediji portretiraju problematiku govora mržnje kao sveopćeg društvenog problema koji nadilazi granice Hrvatske države. Istovremeno se svrstava Hrvatsku kao zemlju u trendu sa svjetskim nastojanjima u borbi s ovim problemom.

Objave koje u sebi sadrže pojam govora mržnje: u podjednakom omjeru su objave koje se punim svojim sadržajem odnose na govor mržnje kao i objave koje se manjim dijelom odnose na govor mržnje ili je govor mržnje samo spomenut u objavi. Govor mržnje nije nužno samostalna medijska tema već se isprepliće sa drugim temama i sadržajima.

Analizom sadržaja komentara sa društvenih mreža utvrđena je pojavnost neprihvatljivog govora na razini od 1,4 % prikupljenih i analiziranih komentara.

Obzirom na naslove (odnosno tematiku) pod kojima su komentari skupljani, najviše se neprihvatljivih komentara pojavljuje uz naslove vezane uz Bosance. Skupina prema kojoj je usmjereno najviše neprihvatljivih komentara su Srbi. Neprihvatljivi komentari nisu uvijek usmjereni prema onoj skupini na koju se odnosi naslov.

¹²⁹ Pitanje je je li samo prenošenje pozitivnih primjera podizanje javne svijesti ili se i negativni događaji mogu tumačiti kao podizanje javne svijesti o problemu govora mržnje.

U ovom radu smo primijenili jezične tehnologije i to:

1. Klasifikator - Za prikupljanje podataka iz baze podataka, gdje je isti pokazao točnost od 95 %
2. Simularnosti (iste vijesti) – radi detekcije istovjetnosti medijskog sadržaja i brzine širenja istog kroz medijski prostor. Razina točnosti je 92 %
3. Event detection – za grupiranje medijskog sadržaja u događaje. Razina točnosti je 86 %
4. Metricom za prikupljanje komentara i naslova sa društvenih mreža

Većina upotrjebljenih i novih tehnologija primijenit će se u sljedećoj fazi istraživačkog procesa koji ima za cilj napraviti bazu najčešće upotrebljavanih riječi govora mržnje prema vrsti, značenjske odrednice upotrjebljenih izraza i najčešćih metafora te najčešće izraze, što ovaj rad svrstava u kategoriju prethodnih priopćenja.

DISKUSIJA

Medijski prostor zaista zastupa tematiku govora mržnje, i to ne samo kao prenošenje događaja već se kroz medijski sadržaj proteže jedna (izravna ili između redova) osuda govora mržnje. Svakoliki je dojam istraživača da se status osude za govor mržnje tretira kao nešto zaista grozno. Svakako je stav medija koji osuđuje (izravno ili neizravno) govor mržnje pozitivan smjer, poglavito imajući u vidu ponekad nedovoljno naglašenu odgojnu funkciju medija. Pritom, kad se kaže odgojna, smatramo to da sadržaj medija masovnog komuniciranja može utjecati na promjene mišljenja i stavova pojedinaca ili društva i promijeniti javno mnijenje o pojedinoj temi. Svakako bi ovakva razmišljanja trebalo provjeriti nekim daljnjim istraživanjima, bilo kroz analizu sadržaja (da se utvrde stavovi spram govora mržnje) bilo kao ispitivanje javnog mnijenja ili neki drugi oblik istraživanja.

Zanimljivo bi bilo istražiti prema kojoj skupini je najviše usmjeren govor mržnje te koje su to učestale fraze kojima se „časti“ pojedinu skupinu. Koji su to najčešći kanali putem kojih se govori mržnja?

Koje su to medijske teme uz koje je govor mržnje vezan? Iako ovo pitanje nije bilo u fokusu istraživanja, prilikom istraživanja „isplivale“ su teme: slobode govora, reguliranja društvenih mreža, politike i političkih govora i djelovanja, nasilja, sporta. Ovakva klasifikacija tema svakako ne predstavlja znanstveno utemeljenu klasifikaciju, već samo opservaciju istraživača koja bi mogla poslužiti nekom drugom.

Gledajući nekoliko stoljeća unazad, veliki je društveni pomak da se govor mržnje postavio kao društveni problem. Ovo je logičan pomak u modernom humanističkom društvu koje je na temelju slobode i jednakosti priznalo neprihvatljivost nasilja spram bilo kojeg pojedinca temeljem pripadnosti nekoj skupini i iznjedrilo posebnu klasifikaciju: nasilje iz mržnje. Problem govora mržnje je, prema mišljenju ovih istraživača, samo logičan daljnji korak u nastojanju popravaka društva na način da se nasilje iz mržnje prevenira još u ranom stadiju a što govor mržnje jest.

Ništa ne pogodi čovjeka kao spoznaja da je nasilje vezano uz govor mržnje prisutno u tvom susjedstvu. Čitati o ubijanju muslimana na Novom Zelandu, ubojstvu nožem u Poljskoj i smrtonosnoj pucnjava u sinagogi u SAD - u nije isto kao i čitati o žigosanju ustaškog „U“ u Zadarskoj srednjoj školi.

Zašto pojedini događaji dobivaju više medijske pozornosti od drugih? Radi li se o usklađivanju medijskog sadržaja po principu „ako drugi o tome pišu, moram i ja“ ili će više medijske pozornosti dobiti onaj događaj koji se odnosi na skandal vezan uz neku javnu osobu (poput Đakićeve Facebook „čestitke“ Božića „srbićima“)? Postoji li možda neka druga varijabla koja čini pojedini sadržaj o govoru mržnje medijski više ili manje zastupljenim?

Postoji li (i u kojoj mjeri) svojevršno razbacivanje osudom za govor mržnje? Postoji li opasnost da će osuda za govor mržnje postati još jedna izlizana politička fraza? U kojoj se mjeri različite medijski eksponirane osobe brane pozivajući se na govor mržnje prema njima?

Prati li broj događaja koji se odnose na imenovani negativni događaj u kojem je točno određeni pojedinac prozvan za govor mržnje broj sudskih procesa? Ili prozivanje u medijima za govor mržnje nikad ni ne dospije do prijave ili optužnice? Uostalom, je li veći broj prijava i / ili optužnica za govor mržnje od medijskih događaja u kojima se nekoga proziva za govor mržnje? I koji udio prijava i optužnica za govor mržnje uopće dospije u medije?

Onome tko prvi put zaluta u tematiku govora mržnje stanje se može činiti banalnim i nevrijednim znanstvenog interesa. No, kao i uvijek, kad dobiješ odgovor na jedno pitanje pojavi se stotina novih. To je valjda tako, jer da nema novih pitanja ne bi bilo niti znanosti.

Zahvale

Zahvaljujemo poduzeću Presscut i Medianet na pristupu bazi medijskih objava bez koje ovaj rad ne bi bilo moguće provesti.

Literatura:

- Alaburić, V. (2003). Ograničavanje „govora mržnje“ u demokratskome društvu – Teorijsko, zakonodovani i pratkični aspekti. *Hrvatska pravna revija: časopis za promicanje pravne teorije i prakse*, 3 (2), 80-90.
- Arofah, K. (2018) Rhetorical Analysis of Hate Speech - Case Study of Hate Speech Related to Ahok's Religion Blasphemy Case, *Journal Komunikasi*, 11(1), str. 91-105.
- Aslan, A. (2017) Online Hate Discourse - A Study on Hatred Speech Directed Against Syrian Refugees on YouTube, *Journal of Media Critiques*, 12(3), str. 227-256, DOI: 10.17349/jmc117413.
- Baider, F. (2019) Double speech act - Negotiating inter-cultural beliefs and intra-cultural hate speech, *Journal of Pragmatics*, 151, str. 155-166, DOI: 10.1016/j.pragma.2019.05.006.
- Bajt, V. (2015) Anti-Immigration Hate Speech in Slovenia, u *Razor Wired: Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*, str. 51-61.
- Banks, J. (2010). Regulating hate speech online, *International Review of Law, Computers & Technology*, 24:3, 233-239
- Baumgarten, N. & Bick, E. & Geyer, K. & Iversen, D. & Kleene, A. & Lindø, A. & Jana Neitsch, Niebuhr, O. & Nielsen, R. & Nedenskov Petersen, E. (2019) Towards Balance and Boundaries in Public Discourse: Expressing and Perceiving Online Hate Speech (XPEROHS), *RASK: International Journal of Language and Communication*, 50(Autumn 2019), str. 87-108.
- Ben-David, A. & Matamoros-Fernandez, A. (2016) Hate Speech and Covert Discrimination on Social Media - Monitoring the Facebook Pages of Extreme-Right Political Parties in Spain, *International Journal of Communication*, 10, str. 1167–1193.
- Benkler, Y., Faris, R., Roberts, H., Zuckerman, E., (2017). Study: Breitbart-led right-wing media ecosystem altered broader media agenda. *Columbia Journalism Review* [online] 3. 3. 2017. <https://www.cjr.org/analysis/breitbart-media-trump-harvard-study.php> (pristupljeno 28. 6. 2019.).
- Bentzen, N. (2017). Parliamentary briefing: 'Fake news' and the EU's response. *European Parliament Think Tank* [online] 31.3.2017. [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2017\)599384](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2017)599384) (pristupljeno 28. 6. 2019.).
- Blanco-Herrero, D. & Calderon, C. (2019) Spread and reception of fake news promoting hate speech against migrants and refugees in social media, u *TEEM'19: Proceedings of the Seventh International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality* (Leon, Španjolska, 16.- 18. 10. 2019.), str. 949–955, DOI: 10.1145/3362789.3362842.
- Blazak, R. (2009). Toward a working definition of hate groups. In B. Perry, B. Levin, P. Iganski, R. Blazak, & F. Lawrence (Eds.), *Hate crimes* (133–148). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.

- Bosco, C. & Patti, V. & Bogetti, M. & Conoscenti, M. & Ruffo, G. & Schifanella, R. & Stranisci, M. (2019) Tools and resources for detecting hate and prejudice against immigrants in social media, u *Symposium Iii. Social Interactions In Complex Intelligent Systems (SICIS)* (Falmouth, Ujedinjeno Kraljevstvo, 16. - 18. 4. 2019), str. 79-84.
- Britannica. Hate speech [online] <https://www.britannica.com/search?query=hate+speech> (preuzeto 28. 6. 2019.).
- Brown, A. (2018). What is so special about online (as compared to offline) hate speech? *Ethnicities*, 18(3), 297–326.
- Busolo, D. & Ngigi, S. (2018) Understanding Hate Speech in Kenya, *New Media and Mass Communication*, 70, str. 43-49.
- Carlson, C. & Rousselle, H. (2020) Report and repeat - Investigating Facebook's hate speech removal process, *First Monday*, 25(2), DOI: 10.5210/fm.v25i2.10288.
- Carney, T. (2014) Being (im)polite: A forensic linguistic approach to interpreting a hate speech case, *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, 45(3), str. 325-341, DOI: 10.1080/10228195.2014.959545.
- Chandrasekharan, E. & Pavalanathan, U. & Srinivasan, A. & Glynn, A. & Eisenstein, J. & Gilbert, E. (2017) You Can't Stay Here - The Efficacy of Reddit's 2015 Ban Examined Through Hate Speech, *PACM on Human-Computer Interaction*, 1(CSCW), str. 1-22, DOI: 10.1145/3134666.
- Chetty, N., Alathur, S. (2018). Hate speech review in the context of online social networks. *Aggression and Violent Behavior*, Volume 40, 108-118
- Cohen-Almagor, R. (2019) Racism and hate speech – A critique of Scanlon's Contractual Theory, *First Amendment Studies*, 53(1-2), str. 41 - 66, DOI: 10.1080/21689725.2019.1601579.
- Comandini, G. & Patti, V. (2019) An Impossible Dialogue! Nominal Utterances and Populist Rhetoric in an Italian Twitter Corpus of Hate Speech against Immigrants, u *Proceedings of the Third Workshop on Abusive Language Online* (Firenza, Italija, 1. 8. 2019.), str. 163–171.
- Costello, M., Hawdon, J., Ratliff, T. N. (2017). Confronting Online Extremism: The Effect of Self-Help, Collective Efficacy, and Guardianship on Being a Target for Hate Speech. *Social Science Computer Review*, 35(5), 587–605.
- Culpeper, J. (2011). *Impoliteness. Using Language to Cause Offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čerkez, I. (2009). Osnovna obilježja medijske komunikacije u demokratskoj kulturi. *Socijalna ekologija*. 18(1), 28-45.
- Davids, N. (2018) On the (in)tolerance of hate speech - does it have legitimacy in a democracy, *Ethics and Education*, 13(3), str. 296-308, DOI: 10.1080/17449642.2018.1477036.
- Davidson, T., Warmesley, D., Macy, M., Weber, I. (2017). Automated hate speech detection and the problem of offensive language. *arXiv Preprint arXiv:1703.04009*.

- Demaske, C. (2019) Social Justice, Recognition Theory and the First Amendment - A New Approach to Hate Speech Restriction, *Communication Law and Policy*, 24(3), str. 347-401, DOI: 10.1080/10811680.2019.1627800.
- Doring, N. & Mohseni, M. (2019) Fail videos and related video comments on YouTube - a case of sexualization of women and gendered hate speech, *Communication Research Reports*, 36, str. 1-11, DOI: 10.1080/08824096.2019.1634533.
- Enarsson, T. & Lindgren, S. (2018) Free speech or hate speech - A legal analysis of the discourse about Roma on Twitter, *Information & Communications Technology Law*, 28(1), str. 1-18, DOI: 10.1080/13600834.2018.1494415.
- Ezeibe, C. & Ikeanyibe, O. (2017) Ethnic Politics, Hate Speech, and Access to Political Power in Nigeria, *Africa Today*, 63(4), str. 64-83, DOI: 10.2979/africatoday.63. 4. 04.
- Florio, K. & Basile, V. & Lai, M. & Patti, V. (2019) Leveraging Hate Speech Detection to Investigate Immigration-related Phenomena in Italy, u *8th International Conference on Affective Computing and Intelligent Interaction Workshops and Demos (ACIIW)* (Cambridge, Ujedinjeno Kraljevstvo, 3.- 6. 9. 2019.), str. 219-225.
- Fortuna, P., Nunes, S. (2018). A Survey on Automatic Detection of Hate Speech in Text. *ACM Comput. Surv.* 51, 4, Article 85.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*. London: SAGE.
- Fuchs, T. & Schafer, F. (2020) Normalizing misogyny - hate speech and verbal abuse of female politicians on Japanese Twitter, *Japan Forum*, str. 1-27, DOI: 10.1080/09555803.2019.1687564.
- Gelber, K. (2019): Differentiating hate speech: a systemic discrimination approach, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, str. 1-22, DOI: 10.1080/13698230.2019.1576006
- Gould, R. (2019) Is the 'hate' in hate speech the 'hate' in hate crime? Waldron and Dworkin on political legitimacy, *Jurisprudence - An International Journal of Legal and Political Thought*, 10(2), str. 171-187, DOI: 10.1080/20403313.2018.1552468.
- Hawdon, J., Oksanen, A., Rasanen, P. (2016). Exposure to online hate in four nations: A cross-national consideration. *Deviant Behavior*, 38:3, 254-266
- Hebrang, B. (2006). *Informacijske (novinske) agencije*. Zagreb: Jarbol d.o.o.
- Hemker, K. (2018) *Data Augmentation and Deep Learning for Hate Speech Detection*. MSc. Imperial College London.
- Hrdina, M. (2016) Identity, activism and hatred - Hate speech against migrants on facebook in the Czech Republic in 2015, *Naše společnost*, 14(1), str. 38-45, DOI: 10.13060/1214438X.2016.1.14.265.
- Jaki, S. & De Smedt, T. (2018) Right-wing German Hate Speech on Twitter - Analysis and Automatic Detection, *arXiv - Computation and Language*, arXiv:1910.07518 [cs.CL].

- Kazneni zakon RH, zadnja izmjena 1. 1. 2020., NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19
- Kimotho, S. & Nyaga, R. (2016) Digitized Ethnic Hate Speech - Understanding Effects of Digital Media Hate Speech on Citizen Journalism in Kenya, *Advances in Language and Literary Studies*, 7(3), str. 189-200, DOI: 10.7575/aialc.all.v.7n.3p.189.
- Kulenović, E. (2016) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. Zagreb, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
- Labaš, D. i Grmuša, T. (2011). Istinitost i objektivnost u informaciji i društveno štetne komunikacijske forme. *Kroatologija*. 2(12), 87-122.
- Laaksonen, S-M. & Haapoja, J. & Kinnunen, T. & Nelimarkka, M., & Pöyhtäri, R. (2020). The Datafication of Hate: Expectations and Challenges in Automated Hate Speech Monitoring, *Frontiers in Big Data*, 3(3), str. 1-16, DOI:10.3389/fdata.2020.00003.
- Lazaridis, G. & Veikou, M. (2016) The rise of the far right in Greece and opposition to 'othering', hate speech, and crime by civil and civic organizations, *Journal of Civil Society*, 13(1), str. 1 - 17, DOI: 10.1080/17448689.2016.1251032.
- Leets, L. (2002). Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech. *V Journal of Social Issues*. 58 (2): 341 – 361.
- Macquarie rječnik (2016) *Riječ godine*. [online] 23. 11. 2016. <https://www.macquariedictionary.com.au/resources/view/word/of/the/year/2016> (pristupljeno 28. 6. 2019.).
- Malmasi, S. & Zampieri, M. (2017) Challenges in discriminating profanity from hate speech, *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence*, 30(4), str. 1-16. DOI: 10.1080/0952813X.2017.1409284.
- Marwick, A., Lewis, R. (2017). Media Manipulation and Disinformation Online. *Data and Society* [online] 15. 5. 2017. <https://datasociety.net/output/media-manipulation-and-disinfo-online/> (pristupljeno 28. 6. 2019.).
- Mattsson, C. (2019) Lost in translation – A case study of a public debate on freedom of expression and a neo-Nazi rally, *Social Identities*, 26(1), str. 92-108, DOI: 10.1080/13504630.2019.1679620.
- Meibauer, J. (2013). *Hassrede/Hate Speech. Interdisziplinäre Beiträge zu einer aktuellen Diskussion*. Gießener Elektronische Bibliothek.
- Mondal, A. (2018) The shape of free speech: rethinking liberal free speech theory, *Continuum*, 32(4), str. 503-517, DOI: 10.1080/10304312.2018.1480463.
- Munivrana V., Šurina, M., Marton, A. (2016). Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarada. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* vol. 23/2, str. 435-467.

- O'Hehir, R. (2019) 'Europe's cockroaches' - freedom of expression, hate speech and their impact on refugee human rights, *Aristotle University of Thessaloniki - European Master's Degree in Human Rights and Democratisation*, A.Y. 2018/2019.
- Ousidhoum, N. & Lin, Z. & Zhang, H. & Song, Y. & Yeung, D. (2019) Multilingual and Multi-Aspect Hate Speech Analysis, *arXiv - Computation and Language*, arXiv:1908.11049 [cs.CL].
- Oxfordov rječnik (2016) *Riječ godine*. [online] <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> (pristupljeno 28. 6. 2019.)
- Pejchal, V. (2018) Hate Speech Regulation in Post-Communist Countries - Migrant Crises in the Czech and Slovak Republics, *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 7(2), str. 58-74, DOI: 10.5204/ijcjsd.v7i2.500.
- Reid, A. (2019) Does Regulating Hate Speech Undermine Democratic Legitimacy - A Cautious 'No', *Res Publica*, str. 1-19, DOI: 10.1007/s11158-019-09431-6.
- Sap, M. & Card, D. & Gabriel, S. & Choi, Y. & Smith, N. (2019) The Risk of Racial Bias in Hate Speech Detection, u *Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, pages (Firenza, Italija, 28.7.-2.8.2019.), str. 1668–1678.
- Sharma, H.K., Singh, T.P., Kshitiz, K.K., Singh, H., Kukreja, P. (2017). Detecting Hate Speech and Insults on Social Commentary using NLP and Machine Learning. *International Journal of Engineering Technology Science and Research* 4(12), 279-285.
- Tsesis A (2001) Hate in cyberspace: Regulating hate speech on the Internet. *San Diego Law Review* 38, 817–874.
- Vigna, F.D., Cimino, A., Dell'Orletta, F., Petrocchi, M., Tesconi, M. (2017). Hate Me, Hate Me Not: Hate Speech Detection on Facebook. In: *Proceedings of the First Italian Conference on Cybersecurity (ITASEC17)*.
- Vilović, G. (2011). Politološki pojmovnik: Govor mržnje. *Političke analize* 2(6). 68-70.
- Vijeće EU, Okvirna odluka o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kazneno-pravnim sredstvima, 2008/913/PUP, 2008. godina
- Vozab, D. (2017). Pristrani i neprijateljski mediji te polarizacija u novom medijskom okolišu. *Političke analize*. 8(30), 3-9.
- Zhang, Z., Robinson, D., Tepper, J. (2018). Detecting hate speech on Twitter using a convolution-GRU based deep neural network. In: Gangemi, A., Navigli, R., Vidal, M.E., Hitzler, P., Troncy, R., Hollink, L., Tordai, A. and Alam, M., (eds.) *ESWC 2018: The semantic web*. ESWC 2018, 03-07 Jun 2018, Heraklion, Greece. Lecture Notes in Computer Science, 10843. Springer Verlag, 745-760.

Hate speech in Croatian Media Space

Abstract

In this paper, authors are considering current problem of legally regulated unacceptable behavior in Croatian media space, social networks included, by focusing on hate speech. Fundamental question is whether hate speech presence is on the rise. Through content analysis of the entire Croatian media content, authors find an increase of unacceptable behavior and hate speech. Based on results, research is focused on detection of types of hate speech and examples of their occurrence whereas this type targets ethnicity, religion and migrants. Third research is focused on events present in media space, targeting unacceptable behavior and provide contextual frame of important events using qualitative and quantitative content analysis and NLP technologies. Research continues with development of NLP technologies for detecting, processing and analyzing media content.

Key words: hate speech, social networks, media content, NLP technologies.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Jure Vujić

Institut za geopolitiku i strateška istraživanja, Zagreb, Hrvatska
geotekst@gmail.com

The Meaning of Biopolitics in the Age of Numerical Revolution: What Has Remained of Foucault's and McLuhan's Legacy? The Contours of a New Expository Society

Abstract

Marshall McLuhan, in the 1960s, coined the well-known phrase “the world is a global village” at a time when the Internet did not exist, and new communication and media technologies were about to transform the world into a planetary village via interconnection. However, McLuhan may not have anticipated that accelerated technological advances would be made possible by communication without a “physical mediator-factor” and that the utilitarian and instrumental dimension of communication would give way to cultural and social domination and manipulation. In the numerical age, Foucault's notion of “bio-politics” as a system of complete control and regulation of the body and life by means of science and technology is, at first glance, an outdated term, belonging to the past of modern, biopolitical and repressive societies. The numerical control is today based on a deep urge for individual and narcissistic exhibitionism in the new expository society.

Key words: biopolitics, power, numerical age, exposure, media.

Digital ontophany

The contemporary communication is dematerialised and virtual, while the internet enables everyone to access and store data from anywhere in the world. Distance and time are no longer obstacles. Nowadays the communication happens in real time on social networks, enabling a new form of existence: digital “ontophany”¹³⁰. The etymology of the term invokes a dimension of existence and appearance (phainô): refers to the way in which individuals and objects present themselves to us through digital devices or through the effects of their omnipresence and consists of the following characteristics: noumenality, ideality, interactivity, virtuality, versatility, reticularity, instant reproducibility, reversibility, destructibility, fluidity and ludogeneity. **We do not know yet if digital ontophany will lead to regression, cognitive atrophy (digital dementia) or to a new ontogenesis**, “the improvement of the human condition”, i.e., transhumanism. The innovation of the digital technical system enables, on the phenomenological level, the emergence of a new ontophanic matrix, which is to be interpreted, as any technical revolution, as an ontophanic revolution, that is, a turning point in the perception of reality and the world.

Is biopolitics outdated?

The term biopolitics was coined in 1974 by Michel Foucault, who attributed it to his mentor, Georges Canguilhem. The term refers to the intersection between politics and human life, denoting organised institutional dominance over life in general, established by the scientific and technological regulation of knowledge as a new form of state control, that is, by repression over the lives of citizens. Therefore, what we have here is a combination of biology and politics. In his work *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Giorgio Agamben appropriates the term biopolitics from Foucault, connecting it with Hannah Arendt’s analysis of totalitarianism. Agamben’s study¹³¹ shows that the whole history of the Western political world is characterised by a connection between sovereign power over the life and death of citizens-subjects and biopolitical control over citizens’ lives – the connection epitomised by Nazi concentration camps, which has to date been reflected in democratic societies through efforts to set up a normative framework for bare life and subject it to the processes of political integration and exclusion. Biopolitics refers to the relationship between power and social governance, while also constituting a political strategy, an instrument of scientific power and an institutional practice. Its all-encompassing area of operation/governance tackles the processes of medicalisation of the population and public health: natality, mortality, hygiene, food, sexuality, behaviour. Is the term biopolitics still current now, in the time of digital media, giant database algorithms and partly also of artificial intelligence? Some philosophers,

130 In his book *The Sacred and the Profane*, Mircea Eliade describes religious experience in the traditional sense as hierophany, which is the manifestation of the sacred in the profane world.

131 Giorgio Agamben, *Homo sacer: Suverena moć i goli život (Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life)* Multimedijski institut, December 2016.

including Pierre Dardot and Christian Laval¹³², believe that biopolitics has made an epistemological step forward: control over the body exercised by means of individualised surveillance nowadays implies a new method of work and governance. In other words, governance no longer relies on norms and control, as it did in classic biopolitics, but on the idea of freedom of subjects managed by almost invisible and painless incentives. Corporeality, as meant by Foucault, gradually disappears as an external and autonomous subject, being immersed and integrated in virtual reality. The term “virtual reality” is not unambiguous. In *The Metaphysics of Virtual Reality*¹³³, Michael R. Heim identifies seven different concepts of virtual reality: simulation, interaction, artificiality, immersion, telepresence, full-body immersion, and network communication. The term “medium” in the sense of intermediary also becomes disputable in the context of new technological advances in nanotechnology and robotics or artificial intelligence, while technological innovations combining robotics, i.e., artificial intelligence, with the human body herald a new generation of posthuman organisms, such as the cybernetic, posthuman body.

Other analysts suggest that the ability of Facebook, Google, and other top Internet players to collect huge volumes of data provides for a new art of governance in the areas where control has been substituted by profiling. Antoinette Rouvroy¹³⁴ notes that the regulatory regime is being replaced by the neutralisation regime, whereas in the opinion of Mondher Kilani¹³⁵ biopolitics now has “multiple power to control and shape individuals and consciences”. While classic biopolitics aimed to objectivise individuals, the same strategy is now implemented by applying and manipulating the hypersubjectivisation of society. One illustrative example is that of Big Brother from Orwell's 1984, a totalitarian dystopia in which wishes, sexuality, altruistic feelings and freedoms were neutralised. In the digital age individuals become self-confident media subjects that have to be urged to constantly desire and consume digital technologies. In line with this, new digital consumer strategies are based on generating the largest possible personal exposure and transparency of consumers, who show and share their personal preferences (e.g., Facebook likes, comments and photos posted on the network). Desires and passions are not suppressed any more, but freely released and demonstrated with an approval of consumers-subjects. This is what Foucault calls “*conduite*” or the conduct of conduct (*conduite de la conduite*). Dardot and Laval¹³⁶ use the metaphor of the highway code, which allows for freely “choosing” the route and destination, but under the rules of the highway (speed, driver's licence, etc.). The reference implies a new form of the market, and of power, in which companies such as Google, Microsoft, Facebook and Amazon cooperate with intelligence agencies, law enforcement agencies (including the police), the military (and the military industry), marketing companies, insurance companies and Silicon Valley startups. Therefore, we are no longer dealing

132 Pierre Dardot, Christian Laval, *La nouvelle raison du monde. Essai sur la société néolibérale*, La Découverte, coll. “La Découverte/Poche”, 2010, p. 498, EAN: 9782707165022.

133 Michael R. Heim, *The Metaphysics of Virtual Reality* (Oxford University Press, 1993)

134 http://www.ladeleuziana.org/wp-content/uploads/2016/12/Rouvroy-Stiegler_eng.pdf

135 Kilani, Mondher (2018), *Du goût de l'autre. Fragments d'un discours cannibale*, Paris, Seuil.

136 Dardot, Laval, *ibid*, cit.

with the traditional panoptic control performed from one central point, but rather with an “open government”, a myriad of private and public actors, often with overlapping and converging interests, which redefine the form of power circulating in the digital world. At his point one should recall the panopticon, a system of control designed by Jeremy Bentham, which was popularised by Foucault. The panopticon was modelled on the disciplinarian societies of the 18th and 19th centuries. In his book *Discipline and Punish*¹³⁷, Foucault describes it as an environment in which “an inmate should be consciously and permanently visible”, which enables the “automatic functioning of power”. This “visible and unverifiable” power can be used to describe the overall “relations of power in people’s everyday lives”.

In contrast with the panopticon and previous control systems, personal identities and profiles are at present revealed voluntarily and need not be integrated in a system of power to be controlled. The imperative of control has disappeared before the conscious and voluntary exposure of everyone and everything via digital systems. In the words of Bernard E. Harcourt¹³⁸, this new “form of the power of exposure” uses digital media to produce subjective micro-narratives, intimate and trivial stories (as opposed to inconsistent meta-narratives referred to by J-F. Lyotard), which take an active part in the shaping and recreating of various subjectivities. Within the new digital regime and distribution of power, individuals are no longer subject to physical discipline or moral restraint, but participate, voluntarily and enthusiastically, in this exhibicionist and voyeuristic society.

Role of the virtual counterpart

By encouraging the creation of similar profiles, “ideal correspondences” and “perfect matches” in the cyberspace and social networks, the digital environment has given rise to the virtual counterpart, the so-called “double”, as discussed by the philosopher Clement Rousset¹³⁹, a figure used as a virtual model profile to optimise the decision-making process and assessment of the means used and goals achieved in order for the individual to respond in accordance with newly introduced variables and “oscillations in behaviour”. The theme and figure of the counterpart, found in the writings of Plato, Sophocles, Bergson, Calderon de la Barca and Lacan, demonstrates the paradoxical structure of the counterpart, which derives from an illusionary division of a unique event into two events. Such a split is made possible due to the ability of human beings to eliminate or suppress reality when it becomes traumatic or unpleasant, which is frequently realised in virtual reality, an improved version of reality, often used to escape from everyday life.

137 Foucault, Michel, *Nadzor i kazna: radanje zatvora*, Zagreb, Informator, Faculty of Political Sciences, 1994, Politička misao.

138 https://www.researchgate.net/publication/319873665_Le_pouvoir_a_l'ere_digitale_la_societe_de_l'exposition_reflexion_autour_de_Exposed_de_Bernard_E_Harcourt

139 Clément Rosset, *Le Réel et son double*, 1976, Gallimard.

Due to its voluntary and high exposure, our subjectivity is observed, recorded, managed, cut and intersected by external factors, which makes subjects transparent and vulnerable. Such an exposure of subjectivity in virtual space goes through phases that are similar to phases shaping subjectivity in “total institutions”, described by Erving Goffman¹⁴⁰, but voluntarily, painlessly and without any coercion: humiliation and reorganisation, reconstruction of an object; the adjustment of a subject (isolation, resistance, absolute inclusion, pretence) to the institutional environment and the formation of specific groups within an institution. The key role in this new subjective autodiscipline is played by “libidinous investments”.

Rather than being only technological innovations, numerical technologies are also without doubt a means of communication and socialisation, representing, as such, a social revolution, such as the one that originated from the mobile phone, which disrupted and changed the whole system of value as well as the way of communication and the perception of others and reality. In this virtual space, users live “per procuracionem”, “through and via others”, with “friendship” being measured by the number of comments and likes. Intimate photographs accessible to all quasi friends are conducive to all sorts of virtual exhibitionism and encourage compulsive cyber-voyeurism. Facebook is a cyber-bulldozer of the omnipresent visual global culture that aims to dissolve all boundaries between the private and public lives and disrupt the capacity to differentiate between the intimate and the public spheres. Facebook makes intimacy disappear as the whole purpose of this virtual network drive is full disclosure, hyper-transparency with the manipulative strategy of virtual seduction. It should be said loud and clear that this social network is in fact an efficient instrument of repression, rather than emancipation, an instrument of control, a postmodern, virtual and global variant of Foucault's panopticon, which is no longer based on the control of the body, but on the shaping of the mind, both by passive consent through diffusing power (Chomsky) and by an illusion of active interactive consent. Most network users shamelessly expose themselves to others, while corporate human resource officers work in the background, collecting and storing marketable personal data. However, a hysterical passion towards narcissistic exhibitionism overrides objective facts and effects. Facebook has also become a perfect machine for control and general social infantilisation as well as a factor of bibehavioristic advertising, establishing, as a social network, an experimental system for the control of social behaviour and private life. The numerical revolution that imposes total transparency is a symptomatic reflection of the contemporary society, which requires us to be hyper-transparent. A form of the terror of transparency. Everything has to be exposed and shown. What is more, moral judgement is imposed with regard to this social transparency: a non-transparent person is considered as suspicious and stigmatised. It can be expected that the people who favour a degree of secrecy will soon be persecuted.

140 Erving Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* Paperback – October 18, 1961.

Such theses represent a form of web-neopuritanism that derives from communication protocols in which interactivity and communication are exclusively technological and virtual. The French writer George Bernanos has once said: "... the one who has not realised that the contemporary civilisation is only a conspiracy against internal life has not realised anything". Therefore, although one should not seek comfort in conspiracy theories, it should be said that this social network is a good illustration of a society falling apart due to an excess of illusion, overexposure and panoptic rage. Social hyper-transparency becomes Baudrillard's "white obscenity", bestiality. The journalist Jean Lacouture speaks about a new form of repression that he terms the "ubiquitous eye", which is characterised by hyper-visibility and transparency that absorbs and distorts everything. Not everything has to be said or, more importantly, shown, an excess, hypertrophy of communication inevitably leads to overload and superfluity. Habermas' "future of communication" could easily turn into a nightmare of simulation and total meaninglessness. Secrecy is necessary for a quality social coexistence, and secrets are made of "tiny nothingnesses", which need protection as, to quote Pierre Boutang in *The Ontology of the Secret*, "a secret is always a secret about someone else".¹⁴¹

New expository society

Along these lines, Bernard Harcourt points out that an "expository society" (*société d'exposition*) is a society that seduces its citizens into voluntary slavery. "Our numerical counterpart is like a hologram of our 'self', composed of all traces we have left, which create a counterpart that is more reliable than an analogous 'self'. We reflect on and imagine what we are, our 'numerical self' is composed of everything we watch and read". The new logic of such expository society implies that we look for the closest numerical person to suggest to us and let us know what we want. This rationality is completely rooted in algorithms." What we have here is a radical change of the economy, with our most intimate personal data (profiles) representing what used to be goldmines and oil, because these data can be sold and linked, and they enable full knowledge of similar connected persons in groups. This represents a fusion of society, economy and politics. Large companies, such as Facebook, nowadays engage in politics by selecting content as well as in the repression of political correctness and censorship, while some governments participate in trade by creating metadata bases. The numerical control is today based on a deep urge for individual and narcissistic exhibitionism, which is why the metaphors of Big Brother and panopticon are now outdated explicative models for the understanding of the contemporary expository society.

141 Jure Vujić, *Društvena klopka* (A Social Trap), *Globalni semafor*, February 2012, *Večernji list* <https://blog.vecernji.hr/jure-vujic/drustvena-klopka-2413>

References

Clément Rosset, *Le Réel et son double*, 1976, Gallimard.

Erving Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* Paperback – October 18, 1961.

Foucault, Michel, *Nadzor u Kazna: rađanje zatvora Zagreb*, Informator , Fakultet političkih znanosti, 1994, Biblioteka Politička misao.

Giorgio Agamben, *Homo sacer: Suverena moć i goli život*, Multimedijalni institut, December 2016.

Kilani, Mondher (2018), *Du goût de l'autre. Fragments d'un discours cannibale*, Paris, Seuil.

Michael R.Heim, *The Metaphysics of Virtual Reality* (Oxford University Press, 1993).

Pierre Dardot, Christian Laval, *La nouvelle raison du monde. Essai sur la société néolibérale*, La Découverte, coll. « La Découverte/Poche », 2010.

Internet links:

Jure Vujić “Društvena klopka”, Globalni semafor, February 2012. Večernji list <https://blog.vecernji.hr/jure-vujic/drustvena-klopka-2413>

http://www.ladeleuziana.org/wp-content/uploads/2016/12/Rouvroy-Stiegler_eng.pdf

https://www.researchgate.net/publication/319873665_Le_pouvoir_a_l'ere_digitale_la_societe_de_l'exposition_reflexion_autour_de_Exposed_de_Bernard_E_Harcourt

Značenje bio-politike u doba numeričke revolucije: što ostaje od Foucaultovog i McLuhanovog nasljeđa? Konture novog društva izloženosti

Sažetak

U doba kada internet još nije postojao, 60 - tih godina prošloga stoljeća, Marshall McLuhan iznosi poznatu sintagmu „svijet je globalno selo“, a nove su komunikacijske i medijske tehnologije trebale putem međuovisnosti transformirati svijet u međuplanetarno selo. Međutim, McLuhan možda nije niti slutio da će ubrzani tehnološki napredak omogućiti komunikaciju bez „fizičkog posrednika - čimbenika“, te da će utilitarna i instrumentalna dimenzija komunikacije prepustiti mjesto kulturno - društvenoj dominaciji i manipulaciji. U numeričko doba, i Foucaultov pojam „bio - politike“ kao sustava potpunog nadzora i reguliranja tijela i života pomoću znanosti, tehnologije, na prvi pogled glasi kao povijesno konzumirani pojam koji pripada prošlosti moderne, bio - političkim i represivnim društvima. Numerička kontrola danas se temelji na dubokom porivu individualnog i narcističkog egzibicionizma unutar novog društva izloženosti.

Ključne riječi: biopolitika, moć, brojčana dob, izloženost, mediji.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Amela Delić

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Odsjek za žurnalistiku, Bosna i Hercegovina
amela.delic@untz.ba

Medium is a Weapon: Bias in Crisis Situations

Abstract

This paper analyzes the ways in which the media can be abused to foster the most extreme political propaganda using the example of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia. After having propagated social values such as unity, harmony, brotherhood and anti-fascist heritage, in the late 1980s Serbian and Croatian media came under control of nationalists who manipulated them into propagating hatred, nationalism and xenophobia. In Bosnia and Herzegovina, such practice followed the outbreak of the Bosnian war and resulted in several media outlets which took the same course of action. Some media outlets will fully endorse McLuhan's idea of technical intermediaries as modern weapons and even go one step further in their warlike messages than the political parties that formed them. The most striking examples are Bosnian-based TV Pale, Croatian daily newspaper Vjesnik and Serbian newspaper Politika (especially the Echoes and Reactions newspaper section). With their actions such media will confirm that the most dangerous form of media bias is precisely propaganda bias as defined by Denis McQuail. Its destructive power is illustrated on the example of the bloody Yugoslav break-up fueled by their spreading of misinformation.

Key words: media, weapons, war, propaganda, bias.

Medium is a Weapon: Bias in Crisis Situations

When declaring that weapons are a form of media in his famous work *Understanding Media* (1964), McLuhan hints that the media could someday become deadlier than weapons. He observes that the electric age is characterised by conflicts in which images and icons are used as weapons, which is why “backward countries” succeeded in adapting to the race in arming with images. Indeed, “they understand and are used to verbal propaganda and persuasion”¹⁴². His understanding of the society and the dominant media has proved to be particularly correct in the case of ex-Yugoslav countries. Those countries, united in brotherhood for several decades, at the end of 1980s converted their media (almost all state-owned) into machine guns spewing propagandist images, icons and messages. Gordana Vilović remarks that “at that moment the media, by themselves and with help of politicians, resorted to and reinforced a brand-new rhetoric which hit the target more effectively than any weapon”¹⁴³.

Unfortunately, reality presented by the mass media has never been considered by media theorists as a reflection of that same reality and the media have never been expected to present the truth in terms of the philosophical and religious concept of truth. The journalistic cognition and the presentation of reality are limited by the subject of media research as well as by the time and space available for the presentation of the acquired information. The truth of the mass media is “a practical or functional form of truth”¹⁴⁴, which means that the journalistic cognition is limited to the information essential for the normal performance of everyday activities. That information is generally characterised by a lower level of abstraction, that is, it is a very simple causal way of representing reality, which is generally much more nuanced and complex. However, even though the truth presented in the mass media undergoes selection processes, including the choice of event to be reported on, the hierarchisation of events in media reporting and the abridgment, simplification and pigeonholing of information – that doesn’t mean that that information should not be strictly verified for, at least, the factual truth.

Both Kovach and Rosenstiel, as well as McChesney, Kurtić, Baker-Woods and other authors consider the truth to be the fundamental principle to which the mass media should aspire while complying with several operational criteria of the truthfulness of information. Kovach and Rosenstiel believe that the fundamental obligation of the journalistic profession is “obligation to the truth”¹⁴⁵, and McChesney explains that “journalism must have a convincing method for separating the truth from lies or at least preventing liars from being irresponsible and causing catastrophes, notably wars, economic crises and social conflicts”¹⁴⁶. Najil Kurtić writes that the demand for true information

142 Marshal McLuhan, *Razumijevanje medija (Understanding Media)*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2008, p. 302.

143 Gordana Vilović, *Govor mržnje (Hate Speech)*, *Političke analize*, 2 (6/2011), pp. 68-70., <https://hrcak.srce.hr/175715>

144 Bill Kovach, Tom Rosenstiel, *Elementi novinarstva (The Elements of Journalism)*, Cid, Podgorica 2006, p. 53.

145 B. Kovach, T. Rosenstiel, *Elementi novinarstva*, p. 18.

146 Robert W. McChesney, *Digitalna isključenost. Kako kapitalizam okreće internet protiv demokracije (Digital Disconnect: How capitalism is Turning the Internet Against Democracy)*, Multimedijal Institute and the Faculty of Media and

“stems from the role it plays in the resolution of uncertain life situations faced by ordinary people every day”¹⁴⁷, while Baker-Woods et al. offer a set of criteria the true information has to meet: “objectivity, balance, completeness and accuracy”¹⁴⁸.

Nevertheless, the media are faced with numerous challenges in the search for true information. Political pressure, advertisers’ pressure, economic dependency, censorship and self-censorship, own ideological principles, prejudices and beliefs, but also the very nature of the journalistic profession characterised by an accelerated rhythm and limited time for collecting and presenting information.

Denis McQuail distinguishes four typical categories of bias: ideological bias, unwitting bias, partisan bias and propaganda bias¹⁴⁹. Unwitting bias is benign because it arises in the process of news creation – filtering out of events based on their news value, editorial decisions, abridgments, adjusting to journalistic forms. Ideological bias is a consequence of a worldview that is dominant in a society and consequently in the media. It is often hidden and can be detected only by a deeper analysis of employed terms (e.g. the attitude of the Bosnian-Herzegovinian society towards refugees and migrants manifested in designating them using terms typical for describing natural disasters – refugee “tsunami”, “migration wave”). Partisanal bias is open advocacy of one side, most often in political relations. Finally, the most destructive type of bias is propaganda bias, which manifests itself in the intention to promote certain interpretations of social reality at the expense of differing interpretations, even though the aim is to disguise that intent. “The recipients are to deduce the only possible synthesis from intentionally chosen facts and ways in which they are connected and presented in the story and are encouraged to make general conclusions on the basis of individual cases following the convention: if one person belongs to their kind, then all of them do”¹⁵⁰. Different types of bias often overlap in the media. When Yugoslavia still existed and nobody could foresee its disintegration, partisan bias, and to some extent ideological bias, were common. Kemal Kurspahić, who was editor-in-chief of the daily newspaper *Oslobođenje* in the 1990s, writes that “directors and editors-in-chief of the leading Bosnian media outlets – the Sarajevo Radio-Television and the daily newspaper *Oslobođenje* – who were appointed by the Party, were required to strictly adhere to the Party’s principles”¹⁵¹. He continues by saying that, from the 1940s until the first half of the 1980s, “Bosnian media outlets were under the strictest Party control”. This means that “there was a requirement to maintain ethnic symmetry in condemning and criticising all alleged violations aimed at undermining brotherhood and unity”¹⁵². Similar working conditions are described by Tomislav

Communication, Zagreb 2014, p. 113.

147 Najil Kurtić, *Kod novinarstva (The Journalistic Code of Ethics)*, MediaPlan institut, Sarajevo 2006, p. 81.

148 G. Baker-Woods, J. E. Dodd, K. Ford, K. Keller, J. Plumley, P. G. Smeyak and K. Walsh-Childers, *Mass Media Writing: An introduction*. Scottsdale, Arizona 1997, p. 73-74.

149 According to N. Kurtić, *Kod novinarstva*, pp. 97-98.

150 Ibid., p. 98.

151 Kemal Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu imiru (Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace)*, Media centar, Sarajevo 2003, p. 97.

152 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu imiru*, p. 98.

Jakić, former deputy editor of the news programme on the Zagreb Television, who explains that he was himself asked several times to join the Party, but successfully avoided it. He explains that, even though he never became a member, everybody was aware of the bias that had to be maintained: “I must say that the norm according to which those considered as political opponents or even rivals were not given any coverage in the daily news was quite common at the time in the Yugoslav media and was not anything new to me”¹⁵³. Even though refusing to become a Party member “did not prove to be a handicap in any important aspect of the journalistic profession” he says “I progressed slightly slower than the colleagues who were in the Party, only slightly slower, but enough to make me aware that I wasn’t equal to them”¹⁵⁴. Even though the existence of open, partisan bias is evident in that period, it failed to turn into warmongering, hate speech and discrimination. It was rather a partisan and ideological bias whose main goal was to preserve the political and social system. What occurred in the media afterwards, in the 1980s, can be classified as serious political propaganda, often accompanied by misrepresentation, lies and fabrication.

Media Before the War – Media in the War – the War in the Media

Croatian Media: Between *Vjesnik* and *Feral Tribune*

Due to the fact that the media system cannot be analysed outside of the social and political context, it is important to emphasise that changes in the media at the beginning of the 1990s were brought about by new tendencies in the politics of remembering and explaining the past. Tamara Banjeglav writes that after the Croatian Democratic Union came to power, Franjo Tuđman “tried to implement the reconciliation of all Croats” and “such efforts brought from oblivion the Independent State of Croatia and the Ustasha movement, the side of history which had up to that point, in the official commemorations of events from World War II in the SFRY, been suppressed and forbidden”¹⁵⁵. Naturally, the crucial role in the change of politics of memory and imposing interpretations of history was played by the media as the owners of the symbolic capital – the meaning. They delegated topics for public discussion, often imposing their own interpretations. “The collective amnesia”, as these actions taken by the government at the beginning of the 1990s are labelled by Tamara Banjeglav, included, in addition to the abuse of the media in the creation of a new political discourse, the renaming of streets, the desecration of anti-fascist monuments evoking Yugoslavia, the changes of dates of state holidays as well as commemorations and gatherings at “new” remembrance sites from the period of the Independent State of Croatia (NDH) (e.g. Bleiburg). In an effort to reserve space in the media for the promotion of its own vision of the past and the future, the government subjected

153 Tomislav Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države 1943 – 2012* (*I Did Not Howl with the Wolves: Revived Memories of One Time and Two Countries 1943 – 2012*), Gariwo, Sarajevo 2013, p. 59.

154 T. Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države*, p. 72.

155 Darko Karačić, Tamara Banjeglav and Nataša Govedarica, *Re:vizija prošlosti – Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine* (*Re:vision of the Past. The Politics of Memory in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia since 1990*), Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo 2012, p. 95.

the media to a series of repressive measures, which can be summarised in five main categories: *Economic measures*. The media outlets that did not bow to the dictatorship of the government regime were subjected to great economic pressures. The United Nations Special Rapporteur on Human Rights, Tadeusz Mazowiecki, wrote in the 1990s that “the government’s Agency for Reconstruction and Development has the power to appoint a management board to a company in the privatisation process, which decides on all important issues, with or without employees’ consent”¹⁵⁶. “The Ministry of Culture and Education imposed a tax amounting to 50% of total revenue” to the magazines that did not support the government, such as *Feral Tribune* and *Hrvatski tjednik*, which had up to that point been levied only to pornographic magazines. In contrast, the newspapers supporting the government that had outstanding debt to the Ministry were relieved of debt payments.

Judicial proceedings. Tadeusz Mazowiecki expressed concern that the government could misapply Article 30 of the Public Information Act according to which “publishing houses are responsible for any damage inflicted on the basis of the articles”¹⁵⁷. The Special Rapporteur concludes that the problem lies in the fact that in two hundred proceedings conducted at that moment at courts in Croatia media outlets were required to pay enormous sums of money. He concludes that, fortunately, “courts proposed more moderate sums”. However, the constant threat of legal prosecution could have, according to Mazowiecki, contributed to an atmosphere of fear and, consequently, to self-censorship of journalists. The journalists of the Croatian Radio-Television (*HTV*), in a statement released after they were accused by the then president of the Republic of Bosnia and Herzegovina, Alija Izetbegović, of leading a campaign against the state, openly admitted to censoring their reports. They wrote: “Alija Izetbegović gave three long interviews to our studio and we censored him only once when he declared that he supported a confederation with Croatia and other countries, including even Serbia’, it was declared in an official statement by the HTV”¹⁵⁸.

Monopolies. Unfortunately, during that period in Croatia the Croatian Radio-Television had the right to the national frequency and transmitters as well as to *Tisak*, a distribution chain “which controls most points of sale”¹⁵⁹. “This fact had a critical impact on the fate of the weekly newspaper *Danas*: as its editorial policy was the most critical of the government compared with those of other media outlets, *Tisak* simply stopped selling it”¹⁶⁰.

Firing journalists of Serbian nationality is an example of pressure put on the media mentioned by both Mazowiecki and Jakić. Both authors write about the labelling of journalists who were courageous enough to confront the government. They were instantly accused of being the enemies of the state, Yugo-nostalgic or anti-Croatian. Jakić was himself labelled the same way. He writes that there is a document from that period “titled ‘List of redundant employees available for other posts’”.

156 Tadeusz Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995. (Reports: 1992-1995)*, Tuzla University. Tuzla 2007, p. 414.

157 T. Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995*.

158 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 155.

159 T. Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995.*, p. 415.

160 Ibid.

Even though the document was supposed to include an explanation clarifying why a journalist was declared redundant, Jakić claims that there was no explanation related to any person on the list. "The television staff was simply being cleared out based on nationality, in other words, non-Croatian staff members were being removed (Croats who were declared unsuitable and disobedient will later on meet the same fate, as I personally experienced, but that was the beginning)"¹⁶¹. Jakić also names journalists who were sanctioned only because of their nationality: Boris Mutić was brought back from Barcelona, where he was reporting on the Olympic Games, and Boro Vučković was not able to accompany Tuđman on a trip to America because he was believed to be Serbian.¹⁶²

Strictly controlled use of terminology. Mazowiecki writes that in Croatia "it is not unusual for government members to pressure media outlets into using a specific terminology"¹⁶³, while Jakić states that one day, while still working for the Croatian Radio-Television, he found on his desk a list of new rules to be obeyed by all employees. In order to understand the seriousness of the situation it is important to list some of those rules: "Do not use the terms 'chetniks' and 'extremists', but exclusively 'Serbian terrorists'", or "refer to the Yugoslav National Army exclusively as the Serbian communist army"¹⁶⁴.

Among the media outlets that failed to adhere to the ethical and moral principles of the profession Tomislav Jakić includes *Večernji list*, *Vjesnik*, *Slobodna Dalmacija*, but also the Croatian Radio-Television where he himself worked while it was still called the Zagreb Television. These media outlets were also denounced in the Reports by Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the United Nations on Human Rights in Yugoslavia. He also mentions the weekly newspapers *Hrvatski vjesnik* and *Danas*, and Gordana Vilović adds the monthly publications *Narod*, *Hrvatsko slovo* and *Tomislav* to that group.¹⁶⁵

Tomislav Jakić cites the names of journalists who were at first endorsing multiculturalism, inter-ethnic cooperation and unity through the media, but quickly became warmongers. The author refers to Hrvoje Hitrec as "the leading figure of the Croatian Democratic Union (HDZ)"¹⁶⁶, and Hitrec was for a period of time the director of the Croatian Radio-Television. Jakić also mentions Željko Žutelija, a journalist from *Slobodna Dalmacija*, who on 28 February 1991 wrote an article condemning Jakić's television programme "Knin – Without Comment" in which Jakić presented recorded statements by the citizens of Knin (Serbs and Croats) without any journalistic commentary. He believed that the programme would be somewhat more objective if it presented the statements of ordinary people, whatever their nature, without any patronizing journalistic commentaries, which at that time tended to be opinionated. The programme was a sign of bravery

161 T. Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države*, p. 254.

162 Ibid., pp. 235-236.

163 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995.*, p. 416.

164 T. Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države*, p. 254.

165 G. Vilović, *Govor mržnje*, p. 68.

166 T. Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države*, p. 37.

at the time, even though, according to journalistic rules, it should not be regarded that way. Even more interesting is what the author did after the broadcast. He asked the cameramen to go to Knin on the day of the broadcast, where they visited a local coffee shop owned by the citizens of Serbian nationality and recorded their comments about the programme. The extent to which the Croatian Radio-Television was influenced by the growing sentiment of nationalism and xenophobia is best reflected in the comments of the citizens of Serbian nationality about the programme (they did not know that journalists were present in the coffee shop that day). One of them stated: “Very surprising. How come they (the Croatian Radio-Television) aired that”, and another one said: “I can’t believe they showed that”¹⁶⁷. According to Jakić, among the journalists complicit in the dishonourable attempt to dehumanise and demonise Serbs, Bosniaks (at that time Muslims), but also Jews and all Croats ready to defy nationalism, were also the television presenters Hloverka Novak-Srzić and Dubravko Merlić, the radio journalists Mladen Lacković and Muharem Kulenović as well as Obrad Kosovac, Krešimir Fijačko from *Vjesnik*, Josip Jović from *Slobodna Dalmacija*, Branka Šeparović from the Croatian Radio-Television and others, while Kurspahić also mentions Smiljko Šagolj, who was even an editor at the Sarajevo Television while Yugoslavia still existed. The Special Rapporteur Tadeusz Mazowiecki writes about these outlets stating that “they also acted manipulatively in the case of the armed conflict between the armed forces of the Government of Bosnia and Herzegovina (BiH) and the Croatian Defence Council (HVO) in BiH. After the HVO *de facto* created the Croatian Community of Herzeg-Bosnia (HZHB) in BiH, certain media outlets started routinely using that term. Even nowadays, after the creation of the new Federation BiH, the media under the control of the Croatian state continue using the term ‘Herzeg-Bosnia’”¹⁶⁸. This shows that hate was not exhausted in the conflict with Serbia and non-Croatian citizens in Croatia, who also considered the country to be their homeland. After interfering with the aggression on Bosnia and Herzegovina, the media outlets supporting the HDZ spent a long time trying to find a way to cover Bosnia without upsetting Tuđman. Kemal Kurspahić, the editor-in-chief of *Oslobođenje* during the war, writes that the reporting of the Croatian media prone to warmongering propaganda was subject to “double ethical and professional standards”. That is why “while ‘Republika Srpska’ and the ‘Serbian army’ were frequently designated as self-proclaimed and self-appointed, their ideological counterparts ‘the Croatian Republic of Herzeg-Bosnia’ and its military wing HVO were treated with the outmost respect and regard.”¹⁶⁹. As the most striking example of how these media outlets reached rock bottom Kurspahić cites a false piece of information reported by *Vjesnik*. The Mostar-based correspondent of *Vjesnik*, Mario Marušić, wrote that “thirty-five Croats were hung in front of a Catholic church”¹⁷⁰. The aim of this text, writes Kurspahić, was to “create maximum outrage: a claim that

167 Ibid., pp. 40-41.

168 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995.*, p. 417.

169 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 149.

170 The same case is discussed in the book *Forging War*: “The Croatian News Agency (Hina) reports from Bosnia even more tendentiously than it reports on the war in its own country. *Večernji list*, on 8 August 1993, published a Hina report that says: ‘The Croatian soldiers who escaped from Zenica report that thirty-five Croats were hung at the square in front of a Catholic church for refusing to wear the uniforms of the Muslim army’. The report goes on to say that

35 Croatsians were hung, specifically in front of a Catholic church, was created with the aim to give an impression that it was a question of ethnic and religious persecution of Croatian Catholics¹⁷¹. A journalist from *Oslobođenje* was taken to a concentration camp during a HVO attack in Mostar. His name was Mugdim Karabeg and he was, according to Kurspahić, sixty-three years old at the time. He was told by the Croatian soldiers entering his apartment in Mostar: "You, journalist, you have been writin' your whole life against the Ustashe and now they have come for you! Get up, you dirty *balija*! Out to the courtyard!"¹⁷² After having been taken to the Dretelj camp this journalist ended up in a refugee camp in Croatia, and later settled down in Chicago.

Mazowiecki cites similar examples from *Hrvatski vjesnik*, explaining that terms employed by that media outlet to stereotype the whole collectives became common in that period (the term Serbs was used to designate the armed forces, so that crimes were considered a responsibility of all Serbs). An extreme example is a fabricated interview with Bogdan Bogdanović published on 12 April 1994 by the weekly *Danas*¹⁷³.

Fortunately, the media scene in the Republic of Croatia in the 1990s was not only populated with media outlets propagating hate, xenophobia and warmongering propaganda. Tadeusz Mazowiecki writes in his Reports that there was "an impressive number of local radio-stations, more than fifty of them, a great number of which aired views and opinions critical of the government"¹⁷⁴. Apart from these radio stations, one should not forget *Nedjeljna Dalmacija*, and later also *Feral Tribune*, as papers that successfully resisted the nationalist and warmongering narrative. Mazowiecki adds *Novi list* from Rijeka to that group, while Kurspahić mentions the magazines *Erasmus* and *Nacional*, founded a bit later. In addition, it is also important to mention the broadcaster *Omladinska televizija* (OTV) which, according to the Special Rapporteur "stood out due to its openness and the presentation of minority views". Tomislav Jakić also mentions the magazine *Start(t) nove generacije* (later known as *Star (Zvijezda) nove generacije*), founded by the journalist Zvonimir Krstulović, but quickly shut down owing to a lack of funding. In addition to having financial difficulties, the magazine "was nowhere to be seen at Zagreb news-stands" and it was advertised only by "*Feral Tribune*, which had a cult status at the time"¹⁷⁵. Jakić also cites *Radio 101* and gives a special mention in his book to journalists who deserve recognition due to their professionalism and objectivity: Ines Šaškor, Mladen Mali, Ankica Barbir Mladinović, Jelena Lovrić, Enis Zebić as well as Dubravko Merlić

the Croatsians in the Zenica district were issued personal identification cards with 'Turkish names and surnames', which they had to pay 100 to 500 German marks. Each Serb or Croat who wanted to leave Zenica had to pay to the 'Muslim army' 900 German marks per person. The first part of the report was published in *Vjesnik* the following day. The report was not confirmed by any informative or international source; the investigation carried out by the UNPROFOR failed to establish any evidence of the claims presented in the report " (Mark, Thompson, *Proizvodnja rata; Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini /Forging War: The Media in Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina/* Medija centar, Belgrade, 1995., p. 160).

171 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 150.

172 Ibid., p. 150.

173 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995*, p. 418.

174 Ibid., p. 412.

175 T. Jakić, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države*, p., 248.

and Damir Matković, who presented the show *Slikom na sliku* on the Croatian Television. It is also important to add the correspondents of *Feral Tribune* – Predrag Lucić, Viktor Ivančić, Boris Dežulović, Miljenko Jergović, Heni Erceg and others.

Media as the intermediary of Milošević's killing sprees

In Serbia, like in Croatia, the change in the ideological patterns of media discourse originated from the outside, from the political and social spheres. The culture of remembrance, defined by Todor Kuljić as “a collective term employed to designate the overall, non-scholarly use of the past”¹⁷⁶ was (mis)used with an aim of eliminating positive emotions, memories and associations related to the era of Yugoslavia and communist ideas. According to Nataša Govedarica “it was important to change history to such an extent that the previous myth of brotherhood and unity could cede place to a new myth of a fatal and eternal historical conflict between the Yugoslav peoples”¹⁷⁷. The usual renaming of streets, commemorative gatherings, the introduction and/or elimination of important dates and the destruction and construction of monuments were all intended for this purpose, along with the power of the media. In his book *Olako obećana brzina*, Dragiša Pavlović writes that things started to change after the eighth plenary session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia (CC LCS).¹⁷⁸ After that session “the Radio Television Belgrade and *Politika*, in most of its editions, almost daily scooped severe political defamations directed at individuals at the meetings of basic party organisations and municipal committees organised to discuss the Information from the eighth session of the CC LCS, as well as unfounded suspicions and slanders, and featured them prominently. They were even proud to have transitioned to that seemingly democratic, but in reality, warmongering *ad hominem* system”¹⁷⁹.

Propaganda bias, at the time displayed by many Serbian media outlets, was conditioned by a series of pressures put by the government on their owners, directors, editors, and, consequently journalist themselves. The Special Rapporteur Tadeusz Mazowiecki specifically emphasised the fact that the Serbian Radio-Television was a “propaganda tool of the ruling SPS (Socialist Party of Serbia)”¹⁸⁰. The mechanisms for restricting media freedoms included the following:

176 Todor Kuljić, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti* (Culture of Remembrance: Theoretical Explanations for the Use of the Past), Čigoja Štampa, Beograd 2006, p. 12.

177 Darko Karačić, Tamara Banjevlav, and Nataša Govedarica, *Re:vizija prošlosti – Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*, p. 173.

178 The eighth session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia was held on 23 and 24 September 1987. At the session, the Central Committee chairman, Slobodan Milošević, removed Dragiša Pavlović, head of the Belgrade party organisation, from membership on the Committee because of the phrase “easily promised speed” Pavlović used, although this was not the real reason for his removal. This session set the scene for the final split between Slobodan Milošević and Ivan Stambolić and is generally considered as a prelude to the bloodshed that ensued in Yugoslavia in the 1990s. For more information, see Dragiša Pavlović, *Olako obećana brzina* (Easily Promised Speed).

179 Dragiša M. Pavlović, *Olako obećana brzina*, Globus, Zagreb, 1988, p.37.

180 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995.*, p. 420.

Monopolies. Unfortunately, the Serbian Radio-Television exercised a monopoly in relation to *TV Politika* and *Studio B*, because its programme was broadcasted on three channels throughout the country as well as in the neighbouring Croatia and Bosnia and Herzegovina. Like in Croatia, the government held a monopoly over crucial information sources in the country. The situation was similar in radio broadcasting, since radio stations such as “*Radio B92*, *Radio Indeks*, *Radio Politika* and *Radio Studio B* did not have the same influence on the public opinion as the state-owned Serbian Radio-Television, for the same reason”¹⁸¹. Kurspahić writes that the absolute monopoly of the regime can be illustrated by data presented in an article written by Slobodan Antonić from the Belgrade Institute for Political Studies “which show that, in mid-October 1990, the TV Belgrade evening news were watched by 2.5 million people in Serbia and 800,000 people in Vojvodina, which is almost 70 percent of adult population in the Republic, while 30 percent of adults never read newspapers and 26 percent read it only occasionally”¹⁸².

Layoffs. Similarly to the situation in Croatia in the time of Tuđman, in Serbia under Milošević many journalists were forced out of work because of their nationality. Mazowiecki writes that “the Serbian government, on 5 July 1990, forbid Priština Radio-Television to broadcast a program in the Albanian language”, which caused “approximately 1,300 journalists and technical staff members to lose their jobs”¹⁸³. Soon after that, the only daily newspaper in Albanian, *Rilindja*, was shut down. Consequently, the sources of information for the people of Kosovo were narrowed to Serbian media outlets, which were translated into Albanian. In May 1994 the Government “removed 1,054 journalists from the Serbian Radio-Television and about 300 from Novi Sad from their positions and suspended them”¹⁸⁴, reducing their salaries, according to Mazowiecki, by 20 to 40 percent. Kurspahić writes that Ivan Stojanović “was forced to resign as the director of *Politika*, which opened the way for Minović to take over both functions – director and editor”¹⁸⁵.

Physical attacks on journalists and media outlets. Journalists were being forbidden from entering their workplace or even told to collect their personal belongings and leave, while verbal attacks and insults were not uncommon. The Special Rapporteur claims that in Montenegro “threats and insults via the telephone became a part of the everyday life for the journalists of the opposition, as well as bombings or armed assaults on office premises, and “the local offices of *Oslobođenje* and the Sarajevo Radio-Television in Belgrade and Novi Sad were taken over and confiscated by unknown persons on 16 May and 24 June 1994, allegedly ‘to serve the needs of the media od Republika Srpska of BiH’”, while “the authorities did not do anything to put a stop to those illicit actions”¹⁸⁶. Along with journalists from Serbia, foreign correspondents were also driven out of Serbia after the NATO

181 Ibid., p. 421.

182 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 63.

183 T. Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995.*, p. 421.

184 Ibid., p. 424.

185 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 41.

186 T. Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995.*, p. 425.

attack. Stjepan Malović writes that some journalists were arrested, and their expensive equipment confiscated.¹⁸⁷

Economic measures. The opposition papers, such as *Borba*, had to “pay for newsprint 50% more than the pro-government media outlets”¹⁸⁸, which follows the same model of disciplining the media as the one employed by the Croatian government.

Employment of new terminology. Mazowiecki writes that the media in Serbia and Montenegro started equating all Croats with “Ustashe”, and Bosniaks (then Muslims) with “mujaheddin” or “Islamic fundamentalists”. He further clarifies that “referring to Bosnian institutions as ‘the Muslim army’ and ‘the Muslim presidency’ in the media serves the purpose of creating a climate of an interreligious and interethnic conflict”¹⁸⁹ while “BiH is always called ‘the former BiH’ and official titles are used for unrecognised entities, such as ‘Republika Krajina’ or ‘Republika Srpska’”¹⁹⁰. Based on an analysis of the papers *Politika* and *Borba*, Svetlana Slapšak concludes that the media mostly adopted “the old terminology, with minor changes”¹⁹¹. According to Slapšak, the nationalist discourse was introduced gradually, but after the war “the classic communist terminology”¹⁹² was again in use. The author notes several techniques for creating the nationalist discourse in Serbia: the equating of the collective (the people) with the individual, the identification of an ethnic group with another, more privileged ethnic group (identification with the Jews), the historization of politics, especially of significant battles and defeats (emphasising the long-standing existence of Serbia, the Serbs, the barbarism of other peoples, etc.), populism, the use of new terms to designate citizens: they are no longer “workers” or “self-managers”, but “individuals merged with the collective gathered around the hearth”. The term “the people” is increasingly replaced by a slightly archaic term “*živalj*”¹⁹³. Mark Thompson, in his book *Forging War* (1995), describes the newly-adopted media terminology in Serbia in the following way: “the language of the media discarded the dying socialist terminology, replacing it with the language of demagoguery and acrobatic irrationality, rhetorical questions and outcries, destiny and missions: ‘the heavenly people’ facing its fate; unlimited self-pity, coupled with terrible accusations unsupported by any proof or investigation; stirring of conspiracies, paranoia and shameless calls for violence”¹⁹⁴. For this author that language was undoubtedly “a language of war, used when any war in Yugoslavia was still inconceivable”¹⁹⁵.

187 Stjepan Malović, *Mediji u ratu ili rat medija? (Media in War or Media at War)*, *Politička misao*, 36 (2/1999), pp. 103-113.

188 T. Mazowiecki, *Izvještaji: 1992-1995.*, p. 412.

189 Ibid., p. 425.

190 Ibid., p. 426.

191 Svetlana Slapšak, in Svetlana Slapšak et al., *Rat je počeo na Maksimiru: Govor mržnje u medijima (Analiza pisanja „Politike“ i „Borbe“ 1987-1991.)*, /*War Started in Maksimir: Hate Speech in the Media (Content Analyses of Politika and Borba Newspapers 1987-1991)*/, Medija centar, Beograd 1997, p. 24.

192 S. Slapšak, in S. Slapšak et al., *Rat je počeo na Maksimiru: Govor mržnje u medijima (Analiza pisanja „Politike“ i „borbe“)*, p. 25.

193 Ibid., p. 31.

194 M. Thompson, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, p. 56.

195 Ibid.

Apart from television and radio, the newspapers with the largest circulation, *Political*, *Ekspres politika* and *Večernje novosti* (and later *Borba*), were also under government control. The daily newspaper *Politika*, in the section *Echoes and Reactions*, went to the extreme. That section, according to Mazowiecki, advocated hate and intolerance. Pavlović explains that “readers’ letters, generally a marginal aspect of political life, when turned into a systematic and well-lead campaign, aimed at provoking desired mass reactions by stirring up emotions and passions, then they gain significance and may become part of the mainstream or even the drivers of social and political mechanisms”¹⁹⁶. The weeklies *Duga* and *Pogledi* also promoted nationalist views.

The ideological patterns of the Serbian media started to change already in 1986, when *Večernji list* published parts of the Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts. “The Memorandum once and for all set the tone (at the same time self-pitying, morbid and revengeful) of the nationalist discourse and it is largely regarded as a detailed draft of the plans for expansion towards Croatia and Bosnia, which will be declared openly in 1991 and 1992”.

After the Belgrade Radio-Television broadcasted Milošević’s address to the Kosovo Serbs, when he pronounced the famous phrase “No one is allowed to beat you”, what followed was what Kurspahić, Svetlana Slapšak and other authors will refer to as “the birth of a leader” “Mitević made an effort to ensure that the event on Kosovo Polje got special treatment on the Belgrade Television. Milošević did not come to Kosovo Polje on 24 April 1987 only to meet with the political leadership of the province. He was met with a crowd of about 15,000 angry Serbs and Montenegrins, who wanted an opportunity to talk to the president of the Party about their endangerment”¹⁹⁷. Dušan Mitević, who worked at the Belgrade Radio-Television at the time, afterwards described his own role in the creation of the national leader. Milošević was by that time already supported by Ratomir Vico, director of the Belgrade Radio-Television, Živorad Minović, editor of *Politika*, and Slobodan Jovanović, editor of *Ekspres Politika*. The Serbian media first started launching attacks on Kosovo, its political leadership and citizens. For example, a tragic event in the Paraćin barracks, when a psychically unstable Albanian soldier fired successive shots at several soldiers (it is important to emphasise that they were of different nationalities). was exploited for the propagation of nationalism¹⁹⁸. “When *Politika* published the first reports on the killings in the barracks, I was appalled by the layout of the paper and the vengeful tone of the reports. An impression was created that that was a nationalist-motivated crime, even though Keljmemdi was diagnosed as mentally disturbed. He did not choose his victims, he shot at anyone he came across”¹⁹⁹. This media campaign against the Kosovo Albanians was only an overture to the falsification of the past and the fabrication of events in the media, continuing until the date when Slobodan Milošević held a speech at Gazimestan to commemorate the 600th anniversary of the battle against the Ottoman Empire, with the ground already set for his media glorification. Mark Thompson lists some of the titles published by *Politika* in that period: “Serbian

196 Dragiša M. Pavlović, *Olako obećana brzina*, Globus, Zagreb 1988, p. 182.

197 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 38.

198 For more information on the event, go to: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1667013> (23 April 2020).

199 Đukić, according to: K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 4.

Children Taken as Hostages', 'Serbian Nation under Attack', 'Voice Against Ustashe', 'We Are Not Fascists, We Are Ustashe', 'Same Methods Were Used at the Beginning of 1941', 'Resist Ustasha Terror by All Means' 'Genocide Cannot Happen Again', 'Ustashe are Destroying Yugoslavia and Shifting the Responsibility on the Serbs', 'Special Forces Speak Albanian'...'”²⁰⁰.

According to Mazowiecki, the media outlets trying to advocate anti-nationalism were the weekly programme *VIN* on *TV Studio B*, the program *Doba razuma* (*Age of Reason*) broadcasted by the radio stations *B92*, *Radio Indeks* and *Radio Studio B*, and the weeklies *Vreme* and *Monitor* (Podgorica). Kemal Kurspahić names the journalists of *Vreme* who tried to oppose the nationalist propaganda: Jug Grizelj, Jurij Gustinčić, Dragiša Bošković, Stojan Cerović, renowned former *NIN* journalists – Zoran Jeličić, Milan Milošević and Miloš Vasić as well as Dragoljub Žarković from *Borba*.

Bosnia and Herzegovina – aggression on the state and the media

Like other Yugoslav states, Bosnia and Herzegovina associated its politics of memory in the Yugoslav period with the common state, the national liberation movement, the Partisans and the anti-fascist struggle. Darko Karačić²⁰¹ writes that before, during and after the war, there was a very dynamic politics of memory of Yugoslavia and the Partisan struggle, which is best reflected in the relationship towards monuments erected in their honour. Many of those monuments are destroyed, some museums have been converted for a different use and some have been renovated. “Those are the reasons why people in different parts of Bosnia and Herzegovina have differing memories of World War II and why there is no official state policy regarding that memory”²⁰². The media climate before the aggression on Bosnia and Herzegovina was more favourable than that in the neighbouring states. Kemal Kurspahić, who will in 1988 become editor-in-chief of the Bosnian-Herzegovinian newspaper *Oslobođenje*, writes that in that period the media landscape saw a short-lived “Bosnian spring”. The media outlets that were until then under strict Party control turned critical towards the reporting on the infamous *Agrokomerc* scandal. The author claims that “even by merely reporting on what the highest-ranking officials said about each other in those meetings, the Sarajevo Radio-Television, *Oslobođenje* and other media outlets in the republic were publicly exposing the wrongdoings of the people in power...”. The magazine *Dani* and the youth papers *Naši dani* and *Valter* also took part in the reporting. Kurspahić continues by explaining that the Bosnian media outlets succeeded in their efforts to have an act passed allowing the appointment of the editorial boards exclusively by journalists and not by Party leaders. The *Yutel* television, whose reporters were Goran Milić, Dragan Babić, Aleksandar Tijanić and others, moved from Belgrade to the Sarajevo Radio-Television, while Roy Gutman, winner of the Pulitzer prize for reporting on death camps in Bosnia and Herzegovina, according to Kurspahić, “reported on 1 May 1991 in the New York daily *Newsday*

200 M. Thompson, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, p. 70-71.

201 Darko Karačić in: D. Karačić, T. Banjevlav and N. Govedarica, *Re:vizija prošlosti – Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*.

202 Ibid., p. 45.

that ‘in most of the republics, especially in the two largest ones, Serbia and Croatia, the press accepted the nationalistic views of political leaders, building up ethnic tensions that are pushing the country to the brink of collapse, if not self-destruction.’ However, Bosnia and Herzegovina is a different world”²⁰³. Unfortunately, publications from the neighbouring republics were at that time also available in Bosnia, and, in addition to the Sarajevo Television, the citizens could watch the Belgrade Television and the Zagreb Television. Kurspahić explains that, right after the first multiparty elections in Bosnia and Herzegovina the national parties tried to impose a new law that would enable them control over the appointment of directors and editors of media outlets. This time again, journalists succeeded in winning their freedom. “Finally, on 3 October 1991, the Constitutional Court defended the rights of journalists, concluding that the proposed law was not in line with the Constitution of Bosnia and Herzegovina”²⁰⁴. Nenad Pejić, editor-in-chief at the Sarajevo Radio-Television in the pre-war period (until the end of April), wrote in his book *Turn Off the TV and Open Your Eyes* that the value of that medium form was unsurpassed “because of the fact that the Sarajevo Television twice resisted the authorities’ control – once it defied the League of Communists, and the other time the national parties”²⁰⁵. It was in this period that the *Yutel* television was freely broadcasting in Sarajevo, while it was not welcome in any other republic. Fahira Fejzić-Čengić said that this television station was “objective in a Yugoslav way”²⁰⁶, in other words, that it was neutral towards “two national extremes, which, for the Bosnian-Herzegovinian public meant that its job had no useful effect”²⁰⁷. She judged that form of neutrality at the time when the aggression on Bosnia and Herzegovina was in the making and when eleven transmitters of that television station transmitted the programme of the Serbian Radio-Television, whose propagandist tendencies were discussed, to be “a major professional test”²⁰⁸. She explains further that “the anaesthetic function of *Yutel* was especially evident on the critical day at the beginning of the aggression on Sarajevo and Bosnia and Herzegovina, 2 May 1992, when the editor Ljerka Draženović proclaimed in the daily news of Senad Hadžifejzović: ‘The army will not hurt an ant’”²⁰⁹. The army Draženović referred to was the Yugoslavian National Army, which did kill people in Bosnia and Herzegovina and in Croatia. Nevertheless, Kurspahić emphasised that the former journalists of *Yutel* claimed that they had truly believed in their television’s mission. If we accept that they had an anaesthetic effect on the Bosnian-Herzegovinian public, we have to take into consideration the fact that, up to that point, they had lived in a Yugoslavia where the YNA was not a criminal army, but a national army.

203 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 107.

204 Ibid., p. 110.

205 Nenad Pejić, *Isključi TV i otvori oči (Turn Off the TV and Open Your Eyes)*, Media centar i Radio Slobodna Evropa, Sarajevo 2013, p. 7.

206 Fahira Fejzić-Čengić, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini (Media Culture in Bosnia and Herzegovina)*, Connec-tum, Sarajevo 2009, p. 126.

207 F. Fejzić-Čengić, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, p. 126.

208 Ibid.

209 Ibid., p. 127.

Before the start of the aggression “the Serbian forces – aided by the Yugoslav National Army – stole a transmitter located on the mountain of Kozara near Banjaluka”²¹⁰, disabling the reception of Sarajevo Radio-Television signals in that area. The Special Rapporteur Mazowiecki also mentions that event, explaining that “before April 1992 this television station broadcasted the programme on three channels, and now it only has one, which covers a smaller, more limited area, including Sarajevo, Tuzla, Zenica and more recently, Mostar”²¹¹. Fejzić-Čengić wrote that not even before the war did many citizens in western Herzegovina pay subscription for the Sarajevo Radio-Television. Even after its transmitters were put up, one near Livno and another one on the mountain of Biokovo, “when the Sarajevo Radio-television was visible in that area, the citizens still did not pay the subscription”²¹². On the other hand, in some municipalities of the now smaller BiH entity, the newspaper *Oslobođenje* was not available at all. Fejzić-Čengić mentions the counties Lopare, Ugljevik and Bijeljina.²¹³ The author believes that even the Sarajevo Radio-Television to some extent made the public in Bosnia and Herzegovina passive in relation to the upcoming aggression, stating that “even after two months from the start of the aggression this television station failed to name the Yugoslav National Army as the aggressor on Sarajevo and the rest of Bosnia and Herzegovina”²¹⁴.

When a peace rally in Sarajevo was interrupted by sniper shots killing two students, it became clear that Bosnia and Herzegovina was under attack. According to Kurspahić and Mazowiecki, the Sarajevo Radio-Television, with its name changed to the Bosnia and Herzegovina Radio-Television, was leaning towards the leading Democratic Action Party, but “even in those circumstances it did not propagate ethnic hate and stereotypes”²¹⁵. In Bosnia and Herzegovina (or in the part under control of the BiH army), in addition to the Bosnia and Herzegovina Radio-Television, there was also the privately-owned Hayat Radio-Television. Both Mazowiecki and Kurspahić mention that there was a wide range of radio stations in Bosnia during the war. In addition to *Oslobođenje*, also published were the daily *Večernje Novosti* and the weeklies *BH Dani* and *Slobodna Bosna*. There was also the ONASA press agency. All these outlets were under constant threat of shelling, while “armed attacks on the media premises”, according to Mazowiecki, were “an important element in the strategy of the Serbian forces”²¹⁶. Unfortunately, some media outlets in Bosnia and Herzegovina fostered nationalist propaganda. Mazowiecki and Kurspahić mention the Tuzla-based paper *Zmaj od Bosne* and the Sarajevo weekly *Ljiljan*. Mazowiecki also mentions that “on 5 February 1994, following the massacre at the Markale market, Radio Hayat aired a call to all Muslims to take revenge on Serbs and Croats in Sarajevo”²¹⁷.

210 Ibid., p. 112.

211 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995.*, str. 404.

212 M. Nuhić, according to: F. Fejzić-Čengić, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, p. 107.

213 Ibid.

214 M. Thompson according to: F. Fejzić Čengić, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, p. 129.

215 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 118.

216 T. Mazowiecki, *Izvjestaji: 1992-1995.*, p. 406.

217 Ibid., p. 407.

Nenad Pejić, who focused his analysis on the Sarajevo Radio-Television, believes that pressure the Bosnian-Herzegovinian media were exposed to pressures from various sides. First, political parties controlled journalists. “Political parties, especially those that were nationally oriented, would in no time find journalists to inform them about what was happening on the television”, he writes.²¹⁸ “Constant public attacks, extortions and threats aimed at the editorial staff, journalists and management of the Sarajevo Radio-Television” were, according to Pejić, another form of pressure, which ended after the journalists decided to go public. “During broadcasts it was often funny to listen to a series of allegations regarding the Sarajevo Television being at the same time anti-Serbian, anti-Croatian and anti-Muslim”²¹⁹. Economic pressures on the Sarajevo Radio-Television were applied by calls that the parties like the SDS made to dissuade citizens from paying the subscription. “The subscription percentage in BiH was 40% – the television was not identified with any ethnic group” explains Pejić²²⁰. The last form of pressures mentioned by the author are those that came from other television stations, which ceased to broadcast their programmes for the Sarajevo Radio-Television, from citizens who, according to Pejić, were less and less television viewers and “increasingly became only Croats, Muslims and Serbs”²²¹.

The state in the media landscape controlled by the Karadžić forces was mostly uniform – it was characterised by warmongering, with outbursts of open xenophobia and hate towards Bosniaks, Croats and Serbs who opposed the nationalist rhetoric. Kurspahić writes that many journalists and editors left the Sarajevo Radio-Television, but also that many journalists joined the newly-formed the Pale Radio-Television (*Kanal S*), founded by the Karadžić leadership. The Pale Radio-Television will become the most appalling example of propaganda, nationalism, xenophobia and fabricated information. This disgraceful work was most notably performed by former journalists of the Sarajevo Radio-Television – Risto Đogo, Ilija Guzina and Dragan Božanić. “The Pale Television was always faster than Karadžić’s very own headquarters to automatically deny any responsibility of the Serbian forces for the crimes committed in Sarajevo”, writes Kurspahić.²²² This period in Pale also saw the establishment of the Serbian Journalistic Information Agency (SRNA). According to Mazowiecki, SRNA “is evidently doing its best to create confusion regarding the real situation on that territory”. He writes that “they even gave the name ‘*Oslobođenje*’ (Liberation) to the newspapers founded in the part of Sarajevo that was *de facto* under control of Bosnian Serbs, which were termed ‘*Srpsko oslobođenje*’ (Serbian Liberation)”²²³.

As regards the media in the part of Bosnia and Herzegovina controlled by the Croatian Defence Council, Mazowiecki explains that those were mainly media outlets from the neighbouring Croatia. In other words, the formation of media outlets in that area was also “secretly or publicly supported by

218 N. Pejić, *Isključiti TV i otvoriti oči*, p. 100.

219 Ibid., p. 102.

220 Ibid.

221 Ibid.

222 K. Kurspahić, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, p. 121.

223 T. Mazowiecki, *Izveštaji: 1992-1995.*, p. 409.

the Republic of Croatia”²²⁴. These media outlets, continues the author, “propagated discrimination, hate and, as a result, the violation of human rights”²²⁵. In his work *Forging war* Thompson describes how the local Čapljina radio played an important role in the preparation of physical attacks on the Bosniak population.

“On 13 June 1993, the Croatian mayor of Čapljina made a radio announcement that the lives and safety of local Muslims ‘cannot be guaranteed anymore’. The reports show that after the announcement normal life was no longer possible for Muslims: it was dangerous for them to go out on the street and they could only buy food with the help of their Croatian neighbours, friends or spouses. Muslim families became targets of masked thieves’ night raids, their possessions were destroyed, and the police of Čapljina was not assuring sufficient protection. The role of the local radio was closely coordinated with the police and military action of the ‘ethnic cleansing’ of the non-Croatians from Herzeg-Bosnia and central Bosnia in 1993 and early 1994, controlled by the Croatians”.²²⁶

Finally, it should be noted that the Serbian and Croatian media at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s were an organized propaganda machine. Their weapons were words, often false and exaggerated, as well as photographs, which they frequently misused. The media and media technology, in that period primarily television and print, facilitated the transmission of propagandist messages. If other media had existed then, they would have been used in a similar way. In Vietnam, the Americans used flyers, Hitler used the radio, Milošević and Tuđman used television. Their technical structure, that, is, form, served as a weapon – a mass media gun/machine gun/cannon. Words were the ammunition, bullets. Without journalist who consciously transformed their words into laser paths for bullets fired at their former neighbours, the propaganda weapons would have been just another technical intermediary. United, the journalists and the media, constituted a deplorable image of a cruel criminal at the end of the 20th century.

Many authors have stated that the bloodshed in the ex-Yugoslav countries was preceded by a media war. It is openly denoted as such by Malović²²⁷, Slapšak et al.²²⁸ and Thompson²²⁹. According to Malović, the western media could not handle the Serbian ones. Why? “(...) those are mass media, and not a propagandist machinery”²³⁰. The author emphasises that the western media adhered by ethical and professional principles in their reporting, giving even criminals an opportunity to express their opinions. On the opposite end were the Serbian media outlets, which invented, manipulated, fabricated and intervened in information in a systematic, planned and coordinated manner. The same

224 Ibid., p. 410.

225 Ibid., p. 410.

226 M. Thompson, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, p. 273-274.

227 S. Malović, *Mediji u ratu ili rat medija?*

228 S. Slapšak et al., *Rat je počeo na Maksimiru: Govor mržnje u medijima (Analiza pisanja „Politike“ i „Borbe“ 1987-1991.)*.

229 M. Thompson, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*.

230 S. Malović, *Mediji u ratu ili rat medija?*, p.104.

can be said for the Croatian media from the same period, but also for a few previously mentioned media outlets from Bosnia and Herzegovina, especially those under control of the then army of the Republika Srpska. "Therefore, the media in the war transformed into a war of the media, a particularly unfair war between a strong propaganda machine and the democratic media, which were not prepared enough to neutralize the ten-year, unrelenting and steady work of Milošević's propaganda, which was systemically creating an image of the world according to Slobo"²³¹.

Conclusion

As the history of the media has shown, authorities will always use the media technologies available to them to remain in power. However, the media have always tried, or should be trying, to resist that. Even though we are aware that the media truth is not the same as the philosophical or religious truth, aspiration towards the truth is clearly the fundamental principle of journalistic reporting. Various theoreticians have offered their own interpretations of the importance of truth as the fundamental principle of the journalistic profession, primarily because the mass media information has a significant influence on the way people make choices in everyday life and understand reality. The importance of this principle becomes evident in crisis.

The image of reality in the media is certainly incomplete and often oversimplified, but for many people, those lacking other sources of information or having very few, the media create a frame through which they observe events.

The media content is produced under different forms of pressures – including economic and political pressures, which inevitably leads to bias. The most extreme and most destructive form of bias, according to McQuail, is propaganda bias – the one to which the media in Croatia and Serbia succumbed at the end of the 1980s. Even though it may be unrealistic to talk about complete media freedom and independence, the examples from the ex-Yugoslav countries are extreme and show what can happen when the media turn into weapons.

A comprehensive media propaganda has always been accompanied by other social changes. Particularly important for this period is a new politics of memory, which is reflected in the authorities' stance towards the Yugoslav past. This stance results in changing street names, desecrating or completely destroying the Partisan monuments, changing the character of commemorations and commemorating the dates and events from the Yugoslavian past for a long time considered to be taboo.

After the Croatian Democratic Union came to power in Croatia, the Croatian media were subjected to various forms of pressure. First, economic sanctions were imposed to the media outlets that did not support the government's politics and they were often, along with their journalists, legally prosecuted. State-owned enterprises – the Croatian Radio-Television (HTV) and *Tisak* – had a

231 Ibid., p. 105.

complete monopoly in Croatia. Non-Croatian journalists were removed from their positions under the excuse of being redundant and so were the journalists of Croatian nationality who opposed the dictate of the government. Among the media outlets who went the farthest in warmongering propaganda are *Slobodna Dalmacija*, *Vjesnik*, *HTV*, *Hrvatski vjesnik* and *Danas*. However, there were also many media outlets that fully complied with professional rules in their reporting, even though they had smaller reach and influence than the previously mentioned ones due to economic and political pressures. These include *Feral Tribune*, Rijeka-based *Novi list*, *OTV*, *Nacional* and *Erasmus*.

The state of the media in Serbia at the end of 1980s was similar to that in Croatia. Many authors (Jakić, Slapšak, Kurspahić, Pavlović) are of the opinion that it was precisely the Serbian media that paved the way for Croatian nationalist journalism. Pressures on journalists and the media mounted after the eighth session of the League of Communists of Yugoslavia, when Slobodan Milošević made a grand entrance into politics in Serbia. The monopolistic power was evident in the fact that the Serbian Radio-Television had a wider reach than other television and radio broadcasters and that Milošević appointed his men to leading editorial positions in the most circulated paper *Politika*. The repressive measures were not exhausted by taking over key media positions: they were continued with the layoffs of non-Serbian journalists, but also Serbs who were not obedient enough, culminating in physical attacks and threats aimed at journalists and media outlets that were out of line. When implementing economic measures to discipline the media, the Milošević's regime used a similar methodology as the Tuđman's, levying enormously high taxes on the media he did not manage to politically conquer. The propaganda arrangements were completed by introducing appropriate warmongering terminology into reporting on the neighbouring countries.

In addition to the Belgrade Radio-Television and the newspaper *Politika*, the Milošević's regime soon took control over the papers *Ekspres politika*, *Večernje Novosti*, and later also *Borba*. Nevertheless, there were many independent media outlets trying to work objectively and professionally, including the magazine *Vreme*, radio stations *Radio B92*, *Radio Indeks*, *Radio Studio B* and others.

Bosnian and Herzegovinian media outlets were in a relaxed mood before the aggression started and journalists managed to ward off pressures from national parties in the 1990s. However, due to the fact that the media from other countries were accessible in Bosnia and Herzegovina, the atmosphere started to change. A large number of journalists from the Sarajevo Radio-Television left to work for the newly-formed Pale Television in Pale. Apart from that, before, and especially during the aggression on Bosnia and Herzegovina, the Serbian forces, aided by the Yugoslav National Army, took several transmitters of the Bosnia and Herzegovina Radio-Television, so that citizens living in territories under control of the Karadžić's forces could only follow the media from Serbia and the Pale Television. This television station was the most infamous example of the dissemination of war propaganda, the fabrication of information and the inhumane treatment of aggression victims, including civilians, women and children. The journalist Risto Đogo was especially notorious because

of his inappropriate jokes about murder and rape victims, and he was joined in that by the journalists Ilija Guzina and Dragan Božanić. In the territories of Bosnia and Herzegovina under the power of the Croatian Defence Council the only available media were those from Croatia. Despite such circumstances, a large number of media outlets in Bosnia and Hercegovina (electronic and print) managed to uphold professional standards, the notable examples being the newspaper *Oslobođenje* as well as the dailies *BH Dani* and *Slobodna Bosna*. Unfortunately, the Bosnia and Herzegovina Radio-Television gradually leaned towards the ruling Democratic Action Party, but it did not broadcast warmongering messages, unlike the media outlets such as the Hayat Radio-Television as well as the Sarajevo weekly *Ljiljan* and the Tuzla-based daily paper *Zmaj od Bosne*.

The listed media outlets that contributed to the state of inter-ethnic hate and fear of the other, while also encouraging crime, are a clear example of how the media can easily be exploited for propaganda and transformed into propaganda war weapons. However, the media upholding professional principles show that the media can also have a noble role of communicating professionally created information. Those media were guided by a fundamental journalistic principle, the only principle that justifies their existence and work – the truth. It is up to the (inhumane) humans to decide in which way to use the technical intermediaries. The only thing that is certain is that the truth that was sacrificed before the disintegration of Yugoslavia, and whose sacrifice affected the brutality of the wars, can nowadays, when those wars are far behind us, but not the discourse leading to them, bring about a consolidation of the politics of memory, reconciliation, and, one can only hope, a better and happier common future.

References

- Baker-Woods, Gail; Dodd, Julie E.; Ford, Kay; Keller, Ken; Plumley, Joe; Smeyak, Paul, G. and Walsh-Childers, Kim, *Mass Media Writing: An introduction*. Scottsdale, Arizona 1997.
- Fejzić-Čengić, Fahira, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo 2009.
- Jakić, Tomislav, *Nisam zavijao s vukovima: Sjećanja otrgnuta zaboravu na jedno vrijeme i dvije države 1943 – 2012.*, Gariwo, Sarajevo 2013.
- Karačić, Darko, Banjeglav, Tamara i Govedarica, Nataša, *Re:vizija prošlosti – Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*, Firedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo 2012.
- Kovač, Bil., Tom Rozenstil, *Elementi novinarstva*, Cid, Podgorica 2006.
- Kuljić, Todor, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja Štampa, Beograd 2006.

- Kurspahić, Kemal, *Zločin u 19:30: Balkanski mediji u ratu i miru*, Media centar, Sarajevo 2003.
- Kurtić, Najil, *Kod novinarstva*, MediaPlan institut, Sarajevo 2006.
- Malović, Stjepan, „Mediji u ratu ili rat medija?“ *Politička misao*, 36 (2/1999), pp. 103–113.
- Mazowiecki, Tadeusz, *Izveštaji: 1992-1995.*, Tuzla University, Tuzla 2007.
- McLuhan, Marshal, *Razumijevanje medija*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2008.
- McChesney, Robert, W., *Digitalna isključenost. Kako kapitalizam okreće internet protiv demokracije*, Multimedial Institute and the Faculty of Media and Communication, Zagreb 2014.
- Pavlović M. Dragiša, *Olako obećana brzina*, Globus, Zagreb 1988.
- Pejić, Nenad, *Isključi TV i otvori oči*, Media centar and Radio Slobodna Evropa, Sarajevo 2013.
- Slapšak, Svetlana; Milošević, Milan; Cvetićanin, Radivoj; Mihailović, Srećko; Čurguz Kazimir, Velimir i Gredelj, Stjepan, *Rat je počeo na Maksimiru: Govor mržnje u medijima (Analiza pisanja „Politike“ i „Borbe“ 1987-1991.)*, Medija centar, Belgrade 1997.
- Thompson, Mark, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Medija centar. Beograd 1995.
- Vilović, Gordana, „Govor mržnje“, *Političke analize*, 2 (6/2011), p. 68-70. Retrieved from: <https://hrcak.srce.hr/175715>.

Medij je oružje: pristranost u situacijama krize

Sažetak

Na primjeru medija država nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. u radu analiziramo način na koji se mediji mogu zloupotrijebiti u svrhu najstrašnije političke propagande. Iz položaja posrednika bratstva i jedinstva, sloge, antifašističkog naslijeđa, ponosa i prkosa narodnooslobodilačke borbe i pokreta, mediji su u Srbiji i Hrvatskoj krajem 80-ih godina došli u vlast nacionalista koji će ih preobraziti u posrednike mržnje, nacionalizma i ksenofobije. U Bosni i Hercegovini mediji su izbjegli propagandno djelovanje do početka agresije na Bosnu i Hercegovinu nakon čega će i u ovoj državi u ratu postojati nekoliko medija koji propagiraju netoleranciju. Pojedini će mediji u potpunosti potvrditi McLuhanovu ideju tehničkih posrednika kao suvremenog oružja, te će u ratnohušakačkim porukama otići korak dalje od političkih stranaka koje su ih oformile. Najupečatljiviji takvi primjeri su TV Pale iz Bosne i Hercegovine, dnevni list Vjesnik iz Hrvatske, te list Politika (posebno rubrika Odjeci i reagovanja) iz Srbije. Svojim će djelovanjem ovakvi mediji potvrditi da je najopasniji oblik medijske pristranosti upravo propagandna pristranost kako je definira Denis McQuail, a njezina se destruktivna moć pokazala u strahotama ratova koji su u ovim državama uslijedili.

Ključne riječi: mediji, oružje, rat, propaganda, pristranost.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.